

Leto IV.

1914

Št. 3.

VEDA

DVOMESEČNIK
ZA ZNANOST IN
KULTURO

USTANOVILI:

IVAN PRIJATELJ

BOGUMIL VOŠNJAK

ALBERT KRAMER

UREJAJO:

IVAN PRIJATELJ

(slovstvo, jezikoslovje, umetnost, kulturna zgodovina)

BOGUMIL VOŠNJAK

(pravna in državna znanost, politika)

KAREL OZVALD

(filozofija, psihologija, pedagogika)

BORIS ZARNIK

(prirodoslovje)

VLADIMIR KNAFLIČ

(politična ekonomija, osrednje uredništvo)

Leto IV. Št. 3.

|| Lastnina založbe „Vede“.

|| Gorica, dne 25. maja 1914.

Vsebina tretje številke:

I. Članki in razprave.

1. VLADIMIR KNAFLIČ: Quieta non movere? Str. 189
2. BOGUMIL VOŠNJAK: Študije k problemu jugoslovanske narodne misli (Konec) „ 193
3. MILKO BREZIGAR: Razvoj konjunktura in depresije v Avstriji (Konec) „ 235

II. Gradivo.

4. F. X. ZIMMERMANN: Nova pisma Matije Zhopa (Konec pride) „ 251
5. DRAGOTIN LONČAR: Iz literarne zapuščine dr. Janka Sernea (Konec pride) „ 267

III. Pregledi in referati.

Slovstvo, jezikoslovje, umetnost, kulturna zgodovina. Arne Novák: Češka literatura v novem stoletju (Konec). Zober: Kraigherjev roman. Saša Santel: O muziki barv. (Konec). Ivan Koštiál: Janko, O pravéku slovanském. Nagy: B. Vodnik, Povijest hrvatske književnosti. Pravo. Bogumil Vošnjak; Oesterr. Zeitschrift f. öffent. Recht. Fran Goršič: O prisegi brezvercev. Filozofija, psihologija, pedagogika. Karel Ozvald: „Koedukacija“ v ameriških šolah. Psihologija v službi pravosodja. F. V.: Gloae. Politična ekonomija. Albin Ogris: Iz ekonomskega slovstva. Milko Brezigar: Žižek, Statistical Averages. F. V.: Mortalnost in morbilnost. Narodna statistika. Zgodovina. Dragotin Lončar: Gruden, Zgodovina III. Ivan Koštiál: Slov. osebna imena iz 12. stoletja. Sociologija. Bogumil Vošnjak: Masarykova knjiga o Rusiji. Prirodoslovje. Boris Zarnik: Pro domo k „Bistvu življenja“. Publicistika. † Anton Dermota. † Jovan Skerlić. Beležke. (Koštiál, Archiv; Vjesnik Staroslovan. Akad.)

Pričujoča štev. je prekoračila svoj obseg za 3%, pole in obsega 9% pole (str. 189-336).

Gl. platnice str. 3 in 4.

VLADIMIR KNAFLIČ:

Quieta non movere?

Bar. Gebler, poročevalec dvorne pisarne Marije Terezije:

„Država mora polagoma zato skrbeti, da postane en narod. Vem, da je treba za to celih in pol stoletij in da mora biti čim najmanj sile. Toda država živi večno in preko vseh človeških dob. Po tem razgledu, ne pa za svoje kratko življenje, mora vladar in državni služabnik misliti in delovati“.

Cit. po članku dr. J. K(reka) v „Slovenec“.

K vprašanju o našem nacionalizmu (gl. »Veda«, IV. št. 1-2) smo torej našli nekaj odgovorov. Pod nazivom *nacionalizma* razumemo oni pokret, ki stremi za pretvorjenjem *naroda* v *nacijo*.

Prihaja vprašanje, ki smo se ga že tudi dotaknili zadnjič: Kakšna je razlika med narodom in nacijo? Li Slovenci nismo že sedaj nacija?

Ne prikrivajmo si, da gre po stari slovenski razvadi že bolj za terminologijo, nego za praktično rešitev vprašanja, in da smo se zaleтели v besedoborbe okrog terminologije, ki ni ustaljena niti pri največjih narodih. Gre za razlikovanje med ljudstvom, narodom, narodnostjo in nacijo. Francozom in Magjarom je vsakdo, ki živi v okvirju Francije oz. Országa, - član zadevnega naroda. Narod in država sta jim istovetna. Istotako Nemcu, Italijanu, Rusu. I Gumplovicz razlikuje med narodom brez države in državnim narodom. Kakor se imenujejo Madjari in Francozi »nation«, tako imenuje Gumplovicz državni narod kratkoma »narod«-nacijo.

Proti tej napačni terminologiji so vstali vsi mali narodi, češ, mi nismo državni narodi, pa smo vendar *narodi-nacije*. Država ni predpogoj naciji, nacionalnemu, nacionalizmu. I mi Slovenci se, kakor vsi drugi mali narodi, zavedamo tega. Mi smo

narod, t. j. nacija, če tudi nimamo države in je ne bomo kot taki nikdar imeli.

Postoja torej istovetnost pojmov *naroda* in *nacije*, in gorenja definicija »pretvarjanja naroda v nacijo« je torej brez vsebine?

Ker odklanjamo francosko-magjarsko in Gumploviczevo nazivoslovje, navidez da. V resnici pa ne.

Povedali smo, da smo Slovenci narod, in da je mogoč tudi tak slovenski nacionalizem, ki se prav nič ne ozira na druge Jugoslovane. Toda izrekli smo tudi, da je našemu nacionalizmu ime *Jugoslovanstvo* in njegova metoda *jedinstvo*. To se pravi: Slovenci in Srbi in Hrvati smo postali v teku razvoja in pod tujimi, nam sovražnimi vplivi trije med seboj ločeni narodi: Srbi političen in kulturni, Hrvati političen in kulturni, Slovenci samo kulturni narod, ki je svoj politični narodni program osredotočil v Zedinjeno Slovenijo. Toda koncem svojega razvoja smo izpoznali vsi trije, da je poleg ločilnih ostalo mnogo, mnogo združevalnih elementov. Srbi in Hrvati so se zavedli medsebojnega popolnega in že izvršenega jedinstva, Slovenci smo se zavedli mogočega jedinstva z onimi jezikovno že ujedinjenimi Jugoslovani. Zavedamo se krvne sorodnosti in teritorialnega jedinstva. In kar je največ: *Zavedamo se*, — to je glavno, ker je to sociološka volja in tvorni moment — zavedamo se materijalnih skupnih, to je jedinstvenih, ekonomičnih, političnih in kulturnih interesov, torej takih momentov, ki izločujejo dosedanje tri politične tipe narodov in ustvarjajo en sam politični tip. Tu vidim sociološki razvoj: Tri nacije hočejo postati ena nacija.

Kakšen terminus najdemo za ta pojav? Pustimo sedaj Francoze, Magjare in Gumplovicza in glejmo le sebe! Dosedanji naš nacionalizem je videl za Slovence Zedinjeno Slovenijo, ki si je nismo upali imenovati Velike Slovenije in zahtevati zanje milijon Kajkavcev z Zagrebom vred, da si bi to bilo logično, za Hrvate Veliko Hrvatsko, za Srbe Veliko Srbijo. Danes pa nočemo niti Zedinjene ali Velike Slovenije, niti Velike Srbije, niti Velike Hrvatske, marveč *Jedino Jugoslavijo* s Slovenci, Hrvati in Srbi. To je naša *nacija*.

Obdržimo si torej za-se naziv *naroda* v pomenu kulturnega naroda. Toda vsak narod mora imeti v sebi neke »višje« smotre: Postati samostojen i politično; postati država. In tu se poslužujemo terminologije vseh drugih narodov: Kakor hitro je narod

občutil to zavest in stremljenje po politični samostojnosti ali jo celo doseže, postane nacija. Le to je mislil Gumploviz s svojo ločitvijo v »Nationalität« in »Nation«, ko je »naciji« pripisal državotvorne, gospodalne in zavojevalne čine. Mali narodi so se le uprli, da so n a c i j e v kljub temu, da ne gospodujejo, ker so občutili v sebi po kulturni integraciji moč neke organizacije in narodne volje — (pojem nacionalitete, narodnosti, pa sploh odklanjamo, ker nam ta beseda pomeni le z n a k e i n o b e l e ž j e n a r o d a, ne pa naroda samega) — ki jih zanese še kedaj preko samokulturne enote, Veliko Slovenijo, Veliko Hrvatsko, Veliko Srbijo odklanjamo ne le kot kulturne, ampak v prvi vrsti kot politične, državne pojme, in hočemo Jedino Jugoslovanstvo kot tak nacionalen državni stvor. (Seveda pa treba vedno in vedno povdarjati: Ta pokret ni proti monarhiji, marveč njej v prid, če ga razume. Kajti ta pokret utegne vzeti malim dinastijam upravičenost in zanesi na Balkan misel Velike Avstrije, čim pade sedanji nemško-magjarski sistem in postane podonavski državni stvor, država ne dveh, ampak vseh svojih narodov, država federalnih nacij).

V formuli: Nacionalizem je pokret naroda v n a c i j o, pomeni torej »narod« posamezni dosedanji narod, (nacija), in »nacija« bodoči ujedinjeni narod, čegar zavest že postoji in je že močna.

Tudi s tem še ni vse rešeno, ker pridejo stari ugovori o stari narodni kulturi itd. Toda boj Prešeren-Vraz meni ni bistven, ker je kulturni tip narodnega jedinstva ravno v svoti slovenske, hrvatske in srbske kulture, zlasti literature in jezika, in je konečno jezikovno ujedinjenje neaktualno in plod skupnosti, skupnost sama pa cilj. Skupnost kulture se umeva tako, da razumeta Srb in Hrvat Slovenca in obratno in da rabi slovnost vsake teh »kultur« vsem trem sumandom. Jasno je seveda, da pomeni praktično izvrševanje te skupnosti tudi več, nego golo aritmetično seštevanje, — da pomeni to najmanj čiščenje, t o r e j z b l i ž e v a n j e j e z i k o v. Kadar so vse tri kulture v praksi skupne, je kulturno ujedinjenje doseženo, tudi če ni n. pr. slovenščina sprejela v se niti ene srbo-hrvatske besede in obratno.

Nekaj dobrega je v teh diskusijah, kakor so sicer le napoti praktičnemu delu: Jezikoslovnega ilirizma ni več, na njegovo mesto je stopil nacionalizem, ki hoče kulturno jedinstvo, t. j., medsebojno rabo slovenske, hrvatske in srbske kulture t. j. mišljenja, čustva, izobrazbe, vzgoje, literature treh sorodnih, pa še ločenih

narodov; in politično jedinstvo, t. j. skupno organizacijo vseh treh jedinstveno hotečih narodov v dosego jedinstvenih ciljev, jedinstva nacije.

Tempora mutantur: V dobi merkantilizma, racionalizma in prosvetljenega absolutizma so govorili, da mora država skrbeti *sub specie aeternitatis*, da postane en narod. Danes spoznavamo drugače in ker je naše spoznanje v nasprotju s prakso sedanjega konstitucionalizma, naslanjajočega se v sistemu na absolutizem »*der staatserhaltenden Nation*«, so nastala trenja, kajti dve sili si stojita nasproti: Sila, ki hoče centralizirati in ukloniti vse eni osrednji sili, n e m š k i državi, in sila posameznih narodov, ki so hoteli in hočejo samoupravno samostojnost, celo federalnost. Stoprav sedaj se je pa zbudila tretja sila, ki družiti troje majhnih narodov v enega velikega in s tem silno priostruje avstrijski problem, otežuje i mednarodno konstelacijo. Toda kdor pozna zgodovino, ve, da je to neizogiben razvoj socioloških sil, ki delujejo vedno in kojih delovanje se pač da ovirati, ne pa obustaviti.

V zadnji dobi se je načelo vse polno vprašanj. Vse vre, nikjer ni nič stalnega razven kratkovidnega konservatizma. Domača politika Avstrije je v razgromu. Mesto konstitucije izjemno stanje. »Impotenten parlament«. »Spravna« pogajanja. Oster pritisk »sistema« na jugu. Neenotna narodna politika, pri Slovencih pomanjkanje enotne nacionalne stranke. Revizija ustave je akutna, vendar federalnost oddaljenejša nego prej. Samopašnost češke ekonomije spravlja Čehe na jugu v neskladnosti v Slovenci, samopašnost češke politike doma spravlja češko vprašanje v ospredje med državna vprašanja in se izreka proti federativnosti, ker imajo Čehi že več, nego rabijo, in bi jim zato narodno-upravna meja škodovala Vprašanja zunanje politike postajajo akutna. Na opatijskem sestanku so govorili tudi o naši koži, sicer bi hrvaški pozdrav in slovenska trobojnica ne bili tako dobrodošli . . . Radi navadnih pouličnih izgredov v Trstu plamti — ne v prvič — vsa Italija v gnjevu proti prepereli podonavski državni monarhiji. Vse to nam le potrjuje, da je ideja jedinstvenega nacionalizma vzknila ob pravem času in da bi vsaki zapoznelosti lahko sledila velikanška narodna izguba. Ne zabimo Trsta! In ne zabimo, da je narodno jedinstvo že več nego gola ideja, da je pokret!

Vse ozračje, v katerem živimo, je okuženo. Jedinstveni nacionalizem bodi tista sila, ki raztresa to ozračje, da zasijejo »mil'še zvezde« ne le Kranjcem, marveč **nam vsem**.

BOGUMIL VOŠNJAK:

Študije k problemu jugoslovanske narodne misli.

II.

Jugoslovanska narodna misel.

Preteklost in sedanjost pomenita konflikt naziranj, smeri in splošnega duševnega razpoloženja. V drugih visoko razvitih narodih, ki nimajo tega, kar je njihovo, od včeraj, tvori razlika med sedanjostjo in preteklostjo globok prepad, ki loči mladino od starih, konzervativca od radikalca, moža tradicij od človeka, ki mu tradicije nič ne pomenjajo. To je povsodi tam, kjer se stoletja postavila temelj vsemu družabnemu pokretu, kjer je nepretrgana kontinuiteta socialnega udejstvovanja, kjer se poklic, mišljenje in vse oblike življenja podedujejo od roda do roda, od očeta na sina.

Kratko in jednako smemo reči, da Jugoslovani ne pripadajo oni socialni zajednici, kjer tradicionalna naziranja, podedovani nazori oblikujejo generacije. Pri njih je prožnost in ona sveža upornost duha, ki se z vso silo bori proti okostenelemu tradicionalizmu. Tak tradicionalizem prepuščamo z mirno dušo Poljakom in Čehom.

Bilo bi odveč dokazovati, da so Jugoslovani v vsaki stvari na početku. Ne velja to samo za Slovence in Srbe, ampak tudi za Hrvate, o katerih bi mislili, da so po svoji tradicionalnosti prekosili vse druge. Pa tudi pri Hrvatih je opazati, kako se je njih nekdanja aristokratska kultura povsem prelevila v demokratsko. Nekdanji dvorjanski hrvatski narod se je izpremenil v demokratskega, ki se prav nič ne loči od slovenskega in srbskega ljudstva. Stara staležka Hrvatska je izninila s svojimi privilegiji posameznih družabnih razredov, z legalistično smerjo vodečega sloja, ki ni poznal nič drugega ko ustavna vprašanja. Mladi generaciji je to jedino sredstvo boja, kar je bilo nekdanjim generacijam cilj in svrha. Socialno izednačenje razredov, propad starih slojev in vznik novih demokratičnih slojev, to so bila velika in važna socialna dejstva, ki so povsem predrugačila razmerje k Slovincem in Srbom.

Preteklost in nje tradicionalizem bi mogel postati opasen Jugoslovanom in njih zbiranju sil. To, kar nas razdružuje, leži v preteklosti, moč državnega imena hrvatskega in srbskega, sila nemške imperialistične misli, ki ni nič drugega ko nadaljevanje starega nemškega cesarstva, konfesije, ki so bile že v interesu lastne organizacije nasprotne vsem zedinjajočim težnjam.

Na povsem novih temeljih je treba graditi. Čim bolj bomo posegali preko historičnih tradicij nazaj k narodnemu jedru, tem lažje bo polagati te osnove. Historicizem in oboževanje lastnih zgodovinskih malikov je silno v škodo težnjam sedanjosti.

Mnogi narodi nimajo hujšega sovražnika nego je njih preteklost. Za Italijo je bil Rim strašna ovira, najmogočnejši kamen smutnje, ki ga je bilo treba zvaliti s poti. Najžlahtnejše in najplemenitejše težnje so bile brezuspešne, dokler je ona tradicionalna sila netila razdor in onemogočevala skupnost. Edinstvo je nastalo proti volji Rima, italijanski tradicionalizem se je boril na življenje in smrt z zgodovinskim tradicionalizmom, ki je bil utelešen v rimski svetovni oblasti, v italijanskih dinastijah in v plemstvu. Težnje italijanskega nacionalizma so bile ne- in protizgodovinske, bile so negacija zgodovine in tradicij. Nova država je ustvarila nov narod, ki mu je preteklost samo skala na potu. Povsem umljivo je, da se sodobni Italijani odvrčajo od svojih tradicij, ki so danes zlate verige in nič drugega.

Jugoslovanom ni preteklost tako nevarna, saj je njih tradicionalizem, njih udanost preteklosti mnogo bolj skromna in ima v krepkih narodnih instinktih, v silni težnji k splošnemu narodnemu in razrednemu zednačenju svojega silnega protivnika.

Za nas ne prihaja v poštev nikak idealizem preteklosti, to so potrebe sedanjosti, to so realne težnje, naperjene proti naši narodni eksistenci, ki morajo izzvati istotako realno formulo, geslo.

Sedanjost žal silno precenjuje preteklost. In vendar je današnje življenje po svojih organizacijskih težnjah neznansko potencirano in razgranjeno v primeri z ednostavnostjo in primitivnostjo preteklosti. Kako malo nam nudi preteklost, kar bi imelo svoj živi pomen za sedanjost! In ako izbijajo v preteklosti na dan činjenice in razvojne črte, ki vzbuja naše posebno zanimanje, so to iste činjenice in razvojne črte, ki jih nudi sedanjost v bolj jasnem vidu. V preteklosti je vse samo bolj jednostavno in vsled tega lažje umljivo. Pa vsa gigantičnost sodobnega življenja daja vsem družabnim institucijam čisto druge obrise. Kako razno-

vrstne, zapletene so činjenice sodobnih socialnih pokretov, njih konflikti, borbe in zmage. Istina je, da je kvaliteta kulture padla, pa socialne institucije same so se silno razrastle in ni jih zlahka primerjati z onimi prošlosti.

Ako je pri vsakem narodu, bodisi tudi najtradicionalnejšem, potrebno, da se pravilno ocenjuje preteklost, kako mnogo važnejše je pa, da se nov narod, kakršen so Slovenci, Hrvati in Srbi, otrese onega jarma, ki mu ga nalaga preteklost. Ako bi bila naša preteklost sijajni odraz gospodovanja in vladanja, in ne hlapčevanja in poslušnosti, bi že mogli pozdravljati tak tradicionalizem.

Stojan Novaković je napisal klasično misel, ocenjujoč Jirečkovo srbsko zgodovino. Jugoslovani nimajo iskati svojih vzorov v preteklosti, ki je polna najhujših zmot. Zgodovina je za Jugoslovane učiteljica le v toliko, da vidijo, kako ne sme biti njih medsebojno razmerje. Ako pa stojimo na takem stališču, izgublja historija ves svoj veliki vzgojevalni pomen, preneha biti vzor.

Ako imajo stare historične vrednote samo negativni pomen, treba je iskati novih. Odkar so pokopani stari maliki megalomanskih državnih in narodnih predstav, je pot prosta. Lahka stvar je danes se osvoboditi one zgodovinske navlake, ki skoraj spominja na ponarejeni hermelin, zlato in bisere kraljevskih ornatov gledaliških režij. Slovenska, hrvatska in srbska demokracija ni starejša od francoske revolucije. Preporod v devetnajstem veku je pravi začetek socialnega življenja naše sedanosti in bodočnosti. Naglašati strogo demokratski značaj evolucije ima svoj posebni pomen, ker to je predpogoj shvačanju glavnih družabnih institucij.

Nikakor pa ne smemo grešiti, povsem pozabljajoči na etične vrednosti, ki ležijo v zgodovinskih činih mrtvih generacij. Ti čini in kultura preteklih vekov je dragoceni amulet tudi za sedanja pokolenja. Ta amulet je treba čuvati, opasen pa more postati, ako je sredstvo separatizma, razbijajočega jedinsvo. Ni treba, da je sedanost v neizprosni borbi s kulturnimi tradicijami preteklosti. Konflikt je samo tedaj neizogiben, ako se skriva za zgodovinskim tradicionalizmom politični separatizem. Tako se je imel boriti italijanski nacionalni pokret proti italijanskim dinastijam, ki so predstavljale politični in socialni tradicionalizem. Nikakor pa ni italijanski nacionalizem nasprotnik kulturnemu tradicionalizmu, ki je bil sad političnega regionalizma in politične razbitosti. Ideja jedinstvene italijanske nacije se je končno spojila v popolni har-

moniji z regionalnimi posebnostmi posameznih narodnih kultur, ki so se razvijale tekom vekov v italijanskih malih državah.

Kdo bi dvomil, da je tudi sodobni človek deležen kulturne dedščine, ki so jo nakopičile generacije njegovih prednikov? Razlika med slovanskim jugom in zapadom je ta, da je na zapadu ta kulturna kontinuiteta nepretrgana in radi tega silnega vpliva na mentaliteto sedanosti. Tudi pri nas je problem zapada in iztoka kakor pri Rusih. Pa pri nas ga je mnogo lažje rešiti, ker ni onih nepretrganih tradicij, ki v Rusiji neznansko komplicirajo to razmerje. Dasi pri nas ni družabne kontinuitete, vendar ne morejo biti brez pomena spomini kulturne tradicionalnosti v dobi pred narodnim preporodom. Potrebno je upoštevati one klice tradicionalizma, vse početke narodne kulture, dasi separatističnega izvira, ki so nastale v preteklih vekih. V njih najdemo klice narodne kulture sedanosti. Ako bi jih zametovali, bi izgubila kultura sedanosti mnogo svoje pristnosti, svežosti in etičnih vrednot, ki so vzklile iz domače zemlje. Borba proti historicizmu ni borba proti tradicionalnosti narodne kulture.

Ni boljšega dokaza, da so Jugoslovani netradicionalna narodna skupina, ko njih družabna struktura. Dve zgodovinski sili sta, ki sta z brutalno silo izednačili Jugoslovane, nemštvo in polumesec. Nemštvo je v zgodnjem srednjem veku razbilo slovenski družabni razvoj, polumesec je pa po svojem zmagoslavnem prihodu, povsodi tam, kjer je zavladal na slovanskem jugu, uničil fevdalizem narodnega plemstva in tako ustvaril pogoje za bodočo jugoslovansko demokracijo.

Pri Srbih je imel turški vpad in zmaga važne posledice. Namah je bil prekinjen družabni razvoj Srbov, ki bi postali gotovo kakor Poljaki ali Čehi politična nacija s strogo staleško strukturo, ako bi jih ne bilo premagalo tujerodno pleme. Srb postane raja, in raji je usojeno, da v junaških ustankih začetkom devetnajstega veka strese jarem z vrata, in to brez vsake tuje pomoči. V Bosni je končni socialni efekt turškega zavojevanja isti. Srbsko plemstvo, boječe se za svoja posestva, je prestopilo k mohamedanski veri in s tem rešilo svoj položaj. Pa to plemstvo je izgubilo s krščansko vero tudi svojo narodnost, pristopivši k veri Mohamedovi in ob enem k moslimanski kulturni naciji. Raja je pa ostala krščanska in nacionalna. Po mnogostoletnem zatiranju podložnih mas je zadelo to plemstvo zaslužena kazen za izdajstvo narodnih koristi. Konfesija jim je vzela vso odporno silo, predala

jih užitku, mnogoženstvu, brezdelnosti — čefu. Prišli so v drugi polovici devetnajstega veka novi osvojevalci s severa in ti so bili dovolj kratkovidni ščititi nenarodni razred prejšnjih gospodov proti naraščujočemu, socialno-zdravemu jugoslovanskemu nacionalnemu elementu. Pa ta reakcionarna smer ni bila dovolj krepka, da bi onemogočila vedno bolj razmahujoči se pokret nacionalnih elementov. Usoda nenacionalnega muslimanskega konfesionalizma, ki se bori v znamenju socialne reakcionarnosti, je zapečatená.

Izredno poučen je tudi srbski socialni razvoj po prvem ustanku začetkom XIX. veka. Nediferencirana narodna masa je, iz katere se pojavlja odpor proti turški strahovladí. Voditelji ustankov so odlični, pogumni ljudje, ki se prav malo razlikujejo od one raje, ki jih budijo k borbi za novo državo in osvobojenje. To so rojeni voditelji, ki jih ne odlikuje niti socialni položaj, niti podedovano zgodovinsko ime, niti bogastvo. To je »leadership« priprostih svinjerejcev, ki izniknejo iz množine po svojih naravnih sposobnostih, po svojem bistrem razumu in neustrašenosti. Iz splošne izednačenosti, ki sta ji naravna načelnika najprej Peter Karadjordjević, potem Miloš Obrenović, nastane nekak patriarhalen absolutizem. Načelnika in očaka obeh bodočih dinastij se menjavata na čelu srbskega naroda. Pa oba vladata skoraj po istih principih. Vojna slava je začetek njih političnega vpliva. Na deželi so nastale male oligarhije; starešine, ki uživajo ugled med ljudstvom, so se polastile na faktičen način vodstva naroda v posameznih krajih. S temi okrajnimi veličinami se imata boriti Karadjordjević kakor tudi Miloš. Iz njih vrst moglo bi se ustvariti nekako plemstvo, ki bi stalo med knezom in narodom. Pa kneza obeh dinastij se temu najodločneje protivita, med knezom in ljudstvom ne sme biti nikogar. To je prevažno za ves nadaljni razvoj. Radikalna demokracija bi bila onemogočena, ako bi bila nastala pod kneževim vplivom dedna aristokracija. Visoko nad vsemi Srbi je jedna oseba in to je knez. Družba ni diferencirana, samo v posameznih okrajih imajo večji ali manjši vpliv mogotci — domačini. Iz primitivnega absolutizma nastaja še le polagoma ustavna država. Čim bolj narašča na zapadu izšolana inteligencija, tembolj vspešni so zahtevi po demokratizaciji javnega življenja. Absolutizem pozna sicer tudi enakost pred vladarjem, in ta izjednačenost obstoja tudi v srbski absolutni patriarhalni vladavini. Vedno bolj pa zmaga v drugi polovici preteklega veka

misel demokratske države. Svetozar Marković zbira začetkom sedemdesetih let okoli sebe ono mlado generacijo, ki se začetkom navdušuje za socialistične ideale, brž pa ko vstopi v življenje, za demokratske državne institucije. Todorović, Pašić, Paču polagajo, čuvajoči veliko Markovićevo politično dedščino, temelje strankarski organizaciji radikalne stranke. Radikalna stranka izvojuje po strastni borbi s krono strogo demokratsko ustavo, kakoršnih je malo v Evropi. Zmagalo je načelo, ki točno odgovarja srbskemu ustavnemu idealu in socialni strukturi naroda izza dobe ustankov. Boj s krono je končan s popolno zmago demokratske stranke, ki temelji v narodu. Seljak postane glavni činitelj srbskega političnega življenja, skupščina je seljačka, kmetska in vodi jo odbor one stranke, ki je izvojevala narodu popolno ustavnost.

Pri vseh Jugoslovanih se pojavlja ista socialna nediferenciranost in podobne politične misli, ki jih moremo strniti v edno besedo: popolna demokracija.

Pri Slovencih je naravno, da ta socialna nediferenciranost ustvarja velike potežkoče v narodnem pokretu. Zaisto je pa ona silno v prilog krepkemu razmahu narodnih energij, ker politično delo in kulturni pokret črpa svoje sile iz še nedotaknjenih narodnih rezerv. Pa popolni preporod pri Slovencih je bil ravno radi tega tako težaven, ker je v začetku bil slovenski narodni pokret edinole pokret kmetskih mas. Polagoma se razvija srednji stan, ki ne bi smel iskati konfliktov z drugimi stanovi, ampak se z njimi spojiti v znamenju narodne in socialne solidarnosti.

Demokratske težnje so imanentne slovenskemu narodnemu duhu, pa ne morejo priti do svojega popolnega izraza, ker je državno ustrojstvo v svojem jedru aristokratsko, dasi občna in jednaka volilna pravica vstvarja fikcijo, kakor da bi odločevalo ljudstvo.

Omenili smo že, da Hrvatska temeljno izpreminja v XIX. veku svojo socialno fiziognomijo. Ilirizem kot demokratičen pokret kakor tudi ustavne borbe so ustvarile enakost družbe v demokratičnem smislu. Posledica teh pojavov je, da so položene kulturi in politiki osnove, ki so v popolnem skladu z demokratičnimi ideali sedanjosti. Današnja Hrvatska je gotovo na poti, da povsem demokratizira svoje državno ustrojstvo.

Važno in pomembno je opazovati, kako povsodi na slovenskem jugu, bodisi v borbi z drugimi razredi istega naroda, bodisi v borbi z višjimi razredi tujega naroda, silijo zmagonosno na površje.

elementi, ki so pogumni in krepki nositelji naprednih, narodnih in demokratskih teženj povsem netradicionalnega značaja.

Ta skupnost družabnih stremeljenj med Jugoslovani žal še ne odgovarja našemu današnjemu vzajemnemu razpoloženju. Čim bolj je prostorno oddaljen drug od drugega, tem bolj mu je tuj. Istrski Hrvati in Kajkavci kolikor toliko razumejo položaj in smotre Slovencev. V Dalmaciji je že slabše, v Bosni in Hercegovini so že redki poznavalci našega življenja. Kako je pa onkraj Donave in Save, o tem pa raje molčimo. Medsebojno spoznavanje je prvi predpogoj za uspešno vzajemno kulturno delo. Dokler bo vladala dosedanja indolenca in neznanje, je težko napredovati v izvestni smeri. Pa ni slab namen, ampak malomarnost in brezbriznost, ki je kriva, da se Slovence dostikrat izključuje iz jugoslovanske zajednice. Pa tolažimo se s tem, da postajajo taki slučajji vedno bolj redki. Vendar ogromno dela je še treba izvršiti, ako hočemo doseči, da je med Jugoslovani v monarhiji in izven nje ona kulturna vzajemnost, ki vlada med Nemci v cesarstvu in avstrijskimi Nemci, med Italijani v kraljestvu in v našem Primorju. Mnogo važnejše od vseh fantazij je praktično delo v taki smeri, ki ji je svrha ustvariti popolno kulturno reciprociteto. Ni dvoma, da se je že mnogo izpremenilo, pa dokler staro zlo ne bo povsem izkoreninjeno, je treba še mnogo naporov. *Tantae molis erat . . .*

Jugoslovanski nacionalizem ima svojega prvega temperamentnega zastopnika v Juriju Križaniću. Bil je Hrvat, pa njegov rod je imel na slovenski zemlji svoja posestva. Prvi slovanski teoretik politike in državnega nauka je prešinjten od silnega nacionalističnega čuvstvovanja. Usoda je hotela, da je preživel svoja moška leta v Rusiji. Njegov patriotizem radi tega ni jugoslovanski, ampak vseslovanski. In geslo njegovo se glasi: *suscipio vero omnes Boristenitas, Polonos, Litanos, Sarbos, et quoscunque gentis Schavinicae vivos militares, quicunque volunt mihi militare.*

To je velika slovanska zajednica, ki obsega vse Slovane. Dolžnost mu je se boriti za koristi vesoljne slovanske nacije; »*adversum publico totius Sclavonicae nationis Bono.*«*) Velevala dolžnost, da ne stori ničesar, kar bi nasprotovalo slovanskim

*) Bezsonov: *Russkoe Gosudarstvo*. Moskva 1860. 47. 7.

koristim. Tu je torej že živa predstava vseslovanske splošne solidarnosti.

Seve nima še Križaničev izraz natio opredeljene vsebine. Jurij govori tudi o »gens Sclauinica« in želi, da bi bila ona čim prej oslobojena izpod turškega jarma. Naravno je, da se ne smemo spuščati pri Križaniču v pedantna razmotrivanja o imenu, bolj važno je, da se vprašamo, v čem pravzaprav obstoja njegov nacionalizem.

Bili bi na krivi poti, ako bi mislili, da je ta njegova narodna misel abstraktni pojem kulturne vsebine. Grobi instinkti mase, plemenski srd in sovražstvo, to je ono, kar vzbuja v Križaniču nacionalizem. Drugorodci so, ki sramotijo »Slovence«.

Križanič vzklika: »Niti eden narod pod solncem ni bil »izkoni vjekov« tako osovražen in osramočen od drugorodcev, kakor mi Slovenci od Nemcev«*) V tem stoletnem sramočenju leži torej po Križaniču vzrok vsemu strašnemu srdi med Nemci in Slovani.

Slovani trpijo na »čužebjesju«. Vse, kar je tuje, to čislajo; domače pa pri njih nima pomena. Pa drugorodni tuje so narodu škodljivi. Nemški trgovci na Ruskem so glavni vzrok, da je ta zemlja bedna. Tuje so, ki se vmešavajo v vojske Slovanov in ki so krivi, da se morajo Slovani udeleževati njih vojsk. In skoraj v vsakem oziru so tuje Slovanom samo v duševno in gmotno pogubo. Ravno drugorodci so, ki so osramotili kraljevsko dostojanstvo pri »Čehih, Bolgarih, Srbih in Slovencih,« kakor pravi sam Križanič.**)

Nemci sovražijo Slovane. Pa naj Križanič sam govori v svoji polnozvočni latinščini: »Germani totam gentem nostram Sclauinicum, et praecipue hoc gloriosum regnum, oderunt implacabili, aeterno, demonico odio.« Pa zakaj se obrača srd Nemcev v prvi vrsti proti Rusom? V robstvo so spravili Nemci Ogre (Križanič misli pač na hrvaški politični narod), Čehi in Poljake. Samo Rusi imajo že svojo samostojno državo, in ker te države Nemci ne morejo osvojiti zasledujejo Ruse s svojim besnim srdom in obrekujejo jih pri vseh narodih, da so »Rusi« contemptos, et amabiles plus quam canes mortuos; et odiosos, plus quam demones«.

*) Russkoe Gosudarstvo. Razdjel 12. 3.

**) Russkoe Gosudarstvo. Razdjel 19.

Nemci, to so pa ona kuga in oni otrov, ki se mu morajo Slovani izogibati. Ni slabe lastnosti, ki je Križanić ne bi pripisoval Nemcem. Nemci so mu pravi izvržek človeštva. Iz velikega, nepremagljivega srda proti Nemcem vzklije njegovo narodno čuvstvo. Treba je takih sredstev, da vznikne v oni primitivni dobi slovansko čuvstvo, in rasni srd mu je oče. Ne smemo tu iskati etičnih nagibov. V tem oziru je Križanić prvi strastni in nepomirljivi jugoslovanski nacionalist.

Križanić v polni meri čuti, kako se baha nemštvo, germanski zapad s svojo superiornostjo v kulturi in civilizaciji nad barbarskim slovanskim vztokom. To nasprotstvo dveh svetov, dveh narodnih duš je vir Križanićevemu nacionalizmu. Ne tuje, ampak vse, kar je domače, mu je drago in vredno. Slovani naj imajo svoje narodno in državno življenje. Ako posnemajo zapad in Nemce, ponižajo se same in so svojim sovražnikom v zasmeh.

Eruptiven, silen in mogočen je ta Križanićev nacionalizem, poln srda, sovraštva do tujcev in tople ljubezni do vsega, kar je domače. Ves drug je nacionalizem dubrovniških književnikov in državnikov.

Ti poslednji so vzrastli v miljeju, v katerem se je križalo latinstvo z jugoslovanskim iztokom. Dubrovčani so, niso Slovani, njih patriotizem je oni rodnega mesta, ne pa rase ali naroda. Za mestnim obzidjem preneha njih vlada kakor tudi njih kultura. Dubrovniška politika je podobna beneški, oportunistična skozi in skozi, računajoča in izrabljajoča trenutek, polna taktičnih finoč. To ni politika, ki bi imela svoje jasne protimuslimanske namene. Tako tudi nacionalizem Dubrovnika ni oni dosledni narodni čut kakega Križanića. Kosmopolitizem humanizma, trgovski značaj republike tega ni dopustil. Ljubili so svoje mesto, pa rod onstran gor jim je bil tuj, ker je bila med njimi in balkanskim svetom ogromna razlika družabne kulture.

Kačić-Miošić je tudi odličen pristaš jugoslovanskega nacionalizma. V svojih pesnih, v svojem Razgovoru proslavlja »slovinske« junake. To, kar manjka Dubrovčanom, je lastno Kačiću. Plemenska zavest je v njem živa. Popeva o činih, dogodovščinah in usodi »slovinskega« naroda. Njegov nacionalizem, je plemenski in jezikovni, ni političen. Kačić je lojalen podanik beneškega dožda in svojim pesnim noče dati politične tendence. Sam pravi pa o sebi: »Nije sablja za popa ni fratra; već krunica i križ ispod

vrata.«*) Kačić torej ni neizprosen politik Križaničevega kova.

Pa njegove pesni globoko vplivajo na narod, kateremu je glasnik narodne jednote in skupne historične usode. Dalmatinski Franjevec je važna oseba v zgodovini jugoslovanskega narodnega gibanja. Nacionalizem njegovih pesni mora se pač globoko vkoreniniti, brž ko se objavi na horizontu ilirska zora. Kačićevo slovinstvo se pretvori v ilirstvo. Iz »Slovincov« postanejo Ilirci. Dosedanji nacionalizem Križaničev in Kačićev je narodno čuvstvo dveh krepkih individualnosti. Novi ilirski nacionalizem je pa pokret jedne generacije, ki vceplja svoje narodno naziranje vesoljnemu narodu »Slovincov« ali Ilirov.

Med slovensko inteligenco je gotovo razširjeno naziranje, ki ne vidi v ilirskem gibanju nič drugega, kakor nekako borbo različnih narečij in jezikov. Pravo spoznanje ilirizma nas pa dovede do čisto drugih rezultatov. Zdi se, da ni ilirizem le vprašanje literarne zgodovine, ki sodi v preteklost, ampak z razpravo tega vprašanja segamo v najbolj pereča vprašanja sedanjosti. V našem velikem začudenju pa moramo povdarjati, da tista gesla in tiste krilate besede, ki so razburjale javnost v preteklosti, so se pojavile danes, da, reči moremo v dobesednem izrazu. Iste sile, ki so se tedaj protivile vsakemu gibanju v smislu Gaja in ilirizma, te sile so tudi v današnjih časih našle svoje verne naslednike. Puščamo izpred oči vprašanje, ali je bilo koristno in mogoče izvedenje ilirskega programa za Slovence v dnevih ilirskega gibanja. Dotaknili bi se le vprašanja, kako se je realiziralo ilirsko gibanje z ozirom na Kajkavce, prebivajoče na Hrvatskem.

Razmerje kajkavščine k ilirskemu gibanju in štokavščini je izredno poučno tudi za nas Slovence. Kako se je morala kajkavščina udati ilirskemu gibanju in kako je stara kajkavska literatura bila premagana v boju proti idejam, ki jih je oznanjeval Gaj, to je eno izmed najzanimivejših in najpoučnejših pokretov sodobnega narodnega življenja Hrvatov in Srbov.

Glavna misel ilirizma je bilo kulturno zjedinjenje Slovincov, Hrvatov in Srbov. Ta pokret je dal vsem Jugoslovanom isto ime: kar se pa jezika tiče, ne pomeni ilirsko gibanje nič drugega, kakor zmago štokavščine nad drugimi narodnimi narečji. Prepirati bi se mogli v tem, ali je bil naziv »ilirski« sploh srečen, ali je bil zgo-

*) Vodnik : Povijest hrvatske književnosti 1913. st. 336.

dovinski spomin na pleme staronaseljencev dovolj svež, ali je bil sploh anahronizem »ilirstva« gibanju v prospeh. Ali ne bi bilo stokrat prikladnejše, ako bi se bilo izbralo ime Slovencev za skupno, staro jugoslovansko ime, ki ga najdemo v pesmih Kačić-Miošića kakor tudi v obče v narodnih pesmih. Trditev, da je ilirizem popolnoma zgrešil svoj smoter, pač ne more odgovarjati resnemu prevdanku. Istina je, da ni bil ilirizem dovolj silen, da bi bil res izvršil kulturno integracijo Hrvatov in Slovencev, pa njegova zasluga je, da se je središče hrvatskega ustavnega in narodnega življenja polastilo štokavščine in na ta način se je ustvaril most, ki naj spoji Hrvate in Srbe. Ako bi se naprej razvijala kajkavska književnost, kar je bila strastna želja Kopitarja in njegovih prijateljev, bi to bilo naravnost usodepolno za Hrvate in Srbe, tedaj bi se hrvatsko-srbski narod razbil povsem v dva dela. Da se to ni zgodilo že v preteklosti, temu je pripisovati dejstvu, da je turška invazija silila Hrvate in Srbe, da so iskali in tudi našli potrebo skupnega narodnega življenja. To je bil znani zgodovinski razlog, da ni prišlo do formacije posebnega hrvatskega in srbskega naroda, s posebnim narodnim jezikom, k čemur bi bil najbrž dovedel državni razvoj. V prvi polovici 19. veka pa je bil drugi činitelj, ki je povsem onemogočil tvorbo posebnega hrvatskega in srbskega naroda. To je bil ilirizem. Ako ne bi bilo ilirizma, bi postali Hrvati popolnoma oddeljeni od Srbov. Neprecenljiva zasluga Čaja je, da je to preprečil in da je upeljal štokavščino.

Ilirizem je bil glavni in najvažnejši predpogoj skupnega narodnega življenja Hrvatov in Srbov, ustvarjajoč skupen jezik za obe veji istega naroda.

Kopitar razlikuje v svoji gramatiki »Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark«, (Ljubljana 1808) po Schlötzerju devet skupin Slovanov v geografičnem oziru in strogo loči Wende na Kranjskem, Koroškem, Štajerskem in Furlaniji od Ilircev, ki prebivajo v Dalmaciji, Bosni, Slavoniji, Hrvatski, Hercegovini in Srbiji. Glavni dialekti slovanskega jezika so pa Dobrovskega ruski, poljski, ilirski, hrvatski in češki. Ilirski jezik obsega bolgarsko, reško-srbsko, bosensko, dalmatinsko, dubrovniško narečje. Hrvatski jezik pa tvori s slovenščino na Kranjskem, Koroškem, Štajerskem svojo posebno skupino.

Ta razdelitev je radi tega tako značilna, ker strogo loči Ilirce, ki so štokavci, od kajkavskih Hrvatov in Slovencev. To je tisti

usodepolni dualizem, ki bi v slučaju zmage, narodno in jezikovno povsem razbil enotnost na slovanskem jugu.

Značilno za kajkavsko književnost, bodisi v dobi protestantizma, bodisi v dobi protireformacije je na vsak način to, da je ta kajkavska književnost skupna Slovincem in Hrvatom. To je kratkoma slovensko-hrvatska književnost. Tako zovejo Pergušič in Vramec svoj jezik vedno le — slovenski jezik (*lingua sclavonica*), ker ti slovenski spisi so namenjeni tudi Hrvatom, štokavcem in čakavcem. Razliko med dialekti so posebno v 17. stoletju smatrali za nekaj nebitvenega.

Ilirizem pa ne pomeni nič drugega, ko uvedbo štokavščine kot književni jezik. Ilirizem ne favorizira umetnega mešanja narečij, ampak, kakor trdi Vodnik,^{*)} so se za časa Zrinjskega in Frankopana čisto na priroden način mešala vsa tri narečja, kajkavsko, štokavsko in čakavsko. To se je zgodilo na ta način, da je pisatelj v istem spisu prehajal iz štokavščine v kajkavščino. Preznačilno v tem oziru je Pergošičev slovenski prevod Štefana Verböczyja iz leta 1574., kjer je tekst začetkoma kajkavski koncema pa štokavski.^{**)} Pri spisu, ki je bil v prvi vrsti namenjen praktičnim potrebam sodnikov, upraviteljev in občinstva, kakor so ravno v to svrhu služili od Verböczyja napisani zakoni in običaji dežel krone Sv. Štefana, je to praktično pomešanje štokavščine in kajkavščine vsekakor značilno in važno. V preteklosti je torej praksa dovajala do pomešanja narečij. Bil je to praktičen proces, nič umetnega ni bilo v tem. Ilirizem je pa bil mnogo konservativnejši od takega praktičnega pojava, kajti v svojem jedru ni nikdar stremil po pomešanju dialektov. Čim bolj se bližamo 19. stoletju, čim bolj propada verska ljudska literatura in se pojavlja nov ustroj socialnega in družabnega življenja, tem bolj se je umikala kajkavščina, ki je v zadnjih časih igrala skromno vlogo kot jezik pisateljev raznih cerkvenih redov, jezik madžaronske aristokracije, v katerega je bil zaljubljen katoliško-avstrijsko in protiilirsko navdahnjeni Kopitar in drugovi. Kopitar je bil oni, ki je navduševal hrvatske kajkavce, naj se nikar ne udajajo ilirskim novotarijam. Pod njegovim uplivom je stal Kristjanović, ki je bil do svoje smrti 1884. l. hrvatski kajkavski pisatelj, zvest kajkavščini do svoje smrti. Kopitar

*) Vodnik : Povest hrvatske književnosti. Zagreb 1913, stran 276.

***) Vodnik str. 205.

ni bil morebiti nasprotnik ilirizma samo s slovenskega stališča, ampak hotel je rešiti tudi hrvatske Kajkavce »pogubne kuge« štokavskih Ilircev. Doma je pa imel ilirizem svojega najhujšega nasprotnika v madžaronski hrvatski aristokraciji. To plemstvo je zasledovalo ilirsko gibanje kot gibanje, ki je namenjeno proti hrvatsko-ogrskemu jedinstvu. Hrvatskim madžaronom je bila samo kajkavščina hrvatski jezik in zato niso hoteli priznati štokavščine za hrvatski književni jezik.*)

V imenu kajkavskega književnega jezika se je zagnal Kopitar z vso svojo strastjo v ilirizem. Po Kopitarjevem mnenju je ilirizem gibanje, ki bo hitro končalo, ki nima bodočnosti, saj skoraj ilirski časniki in ilirske knjige ne bodo imele odjemalcev. Kopitar je očital Gaju veleizdajalstvo.**) Z vso odločnostjo se je zavzemal dunajski slovenski učenjak za razvoj individualnosti vsakega jugoslovanskega narečja. Z vso gorečnostjo se je zagnal v one kajkavce, ki so izvedli tako »izdajstvo« nad svojim jezikom, da so opustili kajkavščino in se oprijeli štokavščine kot svojega jezika. V svojem spisu *Hesyehii Glossographia (Vindobonae 1840)* se vpraša Kopitar: Zakaj Zagreb pozablja na svoj očetovski jezik in se poslužuje dubrovniškega jezika? In sedaj modruje Kopitar: Zakaj za boga se Zagrebčani ne učijo mesto dubrovniškega nemški ali celo ogrski jezik, ki se tako lepo razvijata in ki bi jim prinesli toliko političnih ugodnosti. Torej tisti, ki odpadejo od kajkavščine, stoje na isti stopnji z onimi, ki se ponemčijo ali pomadžarijo. Ves smešen separatizem je doveden do grotesknega izraza. Zakaj Ilirci, ki so se poprijeli štokavščine mesto kajkavščine, niso pričeli nemško ali madjarsko pisati?***) — Kopitar sam razlikuje v istem spisu tri jugoslovanske dialekte in sicer: slovenski, oziroma kajkavski, bolgarski in srbski. Po njegovem mnenju naj se vsakdo poslužuje svojega dialekt! (*id quod non solum singulis aequissimum sed et cuique facillimum quo naturale et gratissimum est quia patrium*).****) Kaj sledi iz tega? Kopitar sam iz tega izvaja svoje konsekvence. Kranjci naj pišejo v kajkavščini, enako tudi kajkavski Hrvatje, graničarji, prebivalci iz Dubrovnika, Srbi

*) Drechsler, Stanko Vraz, Zagreb 1909.

**) Kulakovski: Ilirizem, Varšava 1894, st. 132.

***) *Hesyehii Glossographia* st. 60.

****) l. c. str. 62.

in Slavonci pa naj tudi pišejo le v svojem dialektu. To je na vsak način fanatizem, drobljenje narodne enote. Kam bi mi Jugoslovani prišli, ako bi se ravnali po takih naukih, ki so z vso ostromtjo naperjeni proti narodnemu jedinstvu. Tudi v svojem pismu na Kristjanovića ponavlja Kopitar svoje mnenje o neobhodnosti, da bi se vsa narečja samostojno razvijala.*) Da bi se kajkavski Hrvatje kdaj odrekli kajkavščini, se je zdelo Kopitarju nekaj čisto nemogočega. Z vso silo je zagovarjal svoje stališče, da se morajo Hrvatje grupirati okoli zagrebškega narečja, kakor tudi Srbi okoli beograškega.**)

Srečni smemo biti, da je bila ilirska ideja premogočna in prisilna, da bi ji mogle take in podobne težnje škodovati. Široko zasnovane ilirske težnje, ki v svojem jedru ne zahtevajo ničesar drugega ko edinstvo Hrvatov in Srbov, so zmagale kljub vsemu nasprotstvu.

Štokavščina in Gajev pravopis sta zmagala na celi črti in vendar je bila velika brezprimerna žrtev, ki so jo doprinesli Hrvatje srbsko-hrvatskemu edinstvu. Ilirci so žrtvovali kajkavščino, svoje narodno narečje s staro literaturo in s svojimi kulturnimi tradicijami štokavščini. Žrtvovali niso samo svojega starega literarnega jezika, ampak obenem jezik svoje države, svojega državnega naroda. Hrvatje, ki so se otresli latinščine, bi se morabili poprijeli kajkavščine kot državnega jezika, da niso v hrvatskem saboru začeli takoj ob začetku govoriti štokavsko. Štokavščina se je uvedla v urade in šole, državni jezik ni postal kajkavski ampak štokavski, kljub temu, da je bilo srce države obenem središče kajkavskega narečja. Nekaj občudovanja vrednega leži v dejstvu, da se je ravno tedaj, ko se je po dolgi letargiji zbudila hrvatska državna misel, moralo umakniti staro hrvatsko narečje štokavščini, ki je bila od nekdanj jezik ljudstva one politične formacije, ki je združevala srbski štokavski del naroda. Treba se je diviti energiji in iniciativni sili, s katero so izvršili Ilirci to epohalno delo, brez katerega ne bi bilo današnje hrvatsko srbske narodne misli.

Skoraj istočasno se je odigral na zapadni meji Jugoslovonov, med Slovenci neki boj, ki je isto tako malenkosten, kakor

*) Kulakovski I. e. 197.

**) Kulakovski I. e. 199.

je bil boj za ilirizem širokopotezen in poln vidikov v bodočnost. Na slovenskem je tedaj besnela borba za a b c, Metelko, Danjko, Kopitar, Čop so v hudem boju za črke. Pa tudi ta vojska je več ali manj zmaga ilirske misli. Gajica, ki nas veže na hrvatsko srbsko narečje je bila pomemben korak, ki pomenja, da je Kopitar z vso svojo reakcionarno starokopitnostjo popolnoma propadel v boju z zmagujočo gajico, tem plodom ilirizma. Tudi ta boj, četudi v skromnem miljeju izvojevan, brez Sturma in Dranga ilirskega pokreta je vendar pomenjal zmago zmago naziranja naperjenega proti separatizmu. Prešeren, ki se je udeležil te borbe, nima simpatij za Ilirce in predobro ga karakterizira pismo, ki ga je pisal Vrazu, kjer piše: »Španski dialekt najbrže ni bolj oddaljen od laškega, ko slovenski od srbskega, češki od poljskega, francoski od laškega ali španskega.*) — To mnenje je preznačilno, kajti ono dokazuje, kako nepravilno Prešeren presoja razliko med Slovenci in Hrvati v jezikovnem oziru. Tertium comparationis je vsekar prav nesrečno izbran. Pozabil je, da je francoski, španski in laški jezik predstavitelj stoletne popolnoma dovršene kulture, in niso jugoslovanska narečja imela niti v Prešernovem času in niti nimajo danes povsem strogo ločenih obrisov, ampak ravno vsled te neizrazitosti prehaja ena skupina v drugo, čisto drugačije torej, kakor je to pri laškem, francoskem ali španskem jeziku.

To medsebojno razmerje med štokavščino in kajkavščino je radi tega tako važno za umevanje razmerja Slovencev in Hrvatov, ker je bila glavna teza Kopitarja in njegovih drugov ta, da morajo kajkavci imeti skupno literaturo, skupno usodo in skupen jezik; kajkavci pa niso samo Slovenci in Hrvati v deželah krone sv. Štefana, ampak tudi Slovenci v dednih deželah avstrijskih. Borba slovenskih separatistov je naperjena proti štokavščini, ki je ubila prejšnje samostojno stališče kajkavske literature. To separatistično stremljenje, ki so mu na čelu Slovenci, je hotelo ubiti početke onega gibanja, ki je šlo preko ilirske zajednice k našemu današnjemu jezikovnemu, kulturnemu, političnemu in splošno družabnem jedinstvu Hrvatov in Srbov. Kopitarjev separatizem ne pomenja morebiti samo borbe za slovensko ekskluzivnost, ki je bila gotovo do neke stopnje upravičena, ampak obenem neko drugo stremljenje, ki bi v slučaju zmage bilo pogubno za slovenski jug. Ako bi zmagala Kopitarjeva kajkavščina, bi zijał nepre-

*) Kulakovski, I. e. 222.

mostljiv kontrast med Hrvati in Srbi in triumfiral bi konfesionalni, kulturni in jezikovni dualizem, ki bi bil vedno v interesu bojujočih se konfesij in s temi konfesijami spojenimi državnimi interesi.

Genljivo je to, kar piše dne 24./XII. 1849 Vraz Muršecu na vprašanje Muršeca, kaj je Slovincem napraviti: »Nastojite da učeća mladež slovenska dobro izuči narečje književno ilirsko ne samo čitajuće neg i pišući ga. Složno, složno, da bude jedno stado, i dobar pastir neće izostati . . . Preporučajte za Boga mladeži učenje ilirštine . . . (Radite, bratjo, u tom smislu. Nastojavajte u tom času mira. Sam Bog znade hoćemo li dugo uživati!) a da se duhovi narodni priprave na svaki pokret budući. Badava će inače svaki naš trud, ako nebudemo pripravljeni, ako nebudemo duševno dozoreli, odkupljeni od moralnih verigah tudjinstva; jerbo pri prvoy pobuni svieta očemo opet izaći s mejdana praznih šakah . . .«*)

Iz teh resigniranih besed je jasno razvidna smer bodočnosti: Ako ni mogoče doseči popolnega edinstva, je treba pa vsaj delati za skupno kulturno smer in odvrčati grozečo opasnost.

Absolutizem, centralizem in Bahovi huzarji so ubili ilirski pokret. Gaj je izgubil svoj segustivni upliv, prodal svoj list vladi in v dolgih letih reakcije izkusil vse grenkobe, ki zadenejo moža, ki je preživel svojo dobo.

Ustavni boji šestdesetih let so našli Slovence in Hrvate nepripravljene. Še predno je dualizem stvorjen, hodijo že Slovenci in Hrvati vsak svojo pot. Ko je započela doba taborov, je ločitev že izvršena. Slovenski jezik se uvaja v šolstvo in v urade.

Usodepolno l. 1867. se bliža in v oni dobi predpisuje Levstik slovenstvu pot., ki ga ima hoditi. Bilo bi krivično, ako bi očitati Levstiku, da je v onih časih tako krepko povdarjal slovenstvo. Slovenski preporod se je mogel tedaj izvršiti samo v znamenju slovenstva. Pa nauki, ki nam jih dal Levstik, ne veljajo brezpogojno za dobo, v kateri živimo. Tudi na polju kulturnega življenja velja klavzula rebus sic stantibus.

Silni dinamični značaj narodnih in socialnih pojavov na slovanskem jugu, to je ono, česar ni slutil Levstik v svojem znanem »Odgovoru odprtemu pismu«. Težko je l. 1863. presojati pravilno medsebojno razmerje Jugoslovanov. Kdo so bili tedaj oni, ki so prihajali v poštev? Slovenci in Hrvati v banovini. Dalmacija je bila tedaj še italijanska dežela, Bosna in Hercegovina turški vilajet,

*) Vraz: Djela V. st. 420.

Srbija se je začejala ustavno in kulturno komaj gibati, njena državopravnost je precej nerazvita, prav v početku svojih demokratskih reform.

Ozek je bil jugoslovanski vidik Levstikov. Problem mu je le razmerje med Slovenci in Hrvati v banovini. In po številu duš si nista dve skupini niti v posebnem razdalju. Jugoslovanski kulturni ideal onih dni je ozek, omejen in zato, kar bi dobili skoraj v onem času, ni bilo od koristi, da bi se mnogo žrtvovalo.

Levstikovo naziranje je moglo biti veljavno v onih dneh rebus sic stantibus. Ko se je pa krog jugoslovanske kulture in socialnosti tako silno razširil, je pa treba pristopiti k prepotrebni korekturi dosedanjih vladajočih naziranj. Preteklost ima sicer svojo moč, pa ako ona postaja nasprotna koristim sedanosti, jo je treba žrtvovati. Narod je v večnem dinamičnem gibanju, v neprestani evoluciji, in nikjer menda narodna misel ni v takem nepretrganem prenavljanju kakor pri Jugoslovanih. Ozkosrčno bi bilo, ako bi hoteli njeno evolucijo preprečiti, slepo poslušni naukom preteklosti.

Doba sedemdesetih let prinaša Slovencem mnogo novega. Povsem upravičeno je bilo, da je dr. Jože Vošnjak očital našim socialnim zgodovinarjem, da pozabljajo na važnost onih let za Slovence, ko so prvič bili njih pogledi obrnjeni proti jugu.

L. 1878. bode ostalo vedno važno leto ne samo za jugoslovanski pokret, ampak tudi za Slovence. V tem letu sta postali Črna gora in Srbija povsem samostojni državi, je vzniknila kakor iz zemlje nova Bolgarija in sta prišli pod vlado avstrijskega cesarja oni dve turški pokrajini, ki bi naj bili nadomestilo za Lombardijo in Benečijo, Bosna in Hercegovina. Da je v tem letu visoka vzplapolala med Slovenci jugoslovanska misel, temu se prav nič ni čuditi.

Kakor Hrvati so tudi Slovenci pričakovali, da bode aneksija Bosne in Hercegovine povsem prenovila njih razmerje k Avstriji. Ako so bili Jugoslovani kedaj avstrofilski, bili so l. 1878. Kaka bode pa politika Avstrije v Bosni in Hercegovini, to je slutil samo eden mož — Ante Starčević. Leto 1878. je bilo leto političnih iluzij, onega duševnega razpoloženja, ki ga l. 1913 ni bilo več. Samoumevno je, da so tudi Slovenci onega optimističnega leta premišljevali o svoji jugoslovanski usodi.

Povsem se je treba strinjati, da ni bilo vse zlato, kar so pisali Slovenci onega leta, posebno po dnevnikih. Ako listamo po »Slovenskem narodu« tega leta, najdemo tam marsikateri naiven čla-

nek, pa tudi marsikatero uvaževanje vredno besedo, polno preudarka.

Zdi se, da je rusofilstvo tedaj v polnem cvetu. Vera, da bo Rusija rešila Slovence, da se je Slovencem treba poprijeti ruščine in se pomiriti, to je bila nacionalistična deviza onih dni. Slovanstvo je Rusija, in brez Rusije ni eksistence Slovencev. V onih letih že peša rusko slovanofilstvo in mesto njega, ki je bil globoko filozofsko zasnovano, je stopil carsko-pravoslavni nacionalizem. — Med Slovenci se začne ona struja, ki je idealizirala Rusijo in Ruse in našla v Podgorniku, uredniku »Slovenskega sveta«, svojega najbolj tipičnega zastopnika.

Tako slovanofilstvo se že pojavlja v članku »Mi Slovenci in naše pismo« iz peresa dopisnika od jadranskega morja, ki je bil objavljen v 167. številki l. 1878.

Slovanstvo contra Jugoslovanstvo, to je bojni klic tega članka. »Vtopivši se v separatistične težnje kratkovidnega hrvatskega filisterstva, pozabe čisto na Slovanstvo in nimajo druge želje več, nego da bi se Hrvatska postavila na čelo Jugoslavjanstva, pridruživši Slovence, Srbe in Dalmatince... Svoje »slovanstvo« in obenem bolgarofilstvo — »na Bolgare iz lahko razumljivih vzrokov v svojej skromnosti pozabijo« — poudarja ob samem začetku s tem, da zabavlja proti Hrvatom. Člankar pravi nadalje, da zunanjega sovražnika ne bomo odgnali niti s srbsko-hrvatskim jezikom, niti z združenjem s Hrvatsko. Zanaša se v prvi vrsti na »avstrijsko zastavo, ki je boljši porok za naš obstanek« nego s Slovenijo združena Hrvatska. Člankar upa na vsak način v slučaju katastrofe na zmago avstrijskega orožja. Mož je dober Avstrijec in ob enem pa tudi velik Slovan. Slovenci po njegovem mnenju ne smejo biti Jugoslovani, pač pa Slavjani, del 80 milijonega naroda. »Slovani« so mu narod. Treba se je učiti rusko. »Slavjanski narod« pod hegemonijo Rusov je najmlajši narod in njemu pripada »imennitna misija, ravno pri socialnem vprašanju nadaljevati, tiste kulturne prevzeti, čije obdelovanje je bilo dozdej v rokah, zaradi tega neizmerno ponosnih zapadnih narodov...« Ruska občina in ruski mužik, to je slovanski človek, bode rešil človeštvo. V rusko-slovanskem makrokozmu ni pa mesta za Jugoslovane, saj stoji 70 milijonov Rusov nasproti samo 7 milijonov Hrvatov-Srbov. To je Slovanstvo sedemdesetih let, fantastično in nerealno, ki vidi samo milijone Rusov in nima smisla za to, kar nam je bližje.

Sploh bi mogli karakterizirati razpoloženje Slovencev v tem usodnem letu tako-le: Navdušeni Rusofili s svojim širokim vse-slovanstvom v srečo bijejo boj z »Jugoslovani«. Ti Jugoslovani so nekaki separatisti v tem smislu, da so jim Hrvati in Srbi bližji od severnih Slovanov.

Ti »Jugoslovani« so prav radikalni in odločni. »Slovenski narod« prinaša v hrvatskem jeziku pisane članke, ki pravijo da je Mostar jugoslovanska Firenca. Pisec članka »Slovencem je jedini spas v književnosti s Hrvati — Srbi i Sloveni« (149. št.) zahteva kratko malo: »Slovenci morajo za literarni jezik poprimiti hrvatsko-srbski, pa će biti Ljubljana, Zagreb i Beograd literarno jedno enako, kako jih prirodno veže i prstom božjim uči Sava.« Delo Gajevo je treba nadaljevati med Slovenci kakor so se kajkavci poprijeli štokavskega knjižnega jezika, tako naj storijo tudi Slovenci. Člankar ne pozna nikakega kompromisa, slovenščina mora izginiti. V tem smislu je napisan še drug podlistek pod istim naslovom v 155. št., v katerem naglašajo pisec potrebo literarnega zedinjenja in ki zaključuje z besedami: »Slovencem je jedini spas u književnosti s Srbo-Hrvati in Sloveni.«

Ni čuda, da so ti nazori izzvali precejšnjo opozicijo. Ugovarjalo se je, da bi utegnili združenje s Hrvati in Srbi škodovati slovenskemu življu v obmejnih krajih. Svoje posebno, na vsak način zanimivo stališče je zagovarjal Slanc v seriji člankov: »Slovenstvo in njegovo časopistvo«. V njih je skoval Slanc lepo besedo, ki se žal ni doslej izpolnila, o Slovencih, avantgardi Jugoslovanov. V tem članku (229. št.) čitamo pomembne besede: »Ako bi vsak izobražen Slovenec imel priliko, pol leta na periferiji Slovenstva proti Nemštvu bivati, uvidel bi, kako so vse sanje o Slovenstvu kot samostojnem kulturnem ljudstvu prazne pene.« Miselni zaključek, ki sledi iz tega stavka, bi bil, da nas bojazan glede meje ne sme odvracati od jugoslovanske kulturne smeri.

V »Slovenskem narodu« ! 1878. se pa niso samo oglasili ruski in jugoslovanski eksaltadosi, ampak v 273. št. neki štajerski Slovenec, čigar misli so še danes brez dvomno uvaževanja vredne. Štajerski Slovenec ostro obsoja one rodoljube, ki hočejo naravnost »poprijeti ruski jezik za književni naš jezik« ... Ni mogoče priti do splošnega slovanskega kulturnega združenja — brez postaj. Ne smemo čakati na politično združitev s Hrvati, ampak kultura mora krčiti pot k bodočemu političnemu cilju. Že

l. 1878. piše štajerski Slovenec v »Slovenskem narodu«, da so Slovenci, Hrvati in Srbi, duševno in moralno nerazdeljen naroden faktor, s katerim mora računati oni, ki hoče biti gospodar na Balkanu« Jezikovna ekskluzivnost je Slovencem opasna in oni, ki jim zadostuje sama slovenščina, naj le gredo v Dežmanov tabor.

Zmerna struja, ki jo zastopa »štajerski Slovenec«, zahteva, da mora vsak izobražen Slovenec biti popolnoma v govoru in pismu zmožen hrvatskemu ali srbskemu jeziku. Hrvatsko-srbski jezik bi bil prevladajoči jezik, pa nikar ne smemo radi tega zanemarjati slovenščine. Od Soče do Timoka, od Drave do Egejskega morja mora biti ena kulturna skupina. Štajerski Slovenec stavlja jedno praktično zahtevo, pa kar se tiče delokroga, ki bi ga bilo odkazati Slovencem, oziroma slovenskemu in hrvatskemu ali srbskemu jeziku, pogrešamo žal jasnih, določenih mej. Pa vendar so tu izražene misli, ki jih ni mogoče kratkomalo zadušiti, saj je v njih marsikatero zdravo jedro.

V osemdesetih in devetdesetih letih opažamo precejšnje oslabiljenje jugoslovanske narodne misli. Hrvatska v onih letih ni bila posebno krepko zaledje. Minili so dnevi Štrosmajerja. Mesto dela in resnične vzajemnosti, pa konvencionalne fraze o Sotli, ki nas ne deli. Ta dekadenca je našla svoj konec še le tedaj, ko je nastopila koncem devetdesetih let slovenska, hrvatska in srbska mladina z odločno zahtevo, da je treba jednotne narodne misli.

Odslej je bila misel živa in ni mogla več izginiti s površja. Gibanje, osvobodivšo se stare solzave konvencionalnosti, je postalo praktično, rekli bi strokovno. Pripadniki raznih strok skušajo uresničiti jedinstvo v področju svoje stroke. Tudi javnost je vedno bolj povdarjala potrebo pravega dela v tej smeri. »Veda« je od samega početka si začrtala jugoslovanski program. O jugoslovanskem narodu se je govorilo pred zgodovinskimi dogodki l. 1912.

Danes je gotovo dejstvo, da je iz malih početkov postalo krepko družabno gibanje. Nobena sila ne ustavi več združujočih teženj, ki so se pojavile, da se ustvari jednotno kulturno življenje našega juga. Ni se treba zbiti, ako se sedanja gorečnost nekaj ohladi, samo v trajnosti in kontinuiteti tega kulturnega pokreta je zmaga. To je kulturno-socialna stran problema. Stvar politikov je pa dognati, kako se ima izvršiti politični pokret med Jugoslovani monarhije.

Potežkoče, ki se stavljajo enotni formuli pojma naroda, so velike. Povzročajo jih glavni razlog, ker je narod dinamičen pojav. Skoraj pred našimi očmi se izpreminja narod. Razni momenti, ki določujejo njegovo individualnost, niso stalni v vsakem narodu. Pri tem odločuje večja skupnost rase, pri onem kulture, pri tretjem historijske usode. Vse je v dinamičnem gibanju, kar še bolj obtežuje preiskovalcu delo. V zmotu bi zašli, ako bi skušali z okorelimi znaki karakterizirati vsako narodno skupnost.

Rasa ni vse. Bilo je šarlatanstvo Woltmanna in drugov, ko so hoteli Germanom pritisniti značaj edino zveličavne rase. Bolj ko na kakem drugem polju se je treba tu izogibati vsakemu pretiravanju. Treba je najti srednjo pot med ekstremni Woltmannove šole in one rasne promiskuitete, koje tako radi propovedujejo Rusi, misleči, da bo Rusija tedaj srečna, ko bo ruski narod pravi *mixtum compositum* vseh možnih ras zapada in iztoka. Zahteva, da se je treba ravnati po načelih zdrave evgenetike, postaja vedno nujnejša. Samo posrečena mešanica zdrave rase z zdravo raso more neizmerno pospeševati narodne in državne energije. To so seve zahteve in nauki, ki se morejo realizovati še le v bodočnosti. Smotreno narodno evgenetiko so v preteklosti uganjale le redke socialne skupine. Na slovanskem jugu je treba tem brezdvomno prištevati dubrovačko republiko, katere rodovi so pa jeli propadati, ko je prenehal živi pritok iz hrvatskega in srbskega zaledja, ko je bil plemiški krog zaključen.

Preteklost ni poznala smotrene, pač pa neko instiktivno, več ali manj prirodno evgenetiko. Da predstavljajo Jugoslovani čistejši rasni tip od Čehov, Rusov in Bolgarov, je neoporečno dejstvo. Visokoraščeni Bošnjak, Hercegovec s svojo plemenito fizognomijo, stasiti zdravi Šumadijanec, to so predstavitelji rase, kakršnih je malo na svetu.

Abotno bi bilo trditi, da so vsi Jugoslovani povsem jednotne rase. Kaj takega ni pri nobenem narodu. Vsak narod je kolikor-toliko srečna mešanica raznih plemenskih posebnosti. To velja tudi za Jugoslovane, pa najbrž za njih v manji meri, ko za Angleže in Francoze ali Italijane. Naravno je, da je na iztoku in severu tuji živelj precej preobrazil domačo slovansko raso, pa to se dogaja povsodi po mejah. Ako bi bili v tem oziru prestrogi, prišli bi do nesprejemljivih zaključkov bodisi pri katerem narodu koli. Da so Srbi pomešani z Madžari, Cincari, Rumuni in Arnavti, to so dejstva, ki pa ne morejo v tej meri uplivati, da bi radi tega Srbi

ne pripadali k jugoslovanski rasni skupnosti. Že v prvem poglavju teh študij smo trdili, da je brezuspešno početje antropološki deliti Hrvate od Srbov. Istina je, da bode tudi laik v mnogih slučajih razlikoval Srba od Hrvata, istotako je neredko mogoče južnega Italijana razlikovati od severnega v antropološkem pogledu. Ako bi bilo v Srbih tudi toliko tuje krvi, kolikor je v južnih Italijanah arabske, gotske itd., v Prusih slovanske, bi ne smeli dvomiti o naši rasni skupnosti.

Na vsak način si pa smemo domnevati, da bodo oni, ki bodo proglasili Hrvate in Srbe za dve rasi, takoj iznašli še tretjo, slovensko raso. Separatizem, kjerkoli se ponavlja, je še precej dosleden.

Kljub temu, da ne smemo govoriti o popolni krvni čistosti pri kateremkoli narodu, se vendar kljub temu pojavlja v sinu vsakega naroda tajni instinktivni glas krvi, ki pravi: Tej skupini pripadaš po svoji krvi. Ta glas krvi ne more zadušiti niti spoznanje, da je bil ta ali oni prednik druge rasne pripadnosti. Celota naroda se vsakem slučaju zaveda te silne vezi, iste krvne zajednice. Pribiti pa moramo tudi dejstvo, da je krvna sorodnost, bodisi na mejah tudi manja, posebno pri mladih narodih, velikega pomena. Čim milajši je narod, tem važnejša je krvna zajednica. To velja na vsak način za Jugoslovane, ki so pač še le na početku svojega pohoda. Ako Rusi smatrajo krvno zajednico za nekaj nevažnega, postranskega, jim ne bodo v tem sledili Jugoslovani, ki bodo gotovo globoko umevali pomen svoje rasne skupnosti.

Bil je odločujoči dogodek v zgodovinski evoluciji slovanskih plemen na jugu, ko so Madžari, snujoči svojo državo na tuji zemlji, razbili nekdanjo slovansko enoto in delili Čehe in Poljake od današnjih Jugoslovanov. Ni bilo to samo usodno za naše državno življenje, ampak tudi za našo splošno narodno evolucijo. Ta svetovno zgodovinski dogodek je ločil jug od severa in madžarska država je bila odslej oni memento, ki je namenjen Slovanom na jugu. Ločeni so odslej od severa, treba je, da se oni konsolidirajo, da se smatrajo in da so jedno. Odrezani odslej od teritorija svojih severnih bratov morali so si sami ustvariti predpogoje svojemu obstanku. Ta geografska razmaknjenost zahteva, da tvorijo Južni Slovani ono jedncto, ki ni usojena severnim. Tako odločilno dejstvo, kakor je to, da je jugoslovansko ozemlje odtrgano od ozemlja Čehov, Poljakov in Rusov, mora imeti svoj odločilni vpliv za samosvoj značaj te južne skupine. Pa vendar Niederle n. p. ne

spaja v svojem Slovanskem svetu Slovencev, Hrvatov in Srbov v jedno skupino, nego našteva sedem slovanskih »plemen« in med njimi posebno slovensko in srbsko-hrvatsko pleme.«*) Nikakor pa nam Niederle ne tolmači v svoji knjigi, v čem se razlikuje slovensko »pleme« od srbohrvatskega.

Ne smemo pozabljati na važno činjenico, ki je v silni meri prispevala, da je plemenska skupnost Slovencev, Hrvatov in Srbov postojala tekom vekov vedno intenzivnejša. Turška velečila je posredno in proti svoji volji pospeševala Jugoslovanstvo. Turški vpadi so bili vzrok, da so se južni rodovi preseljevali na sever in iztok. Ti uskoki, ki so zapuščali pred Turkom svojo domovino na jugu, so silno krepili rašno jedinstvo Jugoslovanov. Turška doba je bila v korist ožjim plemenskim stikom. Štajerska, Kranjska in Primorje je bilo posuto s kolonijami beguncev z juga. Pomena tega preseljevanja za medsebojno življenje južnoslovanskih rodov ne smemo podcenjevati. Velika historična katastrofa je imela tudi svojo dobro stran, ni bila jedinstvu v škodo, ampak v prosep.

Poleg rase je jezik eden od primarnih znakov naroda. Ni pa treba, da ima kak narod eden in isti jezik v vseh področjih svojega življenja.

Razlikujemo narodni, znanstveni, državni in književni jezik. Isti narod se more posluževati v raznih področjih svojega udeleževanja različnih jezikov. Tako je bil pri Madžarih do devetnajstega veka državni jezik latinski, znanstveni jezik latinski in nemški. Kar se tiče Slovencev, moremo trditi, da je bil njih znanstveni jezik do najnovejšega časa nemški, ker je bilo razširjeno prepričanje, da je mogoče pri Slovencih znanstveno delo samo v nemškem jeziku. Na jugu Francije se opaža gibanje, da bi se razvil poseben provansalski narodni književni jezik; državni in znanstveni jezik bi pa bil, kakor doslej, francoski. Stari Dubrovnik nam tudi nudi v tem oziru poučen zgled. Narodni jezik je bil »slovinski« ali dubrovački, književni tudi. V državnih poslih je vladala latinščina in italijanščina, in v istem jeziku so se pisali tudi naučni spisi.

Enotnost narodnega jezika je postavila filologija kot aksiom. Da je eden in isti narodni jezik, ki ga govorijo Hrvati, Slovenci in Srbi, to ne more biti dvomljivo. In Jagić je skoval lepo besedo o

*) Slovánský svět 1910. st. 5

»südslavische Gesamtkette«. Preznačilna je Jagićeva izjava: »Die modernen Historiker je nachdem sie sich zu dem Namen »Srb« oder den Namen »Hrvat« bekennen, trachten auch die Grenzen bald der Kroaten bald der Serben möglichst weit auszudehnen, ausgehend von den falschen Praemissen, als wäre von Anfang des geschichtlichen Lebens an für den ganzen gegenwärtigen serbokroatischen ethnischen Umfang nur der eine von den beiden heute dominierenden Namen berechtigt und vorhanden gewesen, als müsste notwendig alles, was sich nicht im modernen Sinn serbisch nannte, kroatisch geheissen haben und was nicht kroatisch serbisch . . . immer gab es ausgedehnte Gebiete, die an dem alten ethnischen Namen „СЛОВЕНСКО“, den sie dialektisch bald als slovinski, bald als »slovenski« aussprachen, wenigstens so weit es sich um die Benennung der Sprache handelte, festhielten.«*)

Ugovor, da misli tu Jagić jedino na Hrvate in Srbe, ne drži. K etnični skupini Hrvatov in Srbov spadajo tudi Slovenci. Kje pa je meja in razlika med zagorskim kajkavcem in slovenskim kmetom v antropološkem oziru?

Povsodi tam, kjer ni zavladało hrvatsko ali srbsko državno ime, je ostalo prastaro slovensko narodno ime, kot najčastitljivejši znak narodne ednote. Ta naš skupni narodni jezik bi pravzaprav morali imenovati slovenski jezik, ker se govori na celotnem ozemlju Slovencev, Hrvatov in Srbov, brez ozira na to, ali so Kajkavci, Štokavci in Čakavci. Kakor razlika med Kajkavci, Štokavci in Čakavci ne more biti bistvena razlika med Hrvati in Srbi, istotako ne moremo sklepati, da so Slovenci oddaljeni od Hrvatov samo radi tega, ker govorijo kaj.

Poleg narodnega jezika pa more edna in ista narodna skupina imeti raznih književnih jezikov. Kdor dobro pozna hrvatske in srbske književne prilike, ne more prezreti velike dejanske razlike med hrvatskim in srbskim književnim jezikom. Daleč smo še od splošne izgajenosti. V letih, ko je imel Kalay namen ustvariti nekako bosansko kulturo, so pisali bosanski pisatelji jezik, iz katerih bi se vsled turških eksotičnosti prav lahko razvil poseben književen jezik.

Največja sociološka napaka je gledati na kulturne in književne razmere, kakor na nekaj povsem ustaljenega, konsolidiranega,

*) Jagić: Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen. Archiv 1875.

nedotakljivega. To je zakon socialne dinamike, ki je odločilen posebno pri takih novih socialnih tvorbah, kakoršne so naše jugoslovanske. Kar velja za Hrvate in Srbe, to pa velja v nič manjši meri o Slovencih.

Neizglajenost, ki vlada v področju književnega jezika, ni nič manj občutna na drugem polju, in sicer na onem državnega jezika. Bolj ko pri drugih narodih je pri Hrvatih in Srbih uplivala raznolikost državnih tvorb na stvarjanje precej diferenciranega državnega in političnega izrazoslovja. Slovenske dežele, Dalmacija, Hrvatska, Bosna in Hercegovina, Srbija in najbrž tudi Črna gora, v vseh teh področjih se je tekom desetletij razvijala povsem samostojna službena terminologija. Nastale so razlike, ki tu pa tam naravnost onemogočajo umevanje. In značilno je, da se je ta diferenciacija izvršila, kar se tiče Hrvatov in Srbov, pod okriljem jednega in istega književnega jezika.

Slovenščina si je priborila svoj, četudi skromen položaj, v javnem življenju. Precej težko in neokretno se sicer še danes čitajo slovenski zakoni, posebno javnopravne vsebine, saj praksa ni imela časa, da bi izgladila strokovni jezik. Govoreči o slovenskem uradnem jeziku, ne smemo pozabiti, da bi potrebovala raba hrvatskega in slovenskega jezika v avstrijskem Primorju nekake jednote ureditve. Ali ni sramotno, da se smatrata hrvatski in slovenski jezik kakor dva povsem tuja jezika?

Uradni oglasi so v hrvatskem in slovenskem jeziku, in tako se dogaja, da se uvaja štirijezičnost — nemško, italijansko, slovensko, hrvatsko. Mnogo priprostejši bi pa bilo, ako bi se uvedla popolna pariteta slovenščine s hrvaščino, to je v slovenskih okrajih bi bili napisi in vsi oglasi slovenski, v hrvatskih pa hrvatski. Sedanja praksa pa mora imeti škodljive posledice, ker vzbuja misel, da je slovenski jezik povsem ločen od hrvatskega.

Vidimo, kaka razcepljenost vlada na slovanskem jugu, kar se tiče jezika. Ni še potrebne jednote in treba bo še mnogo dela, da se doseže ta jednota. Pa v enem pogledu mogla bi se najprej realizirati taka jednotnost, in to je v znanstvenem oziru.

Da je področje slovenskega jezika premalo za znanstvene publikacije, to je trditev, ki se mnogokrat čuje in ki ima gotovo nekaj jedra v sebi. Centralizacija v tem oziru je nujno potrebna. Slovenci sami za sebe ne morejo ustvariti okrožja za znanstveno delo, premalo jih je, pa s Hrvati in Srbi, katerih znanstveno delo narašča od leta do leta, že tvorijo lepo skupino. Tako sku-

pino mora uvaževati na vsak način tudi inozemstvo. Da se bo uporabljala v našem jednotnem znanstvenem slovstvu še slovenščina, je gotova stvar. Glavna dolžnost je za slovenskega znanstvenika, da smatra vse dežele, kjer bivajo Južni Slovani, za svoje znanstveno področje, da natančno zasleduje vse pojave in je informiran o vseh smereh. Ta jednotnost je mogoča, ne da bi se pisalo samo v hrvatskem in srbskem jeziku. Pa iz te jednotnosti se bo gotovo razvijala znanstvena ednojezičnost Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Evoluciji je v jezikovnem pogledu odprta pot med vsemi Jugoslovani. Bila bi usodna zmota misliti, da se to, kar je danes, ne bi smelo izpremeniti.

Ekskurz: Istra. Istra je v etnografskem oziru edna najzanimivejših pokrajin Avstrije. Staro- in novonaseljenci, Latinci, Slovani in novodošli Romani se spajajo v pester konglomerat ras. Tu se meša Slovenec s Hrvatom, tu bivajo Čiči, Rumuni. Etnografskega gradiva je tu dovolj za sociološko-politične študije.

Tu, kjer se stikajo Slovenci s Hrvati, bi pač smeli pričakovati, da nam dajo socialne činjenice odgovor na vprašanje, v čem je razlika med Hrvati in Slovenci.

Že v »Slovanstvu«, ki so ga spisali Majciger, Pleteršnik in Raić, je tako-le označena meja med Slovenci in Hrvati v Istri: . . . »do Dragonje, po ktore dolini se vleče narodopisna meja, dotikaje se Hrvatov, proti gričem in selom Topolovac in Sočerg, med Rakitovičem in Zažidom, Jelovicami in Podgorjem, Golcem in Obrovim, Polanami in Novim Gradom čez Pasjak in Jelšane.*) Skoraj isto tako določuje po Czoernigu in Rešetarju to mejo Niederle: . . . »po črti Klana, Sušak, Lisac, Rupa, Jelšane, Velo Brdo, Račice, Podgrad, Obrov, Skadančina, Vrhpolje, Miheli, Klanac, Presnica, Podgorje, Zazid, Rakitović, Dvori, Sočerga, Trebeše tja do reke Dragonje.«**)

Bilo bi skoraj odveč, da se vprašamo, ali se je ta meja premaknila tekom časa. Ta meja sploh ni meja v etnografskem in jezikovnem oziru, ampak ona samo kaže, kako daleč sega vpliv slovenskega ali hrvatskega duhovnika in učitelja. Trdi se, da so se nekatere vasi poslovenile in to samo radi tega, ker je prišel duhovnik, ki je počel v cerkvi propovedovati slovensko. Naj-

*) Slovanstvo st. 152.

**) Niederle: Slovanstvo 1910. st. 105.

značilnejše je pač ljudstvo, ki nima niti odrejene hrvatske niti slovenske narodne zavesti. Čigar jezik čuje v cerkvi in šoli, tega narodnosti tudi pripada. Hrvati se pritožujejo nad duhovniki iz Kranjske, ker oni nehote poslovenjujejo. Na tak način so »izgubili« Hrvati Podgrad, ki je bil, kakor pravijo, hrvatski. Slovenski uradniki, bodisi sodni, bodisi upravni so bili, ki so povzročali, da je nastala razlika med Slovenci in Hrvati. Upotrebijajoči slovenščino v uradu so pritegnili prebivalstvo v slovensko jezikovno okrožje.

Jednolična kraška pokrajina, posuta s skalami in kamenjem, kakoršna se razprostira tam okoli Rakitovca, Dan in Vodice, pač ne dopušča, da bi bila mejnik med Hrvati in Slovenci. Pokrajina in kraška zemlja ni bila vzrok razkolu. Ta monotonost, polna smrtne tišine, uboštva in pomanjkanja mora izzvati iste občutke in misli v narodovi duši.

Rakitovič, leži sredi kamenite puštnje, je slovenski. Pri štetju so se prebivalci vpisali kot Slovenci. Ubožno je selo, v nizki krčmi je komaj dobiti kos kruha in nekaj domačega sira. Pa Rakitovčani so mi odgovorili, ko sem jih vprašal, kaj jih loči od Hrvatov. Od Hrvatov se razlikujejo samo po jeziku, ki se piše. Tu ni tiste geografske meje, ki loči na Goriškem dve rasi, Slovenci prebivajo v pogorju. Italijani v furlanski ravani, tam je meja ostra in mogoče je določiti hiše, ki so slovenske in ki so italijanske.

Da so uradniki in duhovniki šele ustvarili diferenciranje, o tem nam tudi pričajo Dane. Tam pravijo staronaseljenci, da nekdanj se v vasi ni vedelo, ali je vas slovenska ali hrvatska. Pa še danes Čiči ne vedo, ali so Slovenci ali Hrvati. Vkljub temu pravijo še danes možje v Danah, ako se jih vpraša, ali so Slovenci ali Hrvati: »To je eden narod po značaju, običajih, jeziku, razlika je samo v jeziku, ki se piše.«

V teh kraških krajih na meji hrvatsko-slovenski je še živo slovinsko ime, starodavno skupno ime vseh Južnih Slovanov. To je preznačilno dejstvo, da se čuje to ime ravno na jezikovni meji. Tam nočejo biti ljudje ne Slovenci ne Hrvati, ampak ponosni so, da so Slovinci. Iz kmetskih ust čujemo tam izreke, kakor: Govorimo hrvatski, a kažemo, da smo Slovinci.

V Golcu se že čuti bližina Podgrada, kjer je okrajna sodnija in notar. V Golcu so najčistejši štokavci, ki popevajo junaške hrvatske narodne pesmi. Ker pa spada Golac pod slovensko občino

Materijo, je odredilo županstvo Materija, da ima biti v Golcu slovenska šola, kljub temu, da so prebivalci štokavci. Šola je bila l. 1913. nameščena v brlogu, kakoršen bi bil preslab že celo za kako rusko šolo v gubernijah na azijski meji. Tudi pridige so v Golcu slovenske. Sploh je postal Golac preporna točka med Slovenci in Hrvati, in trditi smemo čisto po nepotrebnem. Povsem slovenski značaj ima pa danes Podgrad.

Tak je torej del istrske »meje«. Na vsak način je ravno ta kos slovinske zemlje poučen, kar se tiče problema slovenskega in hrvatskega naroda.

Danes ni opažati nikakih etnografskih posebnosti, isto pleme, ista rasa. V jeziku gotovo ni bilo razlike, dokler ni prišel slovenski učitelj, duhovnik, uradnik, ki je začel ločiti to etnografsko »gradivo« v Slovence in Hrvate. Dokler ni slovenske šole, cerkve in urada, so vsi »Slovinci« in govorijo »slovinski«. Še le šola, cerkev in urad napravijo iz »Slovincev« Slovence in Hrvate. Tu je mogoče na živem predmetu demonstrirati to, kar je pisal Jagić o »slovinskem« ozemlju.

K diferenciranju med Slovenci in Hrvati prispe pa še drug socialen razlog. To je upliv hrvatske državne misli. Na nerazvite množice je seve ta misel manjega vpliva, pač pa na inteligenco.

Poučni so vidiki, ki se nam odpirajo. Šolski poduk v hrvatskem ali slovenskem jeziku, hrvatski ali slovenski uradni jezik, misel slovenske zedinjene Slovenije ali pa hrvatska državna ideja, to so tisti činitelji, ki napravljajo iz »Slovincev« Slovence (Kranjce), ali Hrvate. Rasa, narodni jezik, običaji ne prihajajo tu v prvi vrsti v poštev. Evo kako je iz jednega nastalo dvoje. Pa tu se tudi vidi, da je hrvatsko ime pravo politično, državno ime, ne pa narodno.

Pa na tem zgledu vidimo tudi važno teoretsko činjenico. Različna kultura in državno življenje more snovati dva naroda. To se pa zgodi le tedaj, ako pride do popolne kulturne ločitve, ki jo mora pri nas preprečiti federacija kulture. Tu v avstrijskem Primorju pa tudi ni mogoče, da bi te v isti državi in isti pokrajini razvila dva povsem različna slovanska naroda.

Samoumevno je, da mora biti vsak pokret, ki se tiče javnih stvari, predmet občne kritike. Žalostno bi bilo, ako kak pokret ne bi izzval nikakih nasprotij, to bi bil dokaz, da nima globokih korenin v sodobnosti, da nima sugestivne sile in mogočnega vpliva na

javnost. Morali bi obupati nad bodočnostjo, ako jugoslovanski pokret zadnjih let ne bi zadel na odpor med slovensko inteligenco. Ta odpor je le zdravo uplival. Povzročil je, da je zanimanje za problem postalo le še večje, ni bil pa sposoben, da bi zmanjšal elementarno silo tega pokreta.

Ali je s teoretskega stališča narodno jedinstvo Jugoslovanov upravičeno, to more biti predmet brezkončnih sporov. Prepričani smo o tem. Umevno je, da je mogoče navajati tudi razloge, ki govorijo proti jedinstvu. Pa tudi, ako smo uverjeni, da je teorija temelj praksi; vendar ne pozablajmo, da veliki socialni pokreti gredo svojo pot brez ozira na to, kar pravi teoretik. Jugoslovansko vprašanje je praktično narodno in kulturno vprašanje. Ne teorija, ampak delo!

Pa tudi, ako prihaja v poštev teorija, ni se nam treba bati ugovorov naših nasprotnikov.

Da je kri in jezik krepka socialna vez, o tem se pač ni treba prerekati. Stara stvar je pa, da jezik sam ne more biti edini kriterij naroda. V mnogih slučajih postaja skupina ljudi, ki govorijo isti jezik, na najraznovrstnejše načine. Francosko so govorili posebno v XVIII. veku vsi višji staleži in vendar niso ti tvorili nika-ke socialne skupine, istotako je z okrožjem nemškega jezika v Avstriji, Hrvatski ali Bosni, z italijanskim v Levanti, Dalmaciji ali Trstu. Nekaj povsem drugega je pa, ako se krije jezik z drugimi socialnimi znaki naroda. Slovenec govori italijansko, nemško, slovensko. Pa samo slovenski jezik ima za njega naroden-socialen pomen, ker odgovarja krvnemu sorodstvu, socialnemu razpoloženju in značaju samemu. Jezik sam za sebe ne pomenja še vse, ampak spajati se mora z drugimi znaki naroda.

Nikdo ni trdil, da bi bila krvna sorodnost edino odločilna. Čistih ras ni nikjer na svetu. Ako bi preiskovali, koliko je bilo v Bismarcku nemške in Cavouru italijanske, v Riegru češke krvi, gotovo bi prišli do prav čudnih zaključkov.

Ni jezik, ni krv edino odločilna, pa brez jezikovne in krvne sorodnosti si ne moremo predstavljati naroda.

Čim bolj neznatne so narodne tradicije, čim mlajša je socialna skupina, tem bolj prihaja v poštev jezik in kri kot osnova naroda.

Istina je, da zamorejo politična nasprotstva napraviti iz naroda z ednotno kulturo in istim jezikom dva naroda. Isto se je zgodilo pri Angležih in Amerikancih. Poslednji so si snovali svoje državno življenje, ki je toto genere različno od angleškega. Pov-

sem krivo in napačno je pa, ako se hoče Jugoslovane primerjati glede jezika z Anglosaksoni. Pri teh je politika razbila nakdaj enoten narod, pri nas pa hočemo, da se politično koncentriramo. Radi priznavamo, da se more narod z istim jezikom diferencirati in to se bo povsodi tam zgodilo, kjer to pospešuje prostorna razmaknjenost. Jugoslovani pa živijo na sklenjenem ozemlju, njih ne loči ne morje, ne drugi narodi.

Mali in slabi smo, Hrvati, Slovenci in Srbi monarhije. Ako bi ne bila krvna in jezikovna in obče socialna vez, že radi svoje slabosti bi se morali spajati in združevati. Nemški, italijanski in madžarski imperializem, to je tisti strašni, neusmiljeni in brutalni pritisk, ki nas združuje kakor krepek, nezlomljiv železen obroč. To so velike svetovne zgodovinske sile, ki nam nehote in posredno narekujejo edinost.

Ne dvomimo, da je državni aparat in njegova politična moč kakor tudi nadkriljujoča kultura faktor narodne asimilacije. Jasno je, da bi se v slovensko-hrvatski narodni tvorbi Slovenci čez noč asimilirali srbo-hrvatstvu. Pravijo pa, da s Hrvati in Srbi ne moremo postati v narodno-kulturnem oziru nikdar jedno, ker jih mi kulturno presegamo. Pismenost ljudstva sama vedno ne pomenja kulturo. Fragmentarna, nepopolna kultura kakor je slovenska, v mnogem se naslanjajoča na tujca, ima marsikatero klico smrti v sebi, ker ji ne daja zaslonbe nikaka jednotna politična organizacija. Ako se že hočemo meriti, ne smemo to samo storiti z ozirom na Hrvate, ampak tudi ostale Jugoslovane. V tem pogledu smo pa očitno slabši. Tam, kjer smo v stikih s Hrvati, se šopirimo s svojo prodirajočo kulturnostjo, pozabljamo pa, da kultura ne znači birokracijo, advokate, »vereinsmajerstvo«, policiste in financarje. Povsem naravno je, da so v hrvatstvu še ohranjeni ostanki njih stoletnega dodira z iztokom, ki mu Slovenci niso bili nastavljeni in ki se kaže v večjem splošnem »sich gehen lassen«. Pa tak socialni dualizem je pri Italijanih še mnogo silnejši, istotako je pri Francozih in Nemcih.

Ni nam dovolj, ako se trdi, da smo Jugoslovani drug drugemu podobni, najbližji. Slovenec ni samo Slovenec, ampak Slovenec in Jugoslovan. Med Slovencem in Jugoslovanom ni razlike, kdor je Slovenec je tudi Jugoslovan. Taka je stvar v zvezni državi, vsak Bavarec, Sakson, Prus je ipso facto tudi državljani nemškega cesarstva. Ali je pri tem Bavarec in Prus in Hamburžan žrtvoval svojo državno individualnost?

Novemu pokretu so očitali, da hoče uničiti in izbrisati individualnost Slovencev. Kak prazen in jalov očitek. Nikomur ne pade na um žrtvovati slovensko narodno individualnost. Tem bolj osebujno se bo ona razvijala, čimbolj jo bo ščitila jugoslovanska narodna misel. Ne zanikamo da »kakor Hrvati in Srbi, smo tudi Slovenci narodna individualnost«. Pa ta narodna individualnost je taka, da ni v nasprotju, ampak v skladu z ono Hrvatov ali Srbov. Kar se tiče Hrvatov in Srbov, so naši samoslovenci precej slabo poučeni. Strah in groza je, kako postopajo s pojmom njih narodnega jedinstva. Ako se zljubi tem samoslovencem, morajo biti Hrvati za sebe, Srbi za sebe potem so zopet Hrvati in Srbi jedno, samo, da jih je mogoče izigravati proti Slovincem.

Naj bodo gospodje pomirjeni. Hrvati in Srbi tudi niso edna narodna individualnost, in vendar jih je smatrati za eden narod in je pri njih živa in silna struja, ki hoče izvesti popolno narodno ednoto. Sploh danes ni velikega naroda, o katerem bi se moglo reči, da je njegova individualnost povsem jednotna, in to velja za narode, ki imajo že kakih tisoč let svojo jednotno državo in civilizacijo. In sedaj hočejo neki učenjaki, da bi bila jednotna individualnost pri Hrvatih in Srbih, ki so bili še pred tridesetimi leti pod Turki, pri Srbih, ki so bili še pred dobrim letom turški podaniki.

Sploh je narodna individualnost skoraj beseda, ki jo ne gre prepogosto uporabljati. Sumljivo podobnost ima z ono narodno psihologijo, ki pravi, da so vsi Francozi duhoviti, vsi Angleži dolgočasni in vsi Italijani ognjevit.

Da nastane narod iz sorodnih skupin, zato ne zadostuje ne narodna individualnost, ne narodna psiha, ampak za to je treba velikih činjenic socialnega življenja in usode. Trdili so tudi naši nasprotniki, da gre samoohrana pred samopožrtvovanjem. Ta samoohrana ravno veleva Slovincem, da se čim ožje strnejo s svojimi južnimi brati. Ako bodo uganjali politiko narodnih separatistov, postanejo pač lahko žrtva svoje geografske in politične eksponiranosti.

Ali se je bati, da bode slovenstvo postalo slabše, ako bo iskalo zaslombe v federaciji s Hrvati in Srbi? Energije, ki so danes lastne slovenstvu, ne morejo biti nikdar izgubljene. Pojavljali se bodo tudi, ako bo slovenstvo v zajednici s Hrvati in Srbi.

Ali bodo meje padle radi tega, ker Italijanom in Nemcem ne bodo stali nasproti več Slovenci, ampak Jugoslovanstvo monarhije? Ali se bodo Slovenci na meji potujčevali v večji meri ko se-

daj? Ali v manjši? Tistim bojazljivcem, ki se bojijo, da bi se obmejni Slovenci odtujevali, ako ne bi bilo slovenstvo več samoslovensko, ampak jugoslovansko, kličemo v spomin, da je bilo v času slovenskega preporoda tudi opasno učiti ljudstvo slovenščine, ko je bilo vendar ono do tedaj samo navajeno na kranjščino in štajerski dialekt. Že ime slovensko je bilo nekaj za ljudstvo umetnega, novega, med širšimi plastmi neznanega. Ni bilo pa nič specifičnega, nego izraz za one Slovence, ki niso tvorili hrvatskega ali srbskega državnega naroda.

Krivo bi bilo misliti, da so Slovenci danes že povsem jednotna narodna skupina. Provincializem in regionalizem še danes onemogoča, da bi se vsi Slovenci zavedali te enote in se čutili kot edno. Kranjci, Štajerci in Goričani, to je oni sramotni žig, ki ga je natisnila tolikostoletna politična neodvisnost Slovencev. Ta usodepolni provincializem dokazuje na vsak način, da ni bilo slovensko ime doslej tako silno, da bi bilo odpravilo nazive in »Landsmannschaften«, ki nimajo ničesar opraviti s slovensko narodno mislijo.

Oporekati je, da se nahajamo Slovenci že nad sto let v svetovni zgodovini kot posebna narodna celota. Slovenci doslej niso nikakor vznemirjali mednarodnega položaja, njih eksistenca ni kratila diplomatom spanca. V mednarodni politiki so prihajali doslej v poštev samo politično organizirani narodi. Dejstvo pa je, da stoji danes še slovenska zavest pod vplivom silne more, ki jo imenujemo provincializem.

Posebno Nemcem in Italijanom je zvenelo do najnovejšega časa slovensko ime prav tuje na uho. Naši narodni nasprotniki niso nikdar imeli posebno mnogo smisla za našo diferenciranost, imenovali so nas kratkomalo Slovane, tudi Ilirce, jezik slovanski ali ilirski. O tem nam priča cela vrsta uradnih dokumentov. Odlok justičnega ministerstva z l. 1850 deželnemu nadsodišču v Celovcu govori o nemškem in slovanskem jeziku kot sodnemu jeziku. Še celo važni odlok justičnega ministerstva z l. 1862 na predsedstvo deželnih nadsodišč v Gradcu iz Trsta govori o uporabi »slovenskega jezika«.

Temeljna razlika je v tem, da hočejo »samoslovinci« razviti slovenstvo v tip posebnega naroda, ki bi hodil povsem svoja pota. Razmerje Slovencev k Čehom in Poljakom bi bilo isto kakor k Hrvatom ali Srbom. Da, izvestni ljudje bi raje postali Nemci ali Italijani, kakor pa Hrvati ali Srbi.

Trdimo z odločnostjo, in tega mnenja je brezdvomno pretežna večina slovenske javnosti, gotovo pa vsa mladina, da tvorimo Slovenci, Hrvati in Srbi nacionalno skupino, ki je enotna napram ostalim slovanskim in neslovanskim narodom. V tej nacionalni skupini je zajamčen Slovincem razvoj njih kulturne individualnosti, ki mora pa seve biti v skladu z jugoslovansko narodno mislijo.

Da so Slovincem lastne kulturne posebnosti, da ima njih lirika, njih umetnost nekaj specifično slovenskega, o tem pač ni dvoma. Pa o celoti izraziti slovenski kulturi v polnem obsegu govoriti, to je pretirano. Nimamo niti svojega socialnega sodobnega romana, nimamo niti svojega gledališča, ne visoke šole, ne akademije. Povsodi torzo, fragment!

Ne samo pri Slovincih, ampak tudi pri Hrvatih je struja, ki z vso vnemo zagovarja samohrvatstvo in se bori proti takozvanemu »slavosrbstvu«. Stranka prava je odločna zaščitnica samohrvatstva. Med intelektualci je Matoš, ki o kakem jugoslovanstvu noče ničesar vedeti. Matošev »Hrvatski nacionalizem.«^{*)} kakor je nazval duhovit feljton, je tem oziru zgrešen, ker naklada jugoslovanstvu grehe, ki so jih drugi zagrešili. Da Hrvati ne napredujejo v tej meri ko Srbi in Slovenci, to niso zagrešili »slavo-srbi«, ne Jugoslovanstvo, ampak razloge je pač treba iskati globlje in drugodi. Da Hrvatska nima danes več kulturne hegemonije na Balkanu, to pač ni zakrivilo jugoslovansko čuvstvovanje Hrvatov. Matošev hrvatski nacionalizem je povsem državni in politični, ne kulturni. Hrvatski nacionalizem bi imel po Matošu samo jeden smoter, hrvatsko državnost. O razmerju med Slovenci in Hrvati sodi Matoš tako-le: ... »od Slovenaca nas ne dijeli ništa, jer oni nemaju posebne državne in nacionalne tradicije«. Matoš umeva torej narod v strogo državnem smislu.

Povsem drugače umeva Ksaver Šandor Gjalski v svojem govoru na glavni skupščini »Društva hrvatskih književnika« sodobni jugoslovanski nacionalizem.**^{*)} Gjalski pravi: »Kulturni rod ne treba, da se luči po državnim granicama i medjama teritorijalnim.« Pozna samo jedno mejo, in ta meja je živi govor. Gjalski konstatira, da ima že danes velika večina Jugoslovanov eden književni jezik. Slovenski literarni jezik pa mora ostati, in narodni stvari pač ne bi hasnilo, ako bi izgínil slovenski jezik. V hudem nasprot-

*) Obzor 1913. br. 175.

***) Obzor 1913. st. 147.

ju je z Matošem, ki noče priznati jugoslovanskega kulturnega nacionalizma. Gjalski konečno upa, »da će se za skupni kulturni rod na polju zajedništva — upotrebljavati jedan skupni literarni jezik«. Pa ta evolucija bi morala biti povsem naravna. Oni skoki, ki so bili nekaj običajni pri reševanju tega ali onega jugoslovanskega problema, se morajo pač smatrati za sociološke zmote. Diktirati ni danes mogoče ničesar. Pa veliki cilj bodočnosti je in ostane jugoslovansko kulturno jedinstvo bodočnosti.

Zdi se, da premnogo teoretiziramo, ako se pečamo s vprašanjem, kaj loči Slovence od ostalih Jugoslovanov. Najbolj zgrešeno je pa, ako se pride z zgodovinsko-sociološkimi argumenti. Slovenski nacionalizem je nekaj povsem novega, stvor našega časa, sedanost mu je kumovala. Ali bi prišlo kedaj do zedinjene Italije, ako bi se bilo mnogo filozofiralo o Etruskih, Volčanih in drugih?

Nove politične ideje sedanosti so bile, ki so odprle Slovencem pot v politično in narodno življenje. Naša narodna misel je nova, moderna, in Pečenege in Kumane pustimo na miru.

Konkretne, današnje politične in socialne razmere so, ki odločujejo. Potrebe praktične politike so mnogo važnejše ko filozofiranje o preteklosti in: o tem, zakaj Slovenci niso imeli svoje države. V značaju sodobnosti leži koncentracijska težnja socialnih in gospodarskih organizacij. Svet je postal manji, narodi so primaknili drug drugemu. V taki dobi, ko spaja tehnika in komunikacijska sredstva razne dežele in narode, je v škodo in pogubo narodna razbitost edne etnografske skupnosti.

Te koncentracijske težnje se pa nikjer ne kažejo s tako silo ko na mnogih popriščih kulture. Ali ne zahteva znanost vedno večjo centralizacijo, vedno večjo koncentracijo sil in sredstev? Obupno in nesmiselno je se upirati takemu toku. Ako hočemo imeti Slovenci svojo znanstveno življenje, moremo ga imeti samo pod pogojem, ako stopimo v kolo z ostalimi Jugoslovani.

Krivo je na vsak način, ako se pripisuje številu edini pomen. Število brez potrebnih energetičnih predpogojev je mrtvo, nemo, brez moči. Pa ravno tako krivo je, ako se podcenjuje število. Ne samo vojaške, ampak tudi kulturne armade sedanosti potrebujejo veliko število vojakov. Velike vojske kulture ni mogoče danes izvojevati z malimi, slabo discipliniranimi četami. Število prihaja brezdvomno vedno bolj v poštev. Pa kakor sodobni vojaški poveljnik vzgaja individualnosti med svojimi četami, ravno tako tudi

število ne sme udušiti individualnih teženj. Broj brez individualnosti, kakor tudi individualnost brez upoštevanja števila, je danes škodljivo. Drugo naj drugo popolnjuje.

V vsakem narodu je razdobje, ko se ima odločiti, po kateri poti ima kreniti. Tako je tudi s Slovenci. Vsa znamenja pa kažejo, da je odločitev že padla: Jedinstvo.

Opozicija proti jugoslovanskim težnjam v področju kulture bi gotovo umolknila, ako izgine bojazen, da hočemo kulturo uniformirati, ji dati povsem jednolično obeležje. Pa ta bojazen je tem manj upravičena, čim bolj naglašajo najgorečnejši pristaši jugoslovanske kulturne zajednice potrebo raznovrstnosti kolorita kulture Slovencev, Hrvatov in Srbov. Nikomur ne pade na um, da bi na umeten način pospeševali nekak centralizem kulturnih stremljenj, ki bi udušil vsako samoniklost.

Taka pretirana smer bi bila proti glavnim načelom sodobnega kulturnega življenja. Lepa književnost in umetnost ne sme biti podvržena onemu izjednačevanju, ki je posledica centralizacije. Kdor pozna Francijo, ve, kako silno trpi francosko intelektualno življenje vsled tega, ker je vse umstveno delovanje francoskega naroda osredotočeno v Parizu. Gotovo je pa to pri Francozih posledica njih centralističnega državnega ustrojstva.

Naravno pa, da taka decentralizacija nekaterih smeri kulturnega življenja ne izključuje potrebe ozkih medsebojnih vezi in dobrega vzajemnega poznavanja. Da tudi taka decentralistična smer kulture polagoma zahteva nekako svoje središče, o tem ni dvoma. Pa danes je najbrž še prezgodaj, da bi se o tem razbijali glave.

Na vsak način pa bode imela jugoslovanska kultura bodočnosti več središč. Dosedanje zgodovinske razlike in razstvoj v mnogem oziru ni mogoče odpraviti preko noči. Konfesije, upliv vztoka in zapada, razni politični sistemi so zapustili toliko globokih brazd v narodni duši, da je treba mnogo časa, da se jih izbriše. Vzajemno delo in čas bode pa tudi tu storil svoje delo.

Jugoslovanski kulturni tip ne more še danes biti jednoten, temveč on nam pravzaprav danes še predstavlja federalizacijo raznih kulturnih tipov. Ti se podreajo občenemu kulturnemu tipu, v katerem se oni spajajo, v višji harmoniji združujoči svoje razlike. Ta jugoslovanski kulturni tip predstavlja na zunaj, nasproti drugim narodom zajednico, predstaviteljico vsega kulturnega

stremljenja Jugoslovanstva. V krilu te zajednice pa uživajo Slovenci, Hrvati in Srbi svojo avtonomno duševno življenje, tu se razvija vsakdo po tem, kar mu narekuje ožja skupina, kateri pripada. Taka dvojna smer je ustvarljiva in je predpogoj neznansko bogatega samoniklega življenja. To ustvarja ono raznovrstnost, brez katere si ne moremo predstavljati sodobne kulture.

Nočemo ubijajoče jednoličnosti, ki bi se vsilila zajednici po tem ali onem njenem članu, bodisi, da ga zavaja k temu politična ali kulturna premoč. Zdi se, da je že zmagalo načelo, da se ne sme nikogar prezirati v tej zajednici. Slovensko ime je v tej zajednici enakopravno hrvatskemu in srbskemu. Dnevi pravaške ekskluzivno so za nami. Ta enakopravnost vseh v zajednici, je dragoceno poroštvo uspela v prihodnjosti.

Samo jedno sredstvo je, da postane mali in slabi sposoben si ohraniti svoj obstanek. Zvezati se mora z drugimi, ki so slabi ali pa močnejši od njega. To je prvi notranji smisel vsake federacije.

Države, ki so same preslabe se ubraniti svojih nasprotnikov, iščejo zvezo z drugimi državami. V tej zvezi jim je omogočeno, da si pridržujejo pravo odločevanja v določenih poslih. V svojem področju so samosvoji in nikdo se nima vmešavati. So pa vsem zvezanim državam skupni posli, ki jih izvršuje zveza in ne posamezne države. Vsaka država je doma sam svoj gospod, pa oni posli, ki jih je bolje izvrševati v skupnosti, naj bodo zvezni.

Dvojni je smoter take uredbe. Domačemu političnemu življenju je s tem odkazano širno torišče. Tu je dana svobodna roka domačim življenjem, da si vse uredijo po svojih mislih. Poleg lastnega delokroga je pa skupni, kjer se vsaka država uveljavlja skupno z drugimi v zvezni oblasti.

Taka zveza more biti osnovana po dvojnih načelih. Vsi člani zveze so ednaki, med njimi vlada popolna enakopravnost. Drugo je pa, ako jedni izmed držav pripada hegemonija. V tem slučaju ima dotična država v federaciji več oblasti, več upliva.

Federacija je priporočljiva posebno, ako so države, ki stopajo v zvezo, nejednake in neizglajene, kar se tiče svojih tradicij, svojih družabnih in socialnih oblik, svoje politične evolucije. V centralizirani državi bi bila taka nasprotja opasna notranjemu miru, v škodo bi bila rednemu upravnemu delu. Vse te neizglajenosti se pa izgubljajo v federaciji, kjer je v gotovih poslih vsak za sebe, v drugih pa jeden za vse in vsi za jednega. Karakteristične posebnosti se morejo z lahkoto izživeti v taki formaciji. Zaščita indi-

vidualnosti male države je samo v federaciji mogoča. Federacija je v obrambo slabih, v zaščito onih, ki so šli doslej svojo pot v evoluciji.

Zakaj bi samo države tvorile federacije? Zakaj ne narodi? To, kar smo pisali o malih državah, ne velja v nič manji meri o malih narodih. Tudi ti poslednji naj stopajo v federacijo, ki jih bo ščitila in ki ob enem ne bo segala v krog njih individualnosti. V federaciji je zagotovljen narodu obstanek in svobodni razvoj.

Podobno federacijo imajo skleniti Jugoslovani. Slovenci, Hrvati in Srbi naj vstopijo kot enakopravni člani v kulturno federacijo. Ta federacija bo ščitila individualni značaj vsakega izmed teh treh svojih članov, ob enem pa omogočala celoti silnejši razmah, ker bo ona predstaviteljica velikih in mladih kulturnih energij.

Federacija je poleg pojma družabne solidarnosti socialen pojav, ki se je globoko ukoreninil v sedanosti. V bratski federaciji, osnovani na načelu enakosti, bodo Slovenci, Hrvati in Srbi najlažje dali svojemu kulturnemu življenju ono vsebino, ki ga ustvariti so oni sposobni. Ne da bi hegemonija bila v rokah tega ali onega, da bi se usiljevalo ednemu iz družabnikov to, kar bi mu bilo tuje, v polni enakopravnosti in jednakovrednosti naj skušajo zvezani družabniki ustvariti svoje kulturne zadače.

Pred pol stoletjem je peščica pogumnih, energičnih in iskrenih ljudi slovenske mase iztrgala političnemu mrtvilu. Slovenski tabori so čin maloštevilnih mož. Ideja slovenskega naroda ni bila pred dobo taborov še utrjena v srcih Slovencev. To je bil pokret ljudi, ki so nosili ta ideal v sebi. Mal in neznaten je bil ta krog mož, ki so verovali v slovenstvo. Pa njih navdušene besede so našle mogočen odziv med množicami. Posamezniki so, ki so nositelji novih družabnih in narodnih idealov. Ako je ideal tak, da je v socialnem oziru nujno, ga realizirati, potem je vse odločilno od onega trenutka, ko se množicam oznanja nova beseda. Treba je onega psihološkega trenutka, ki ga je lepo zabeležil Jože Vošnjak v svojih »Spominih«. Ko je videl Jurčič, kako so zadele besede taborskih govornikov na prvem taboru v živo, je rekel: »Led se že taja. Zdaj smo na dobrem.«^{*)}

Tudi danes se ne smemo bati čitka, da se ne zavedajo narodne jednote niti Hrvati in Srbi z nami, niti z njimi, v kolikor

*) Spomini II. 1906. st. 25.

se to tiče množic in dobrega dela razumnikov. To pa ne sme nikogar ustrašiti. V srcih mnogih tisoč Jugoslovanov je ta zavest že danes živa in pokret nadaljuje svojo naravno pot.

Imenovali so nas romantike, ki nimajo smisla za realnost. Pa ravno brutalna vsakdanja realnost zahteva, da se to uresniči, kar je še danes problem, to je jugoslovanska misel. Ni nova. Ilirci so jo zagrlili s celo svojo srčnostjo, Rački in Štrosmajer sta jo označevala. In že dandanes je ona gotovo najsilnejša družabna sila med Jugoslovani. Zgodovinska nujnost je pa, instinkt samoohrane in rešitve eksistence je, ki je potisnila ta problem v ospredje, da so mu posvečene misli, nakane in delo.

Pa zapreke so danes še velike. Jugoslovanstvo je dejansko še danes razklano v dve družabno socialni skupini, zapad in iztok. Ne krije se danes to nasprotstvo več z konfliktom dveh konfesij. Hrvatstvo kakor tudi srbstvo ima svoj zapad in iztok.

Niso pa Jugoslovani edini, ki jim je historija naprtla tako strašno dedščino. Tudi Rusi so postali na isti način žrtva svoje družabne evolucije. Drugorodci so jim potatarili državo, treba je bilo silnih naporov, da je Rusija zopet bližje primaknila zapadu. Petrograd in Moskva, zapadnjaštvo in slavjanofilstvo, to je od nekdanj veliki konflikt ruskega življenja. Rusija ni niti Evropa, niti Azija nego nekaj tretjega. Ali pa, kakor je rekel Masaryk: »Rusija je to, kar je Evropa bila«. Pa Rusi in Rusija živi v samih ekstremih. Slavjanofili so bili preko glave zaljubljeni v vse, kar je rusko, zapadnjaki so pa drli čez drn in strn z Evropo in bolani so bili na boleznih, ki jo je imenoval Jurij Križanić »čužebjesje«. Iz teh bojev dveh šol in dveh naziranj na preteklost in državo se pa ni moglo roditi to, kar bi bilo Rusom najbolj potrebno, smisel za zdravo politično življenje. Rusi so ostali sanjači, doktrinarji, ne-realni utopisti. Kar se težkim Rusom ni posrečilo, to bode lažje storiti okretnim in živim Jugoslovanom.

Tam na jugu od Save in Donave si tudi stojita dva sveta nasproti. Konflikt je tu mnogo hujši, saj vlada borba konfesij in novo stanje je takorekoč od včeraj. Pravoslavje, Rim in muslimanstvo, te velike družabne sile se tu borijo za prvenstvo. Turški državni in družabni sistem je padel še le pred kratkem in je zapustil splošni kaos. V Bosni so uživali Muslimani privilegirani položaj celo do uvedbe ustavnega življenja. Starejša generacija v Srbiji se še danes spominja turške trdnjave in turškega dela Beograda. Na jugu od Save in Donave je vse, kar je evropsko, od včeraj. Pa

posebno Srbi so se prilagodili Evropi z občudovanja vredno spretnostjo in okretnostjo. Šli so se učiti ne morebiti v polovičarsko Evropo, v Pešto ali Dunaj, ampak prav na zapad. Niso bili nikdar metafiziki in fantasti kakor Rusi. Še celo Svetozar Marković, ki je nekoliko preveč srkal v sebe rusko doktrinarstvo, se je streznil na srbskih tleh. Ta rod si je snoval državo skoraj povsem iz svojih moči in že prve ustaje so dokazovale nenavadno politično bistrost in nadarjenost Srbov. Pri njih se je spajala jugoslovanska sila z bizantinsko bistroumnostjo. Snujoč svojo državo brez vseh tradicij imeli so od samega početka mnogo več političnega daru in smisla za državo ko Rusi, ki so bili dolgo časa edina slovanska država na svetu. Njih realistično umevanje države se je tekom časa vedno krepkeje uveljavljalo. Istina je, da so bili med narodom razširjeni tudi nihilistični protidržavni instinkti, pa samo čuditi se je, da ti niso bili silnejši, ko je vendar turško tiranstvo ugonobilo vse predpogoje za snovanje politične zajednice.

Vsakemu kulturnemu pokretu more biti opasen konflikt med iztokom in zapadom in on bi mogel razbiti poskuse narodnega edinstva. Sreča je pa bila, da se pri Jugoslovanih iztok ni mogel tako zajesti v narodno telo, kakor pri Rusih. Srbi so bili kmeti brez umstvenih aspiracij ob času turškega gospodstva, njih stik z muslimanstvom je bil samo zunanjen. Pri Rusih je bil vpliv tatarske čistine čisto drug. Rusi so imeli svojo državo, svoje socialno ustrojstvo, ki ga je prešinjalo tatarski duh, dokler ni prišla osvoboditev. Srbi so pa začeli čisto iznova. Mesto tradicij je zavladal pri njih amerikanizem mlade države in mlade družbe. Temu amerikanizmu se je pa treba tudi zahvaliti, da je pri njih mogoča zapadna in vendar nacionalna kultura. Srbi imajo mnogo lažje ko Rusi, ki nosijo težko breme svojih tradicij. Pri Srbih je zmagala na celi črti zapadna demokracija in njeni ustavni ideali so silna poluga zapadnim kulturnim idejam. Kakor pri Slovencih daja pa temu zapadnjaštvu narodni duh pravico do obstanka. To zapadnjaštvo je nacionalno.

Pri Hrvatih se nacionalizem vedno boli osvoboja konfesionalnosti. Vedno bolj se utrja mnenje, da konfesija ne sme biti silnejša od zedinjujočih stremljenj narodne kulture, ki mora biti skupna Muslimanom, katoličanom in pravoslavnim. Ker temelji sodobna kultura hrvatstva v ilirizmu, ki je bil povsem demokratičen pokret, je osnovni značaj te kulture demokratičen in nima

mного opraviati s starimi staleškimi tradicijami. Nekdaj vladajoči sloji so se odtujili narodnemu pokretu — Hrvatska nima danes več svojega plemstva, izjeme, ki so, potrjujejo samo pravilo — in novi sloji, ki so prišli na površje so vzrastli v drugem miljeju in ne v onem starega tradicionalizma. Tu so torej vidne velike socialne metamorfoze. Pa ostala je hrvatstvu ona kulturna izglaženost in ono umevanje kulturnih vrednot, ki je neznano i na jugoslovanskem skrajnem zapadu i na jugoslovanskem iztoku. Biti posredovalci med Slovenci in Srbi, med zapadom in iztokom, za to so Hrvati v prvi vrsti usposobljeni. Njih občna družabna kultura je globlja od slovenske in zapadnjaštvo je pri njih solidnejše ko pa pri Srbih.

Zapadnjaštvo je najsilnejše pri Slovencih in sicer tako, da more skoraj udušiti vse, kar je domače, narodno. Radi tega je smer k slovanskemu jugu Slovincem potrebna kakor lačnemu kos kruha. Tu na jugu so one velike rezerve narodne kulture, iz katerega morajo Slovenci črpati v svrhu svoje popolne nacionalizacije. Pa v svesti so si lahko, da črpajo iz svojega, ne iz tujega. Slovenci imajo to, kar jugu še manjka, kulturo mas. Na to so lahko ponosni. Nijamo pa še kulture svoje družbe, kajti bohemstvo »pri cvičku in kranjskih klobasah« še ni družba.

Vrazu se je očitalo, da je bilo njegovo delovanje bolj ekstenzivno ko intenzivno. Tak očitok ne more zadeti one, ki dandanes iščejo skupne poti z ostalimi Jugoslalani. Nacionalistično delo v obrambo naših manjšin, slovensko kulturno delo in ljubezen do tega, kar je čisto in samo naše, je in bo v popolnem skladu z odločno jugoslovansko smerjo. Čim boljši smo Slovenci, tem boljši smo Jugoslalani.

Stojimo na početku dela. Mnogo je še storiti, zaprek in razočaranj ne bo manjkalo. Misel bodočega kulturnega edinstva je danes še slaba bilka, zasajena kakor sredi kraških skal. Pa burja, ki se podi po tej planjavi, je ne izruva, ampak jo očvrsti in okrepi. Naše samoslovenstvo ni edini sovražnik. Indolencia, neznanje, topo prežvekovanje premaganih gesel, indiferentnost, to so tiste temne sile, s katerimi se je boriti. Pa sramotno bi bilo izgubiti pogum in kloniti duhom. Nov svet nastaja na grobiščih starih kultur, iz konflikta zapada z iztokom, in naša rasa ga ima graditi.

«Che volevamo noi dunque?»

»Volevamo esistere: esistere con un nome: esistere forti e rispettati: esistere liberi e felici...« tako je klicala mlada Italija.^{*)} V teh besedah je izraženo vse, kar je smoter vsakega naroda, ki je ponižan, sramočen, razbit, slab. Tudi Jugoslovani hodijo križevo pot svoje kulturne in družabne razbitosti. Pa ta pot mora tudi imeti svoj kraj. Harmonijo tam doseči, kjer je še danes kričeča disharmonija, to je cilj, ki ga ni mogoče doseči brez žrtev.

Rešitev problema ni v sporu, ampak v delu. Tisti delavci, ki bodo imeli pravo dobro voljo, se ne bodo prepirali radi imena; pri delu se bodo sporazumeli.

Velika civilizatorična zadača je, da se ustrojstvo skupine, ki jo vežejo naravne vezi, uredi in s tem poenostavijo in pospešijo medsebojni socialni stiki. To veliko civilizatorično zadačo ima tudi jugoslovanski kulturni pokret, ki stremi za tem, da ustvari socialno kulturno solidarnost tam, kjer je še danes ni. V pospeševanju združevanja dosedaj ločenih kulturnih skupin, v znamenju nacionalizma je predpogoj zdravih mednarodnih, da kosmopolitskih razmer. Tudi jugoslovanski problem moramo gledati pod vidikom splošnega makrokozma.

Pa pogledi so najprej domači, narodni, jugoslovanski. To je prelom s preteklostjo, ki je prinesla tej rasi toliko zla. To je ozbiljno umevanje onih velikih zadač, ki čakajo novo generacijo. Tudi v socialnih oblikah je večno prenavljanje. Čas nam obeta velike borbe za novo narodno kulturo, ki bi končno zmagala, z veliko udano ljubeznijo sprejemajočo v sebe vse to, kar so pretekli veki ustvarili narodnega in individualnega, ničesar uničujoča ampak neznansko pomnožujoča darove narodnih individualnosti.

Radost je videti, kako se snov pretvarja v večjih rokah, kako nastajajo iz snovi nove oblike, novi stvori. V tej novosti je veliki vir delavnosti in energije. Prejemati oblike preteklosti pa, kakor sin podeduje očeta, to je vnuku škodljivo in mu jemlje veselje in zmožnost do dela.

Novo generacijo čakajo smotri, radi katerih je vredno živeti. Življenje dobiva svojo neprecenljivo, osrečujočo vsebino. Na početku smo in pogled v to novo deželo kulturnega ideala, novega naroda postaja jasnejši, blišči se v oči svetloba, množeča energije generacije, ki je na potu.

^{*)} La Giovane Italia: I collaboratori della giovane Italia ai loro concittadini.

Uvod st. 524—527.

Občni problem naroda. (Veda III.)

I. Država in narod.

Pojem naroda v preteklosti :

Antika. Srednji vek. Preporod st. 527—535.

Francoska revolucija st. 535—537.

Nemčija st. 537—542.

Država in narod st. 542—547.

II. Teorija naroda.

Teorija od l. 1848—1870. st. 547—552.

Pleme st. 553—563.

Narod st. 563—569.

Ljudstvo st. 566—572.

Jugoslovanski problem narodne misli. (Veda IV.)

I. Hrvati in Srbi.

Pravaška politična literatura o začetkih hrvatskega in srbskega državnega življenja.

Hrvatski preporod.

Jugoslovanstvo šestdesetih let in Starčević.

Misel jedinstva.

II. Jugoslovanska narodna misel.

Splošni vidiki : Preteklost in sedanjost.

Evolucija narodne misli.

Elementi naše zajednice.

Spori.

Kulturni federalizem.

Zaključek.

EMIL BREZIGAR.

Razvoj konjunktura in depresije v Avstriji v dobi od 1897—1911.

(Konec.)

Cene železa v palicah.

Tekom dobe, (od 1896 do 1911), ki se tu upošteva, so se cene železa v palicah še precej spreminjale, enkrat so šle navzgor in potem navzdol, itd. Vkljub bojem med posameznimi podjetji so bile od l. 1897 do 1899 relativno jako visoke. Notirale so namreč povprečno čez 20 K pro q. Leta 1901 je nastopila gospodarska depresija. Cene železa so padle, nikakor pa ne jedino le radi depresije, ampak v prvi vrsti radi tega, ker se je razšel železni kartel baš koncem l. 1900. Da je vplivala največ na padec cen slednja okolnost, se mora sklepati iz dejstva, da so padale cene železa le do meseca julija 1902, torej samo za časa, ko ni obstojal kartel, vkljub temu da je vladala depresija v splošnem gospodarstvu do leta 1904. Tekom tretjega kvartala l. 1902 so cene železa v palicah znatno poskočile, kajti med tem so bila že dovršena pogajanja za ustanovitev novega kartela, ki je začel delovati proti koncu l. 1902. Vendar ni ostala gospodarska depresija brez vpliva na cene železa, ampak je zabranila, da niso mogle doseči one višine, kakor med prejšnjo konjunktorno dobo.

Naslednja tabelica vsebuje cene železa v palicah na Avstrijskem, poleg njih je postavljena v vsakem kvartalu pariteta cene železa v palicah na Nemškem. Kako se je preračunila slednja, razložim takoj.

Cene železa v palicah na Avstrijskem in njih pariteta z nemškimi:

leto in četrtletje	cene železa v palicah avstrijskega železnega kartela: franko Dunaj, pro q v K	njih pariteta z nemškimi	leto in četrtletje	cene železa v palicah avstrijskega železnega kartela: franko Dunaj, pro q v K	njih pariteta z nemškimi
1895	I.	21.6	1903	I.	19.5
	II.	—		II.	19
	III.	—		III.	—
	IV.	—		IV.	20.57
1896	I.	—	1904	I.	—
	II.	—		II.	—
	III.	22.1		III.	19.5
	IV.	—		IV.	20.60
1897	I.	22	1905	I.	—
	II.	21.5		II.	—
	III.	21		III.	—
	IV.	—		IV.	21.16
1898	I.	22	1906	I.	—
	II.	—		II.	20
	III.	21.5		III.	—
	IV.	21		IV.	21.5
1899	I.	20.8	1907	I.	—
	II.	20		II.	—
	III.	21		III.	—
	IV.	—		IV.	24.30
1900	I.	—	1908	I.	—
	II.	20.8		II.	—
	III.	20.5		III.	20.5
	IV.	19.8		IV.	19.5
1901	I.	18	1909	I.	—
	II.	17		II.	18.7
	III.	16.7		III.	18.3
	IV.	16.2		IV.	21.34
1902	I.	15.1	1910	I.	18.4
	II.	16.2		II.	17.4
	III.	19.5		III.	18.8
	IV.	—		IV.	—
			1911	I.	18.8
				II.	—
				III.	18.4
				IV.	—

Da se dobi pariteta nemških cen, je treba provesti obširne matematične operacije. Za podlago nemških cen se je porabilo notiranje na borzi v Düsseldorfu (mesto v Renski provinci na Nemškem); za Avstrijo so bile vpoštrevane one cene, ktere so navedli zastopniki avstrijskega železnega kartela v anketi o kartelih, ki se je vršila l. 1911 na Dunaju. K borzni ceni nemškega železa

je bilo treba prišteti uvozno carino, ki se plača na avstrijski meji za železo v palicah, ki se uvozi iz Nemčije. Carina je znašala do meseca marca l. 1906 5'50 K in od tedaj naprej 6'50 K za vsak q. Razven tega je treba dodati nemškim cenam še 2'50 K pro q na prevoznini, ker nemško železo, ki se porabi na Avstrijskem, se mora delj prevažati nego avstrijsko. Opomnim, da stane prevoz enega meterskega stota železa v palicah od Dunaja do Düsseldorfa 3'83 M. Od Dunaja do nemško-avstrijske meje se mora plačati na prevoznini 1'04 M, od tu do Düsseldorfa 2'79 M, od Düsseldorfa do meje 1'79 M ter od tu do Dunaja 1'84 M. Te cene pridejo v vpoštev, ako se prevažata železo po železnici. Nekoliko manjša pa je plovbna prevoznina po Donavi in Renu. Od Dunaja do Düsseldorfa stane prevoz enega q železa v palicah 2'05 do 2'45 M (cene so namreč odvisne od višine vode), ter obratno 1'90 do 2'25 M.

Pariteta cen avstrijskega in nemškega železa se izračuni tedaj tako, da se doštejeta k notiranju na borzi v Düsseldorfu carina ter voznina.

Že z ozirom na dejstvo, da so padle cene železa vsled depresije, ki je vladala v letih 1902 in 1903, le za nekaj jednot, se more trditi, da ostanejo cene radi trdnega kartela pri nas v Avstriji na relativno mnogo višji stopinji, nego v inozemstvu.

Tekom nadaljnega konjunktornega razvoja, posebno v dobi 1906/7 se pariteti vedno bolj razideta. Na Nemškem poskočijo cene za 60 K pro tonelato, pri nas pa le za 20 K.

V tej točki se kaže drugo svojstvo avstrijskega železnega kartela. V času visoke konjunktura (v letih 1906 in 1907) ni povišal kartel cen železa za toliko jednot, kakor se je to zgodilo na Nemškem. Pri nas je kartel reguliral in še precej zjednačil cene med konjunkturo in depresijo.

Nato je sledila depresija, ki je trajala od 1908 do 1910. Visoka konjunktura, ki se je začela razvijati šele početkom l. 1906, je trajala pri nas delj časa, namreč približno do srede 1908. Tedaj je trčila nemška pariteta že drugič z avstrijsko. Iz tega dejstva smemo posneti — ako se uvažujejo vsi drugi merodajni faktorji, dasiravno niso tukaj navedeni — da zniža avstrijski kartel cene železa le pod pritiskom, ki pride iz inozemstva.

V dobi od 1901 do 1911 so se izpreminjale cene nemškega železa v palicah v velikih skokih in sicer v kratkih presledkih, kakor razvidno iz zgorajšnje statistike. Drugače pa v Avstriji, kjer so se razvijale cene mnogo bolj enakomerno; večkrat se niso

prav nič izpremenile tekom celega leta. Vselej ob visoki konjunkturi so poskočile cene nemškega železa visoko čez avstrijske; naobratno, vsakokrat med depresijo so pale ter se približale prve slednjim.

Brezdvomno je igral naš železni kartel veliko vlogo pri določitvi cen; razven tega je vplival merodajno — če tudi na množino uporabe. Iz vsega tega, kar smo dosedaj slišali, smemo trditi:

1. avstrijski železni kartel je ustvaril stabilne cene, ki se le malo izpreminjajo pod pritiskom fluktuacij gospodarskega cikla;

2. avstrijski kartel je očitvidno le vsled nemške paritete znižal cene železa ob času depresije in

3. nikakor pa ni mogel železni kartel zabraniti fluktuacij gospodarskega cikla.

V zadnjih dveh odstavkih smo primerjali fluktuacije gospodarskega cikla s porabo železa ter s cenami železa v palicah. Videli smo tudi, da se ujemajo dobre letine splošnega gospodarskega življenja, posebno pa industrije, z onimi v železni industriji, ter naobratno: slabe letine splošnega gospodarskega življenja nastopijo istočasno s slabimi v železni industriji.

Sledeči odstavki govoré o denarnem trgu, in sicer pred vsem o dunajskem borznem ali tržnem diskontu (= obrestih), o realnem obrestovanju avstrijske kronske in zlate rente ter o prometu Avstro-Ogrske banke.

Preiskati je treba, ali in kako se izpreminjajo naštetí gospodarski faktorji tekom konjunktura, krize in depresije ter konečno, ali jih smemo smatrati za zanesljiva merila gospodarskega cikla.

Dunajski tržni diskont.

Poglejmo si, ali se izpreminja tržni diskont (to so one obresti, ki se določijo dnevno na dunajski borzi) v obliki pravilnega valovanja, in ali opisuje slednje paralelne črte z gospodarskim ciklom! Treba je nadalje dognati, ali se moreta preračuniti **konstantni povišek in ideelna vrsta**, kar se je zgodilo glede porabe železa. V to svrhu se je morala razdeliti doba od 1896 do 1911 v oba gospodarska cikla: prvi sega — kakor že večkrat rečeno — od 1896 do 1904, drugi pa od 1905 do 1911.

Konstantni vsakoletni povišek dunajskega tržnega diskonta se je dognal s pomočjo sledečih matematičnih operacij: aritmetično sredstvo tržnega diskonta v dobi od 1896 do 1904 je 3.677, ter v sredini ležeče aritmetično sredstvo se krije z letom 1900;

aritmetično sredstvo v letih 1905 do 1911 je 3.891, in v časovni sredi ležeče aritmetično sredstvo si moramo predstavljati v letu 1908. Razlika med obema aritmetičnima sredstvoma tvori 0'214. Če se deli slednje število (0'214) s časovno razdaljo obeh v sredini ležečih aritmetičnih sredstev, to je z 8 (1908—1900), se dobi 0'026. **Konstantni povišek je tedaj 0'026.** Ideelna vrsta se izračuna na ta način, da se prišteje prvemu aritmetičnemu sredstvu (3'677) pričeni s letom 1900 (to je onim letom, s katerim se ujema v sredini ležeče aritmetično sredstvo) vsako naslednje leto po 0'026. Za vsako predidno leto je treba 0'026 odšteti.

Tržni diskont na Dunaju in v Berlinu:

leto	na Dunaju		v Berlinu	
	dejanski	ideelni	dejanski	ideelni
1896	3'86	3'573	3'04	3'245
1897	3'68	3'599	3'08	3'275
1898	3'94	3'625	3'55	3'305
1899	4'74	3'650	4'45	3'335
1900	4'34	3'677	4'41	3'365
1901	3'65	3'703	3'06	3'395
1902	2'72	3'729	2'19	3'425
1903	3'03	3'755	3'01	3'455
1904	3'14	3'781	3'14	3'485
1905	3'32	3'807	2'85	3'515
1906	4'12	3'833	4'04	3'545
1907	4'68	3'859	5'12	3'575
1908	3'86	3'891	3'52	3'595
1909	3'33	3'917	2'87	3'625
1910	3'86	3'943	3'54	3'655
1911	4'07	3'969	3'54	3'685
1912	4'79	3'995	4'22	3'715

Ako se primerja tržni diskont z najnavadnejšimi in najbolj kurentnimi: državnimi papirji, se vidi, ali je prav izračunjena ideelna vrsta in njen konstantni vsakoletni povišek. V državi, v kateri se prodajajo in kupujejo brez vsakih težkoč in z malimi troški državni papirji, ki obenem zajamčijo, da se ne izgubi kapital, v nje naložen, v taki državi se mora reelno obrestovanje državnih papirjev vsaj približno ujemati s povprečnim tržnim diskontom.

Iz predložitve tabele vidimo, da se ta trditev udeleži; kajti idealna vrsta tržnega diskonta v Berlinu se še precej ujema z idealnim obrestovanjem $3\frac{1}{2}\%$ državnega posojila. Leta 1896 so stale idealne obresti slednjih državnih papirjev za $0,22\%$ višje kakor idealno obrestovanje berlinskega tržnega diskonta. Protí koncu dobe, ki prihaja tukaj v poštev, t. j. l. 1912 je bil prvi za $0,112\%$ nižji kot slednji.

Na Dunaju je 4% avstrijska kronska renta oni papir, ki se vsak dan v velikih množinah kupuje in prodaja. L. 1896 je bilo idealno obrestovanje 4% tne avstrijske kronske rente za $0,53\%$ višje kot idealno obrestovanje dunajskega tržnega diskonta, in leta 1910 je bila razlika komaj $0,22\%$. Iz tega se vidi, da se suče preračunjeni idealni tržni diskont vedno v neposredni bližini okoli realnih obresti onih državnih papirjev, ki so v mirnih časih merilo za obrestovanje denarja.

Če primerjamo dejansko obrestovanje tržnega diskonta s preračunjenim idealnim, vidimo pred vsem, da se prvo suče okoli slednjega v nekakih pravilnih potezah. Če bi se namreč podalo razmerje med obema grafično, bi se moralo vpodobiti idealno obrestovanje s skoro vodoravno črto, med tem ko bi predstavljala fakično obrestovanje valovita črta, i. s. bi bilo to valovanje jako podobno pravilnim kurvam, ki bi se vrtele okrog prej omenjene skoro vodoravne črte. Skozi dobo (1896—1900) je dejanski tržni diskont večji kakor idealni; potem pa, v naslednjih letih od 1901 do 1905, pade njegov nivo. V dobi 1906/7 je fakični diskont zopet večji kakor idealni, dočim je v letih 1908—1910 manjši. Grafično vpodobljenje razmerja med idealnim in fakičnim tržnim diskontom si moremo predstaviti, kakor že omenjeno, tako, da predstavlja idealno obrestovanje skoro vodoravna črta, fakično obrestovanje pa valovita črta, tvoreča dva stožca nad idealno, skoro vodoravno, črto in zopet dva stožca pod njo. Vrhova kurv, ki stoji ta nad črto, si je treba misliti v letih 1899 in 1907, vrhova onih pa, ki so pod njo, v letih 1902 in 1909.

Predvsem je bilo rešiti vprašanje, v kakšnem razmerju se nahaja valovanje fakičnega tržnega diskonta z fazami gospodarskega cikla. Tekom visoke in cvetoče konjunktura so fakične obresti večje nego idealne, in naobratno, v dobi depresije nižje, oz. najnižje tedaj, ko se bliža depresija svojemu preobratu navzgoraj. Kako tesno spojeno je obrestovanje denarja z gospodarsko depresijo, se je videlo posebno v dobi 1901—1904. V tem času

je vegetiralo gospodarstvo v slabih razmerah; posebno industrija je živela pod hudim pritiskom. Zato pa vidimo, da so bile fakične obresti mnogo nižje kakor ideelne, i. s. skozi celo to dobo. Naslednja depresija, ki je izpolnila leti 1908 in 1909, je bila mnogo krajša. Zato pa so se tudi obresti po kratkem presledku dvignile ter skokoma prekoračile ideelno črto. Največje skoke je napravil borzni diskont v letih 1899 in 1906 ter 1912. To pa radi tega, ker se je ravno v tem času najbolj razvijala konjunktura, ki se je kazala v dobrih letinah za industrijo. Vidimo tedaj, da se prilagodi tudi v tem oziru obrestovanje denarja valovanju gospodarskega cikla.

Nekoliko težje pa je rešiti problem, v koliko so povzročile notranje avstrijske gospodarske razmere valovanje dunajskega tržnega diskonta in v koliko so pripomogle k temu inozemske razmere. Ta problem moremo rešiti le na ta način, da zasledujemo na eni strani razvoj notranjih gospodarskih razmer ter da primerjamo z njimi diskont, na drugi strani pa inozemske dogodke. Od leta 1901 do 1904 je vladala pri nas, kakor že opetovano omenjeno, gospodarska depresija. Nižje-avstrijska trgovsko-obrtna zbornica pravi v svojem poročilu leta 1904, da ne moremo zaslediti niti pričetkov konjunktura, ampak, da je vladala skozi celo leto 1904, če ne huda, vendar pa še vedno, depresija. Vzporedno s tem razvojem je bil diskont pri nas skozi ves ta čas vedno nizek. Isti pojav se nam kaže v naslednji depresiji tekom let 1908/9. Nikakor pa se ne ujema diskont z vsakokratno konjunkturo ali vsaj ne tako natanko kakor z depresijo. Od l. 1896 do 1899 je trajala pri nas konjunktura, sicer nekoliko nepravilna. Druga konjunktura se je raztezala skozi leti 1906 in 1907 in deloma 1908. Tekom prve konjunktura se ujema diskont z njo, nikakor pa ne z naslednjo. L. 1908, vsaj v začetku, je bila pri nas visoka konjunktura. Poraba železa se je dvignila; sploh je cvetela industrija. Vkljub temu pa je tržni diskont znatno padel. Mogoče da so povzročile padec diskonta tekom leta 1908 slabe razmere na drugih gospodarskih poljih? Tudi tega ni mogoče trditi, da bi se bilo splošno gospodarsko stanje leta 1908 poslabšalo napram letu 1907. Bistvo visoke konjunktura se nam kaže v prvi vrsti v tem, da proda industrija mnogo blaga in za drag denar ter v velikih dobičkih podjetij. Industrijska akcijska podjetja v Avstriji so izkazala v zadnjih letih sledeče dobičke.

leto	v milijonih kron		v ‰
	vplačani kapital	čisti dobiček	
1906	1290	119	9'30
1907	1391	141	10'13
1908	1439	147	10'20
1909	1483	140	9'40

Hitri povišek tržnega diskonta tekom let 1906/7 gre vzporedno z rastočim čistim dobičkom akcijskih podjetij. Ta paralelnost pa neha naslednje leto. Odstotni dobiček industrijskih podjetij se je povečal, tržni diskont pa je znatno padel. Iz teh dejstev se more sklepati, da je vladala pri nas visoka konjunktura tudi v prvi polovici 1908. Če bi bilo avstrijsko gospodarstvo izolirano, bi imeli brezdvomno leta 1908 višji diskont kakor l. 1907. Ker pa je bila v Nemčiji, Angliji, posebno v Severni Ameriki huda depresija in ž njo nerazmerno nizek diskont, mu je moral tudi pri nas na Avstrijskem slediti.

Če primerjamo še enkrat dunajski tržni diskont izza leta 1896 z gospodarskim ciklom, moremo reči, da so vedno povzročile, izvzemši leto 1908, vsakokratne tuzemске gospodarske razmere padec oz. povišek dunajskega tržnega diskonta.

Kronska in zlata renta.

Oglejmo si nekoliko avstrijsko kronsko in zlato rento in sicer v prvi vrsti njeno realno obrestovanje. Avstrijski rentni papirji, s katerimi se največ trži, so 4% avstrijska kronska renta in 4% zlata renta. Do leta 1912 se je izdalo takih papirjev za znesek 2.900.000.000 K. Cel avstrijski državni dolg (seveda samo Cislitvanije) je znašal takrat 5.600.000.000 K. Do danes se je znatno povečal.

Rentni papirji oz. njih reelno obrestovanje so nam merilo razpoloženja, ki vlada na denarnem trgu. Visoko obrestovanje oz. nizki kurzi rentnih papirjev nam povedo, da vlada stiska na denarnem trgu, in naobratno, ako so kurzi relativno visoki, smemo sklepati, da razpolaga borza z denarjem v velikih množinah. Realno obrestovanje državnih papirjev je za nas pri predmetnem raziskovanju tudi radi tega velike važnosti, ker nam pove, ali je izračunjeni ideelni tržni diskont pravi. Povdariti je bilo treba na tem mestu tudi, da smemo porabiti državne papirje kat tako me-

rii le tedaj, ako je politično življenje popolnoma mirno, in ako ne izda država preveč ali več papirjev, nego jih more sprejeti trg brez vsakih hudih posledic. Tekom zadnjih dveh let pa ni mogoče več porabiti realnega obrestovanja državnih rent za omenjeno merilo, ker smo izdali toliko papirjev, da so odtegnili trgu ves razpoložljivi denar. V dobi od 1896 do približno 1912 se je razvijal naš dolg v relativno še precej ozkih mejah skoraj vzporedno z razvojem narodnega gospodarstva, in zato smemo presojati s pomočjo obrestovanja državnih papirjev položaj denarnega trga.

Realno obrestovanje avstrijske 4%tne kronske rente in zlate rente se je razvijalo sledeče: (pridejano je tudi obrestovanje nemškega 3 $\frac{1}{2}$ %tne državnega posojila, zato, da ga lahko primerjamo z avstrijskim).

Realno obrestovanje 4%tne avstrijske kronske in zlate rente ter 3 $\frac{1}{2}$ %tne nemškega državnega posojila.

leto	4% avstr. krona r.		4% avstr. zlata r.		3 $\frac{1}{2}$ % nemško drž. pos.	
	dejanske obresti	ideelne obresti	dejanske obresti	ideelne obresti	dejanske obresti	ideelne obresti
1896	3·96	3·932	3·89	3·920	3·35	3·462
1897	3·95	3·949	3·87	3·934	3·38	3·471
1898	3·93	3·966	3·93	3·948	3·41	3·479
1899	3·98	3·983	4·03	3·962	3·51	3·488
1900	4·07	4·00	4·13	3·976	3·65	3·496
1901	4·19	4·017	4·03	3·990	3·52	3·506
1902	4·02	4·034	3·95	4·004	3·43	3·514
1903	3·97	4·051	3·94	4·018	3·42	3·523
1904	4·01	4·068	4·02	4·032	3·45	3·531
1905	3·99	4·085	4·02	4·046	3·45	3·540
1906	4·02	4·102	4·06	4·060	3·52	3·548
1907	4·10	4·119	4·12	4·074	3·70	3·557
1908	4·13	4·14	4·12	4·087	3·78	3·565
1909	4·20	4·157	4·09	4·101	3·69	3·575
1910	4·25	4·174	4·09	4·115	3·76	3·583
1911	4·34	4·191	4·11	4·129	3·75	3·592
1912		4·218		4·133		3·600

Ideelna vrsta realnega obrestovanja avstrijske kronske rente se je proračunala na ta način: Doba od 1896 do 1911 se je razdelila v dva dela i. s. v periodo 1896—1904 in 1905—1911. Aritmetično sredstvo prvega dela znaša 4 in ono drugega dela 4·14. V časovni sredi ležeče aritmetično sredstvo prvega dela se ujema z letom 1900 in ono druge periode z letom 1908. Razlika

med obema aritmetičnima sredstvoma je 0'14, in če dividiramo to razliko s časovno razdaljo, to je 8, (1900—1908) dobimo 0'017. Vsakoletni konstantni povišek realnega obrestovanja 4%tne avstrijske kronske rente tvori tedaj 0.017%.

Ravno ista pot se je ubrala pri določitvi idealne vrste in vsakoletnega konstantnega poviška realnega obrestovanja 4%tne avstrijske zlate rente. Aritmetično sredstvo prve dobe od 1896 do 1904 je 3.976; aritmetično sredstvo druge dobe od 1905 do 1911 znaša 4.087. V časovni sredi ležeče aritmetično sredstvo prve dobe leži v letu 1900 in ono druge v letu 1908. Razlika med obema aritmetičnima sredstvoma znaša 0.111. To je treba zopet deliti s časovno razdaljo, t. j. 8, in tako dobimo 0.014. Vsakoletni konstantni povišek realnega obrestovanja 4%tne avstrijske zlate rente je 0.04%.

Primerjajmo idealno vrsto realnega obrestovanja naših najbolj kurentnih rent s preračunjeno idealno vrsto dunajskega tržnega diskonta! Predvsem vidimo, da je slednja v celi dobi od 1896 do 1911 nižja kot prva. Začetkom dobe, ki se tu vpošteva, t. j. okoli 1896, se je 4% kronska renta obrestovala povprečno za 0.35% višje kot denar na borzi. Ob koncu tu vpoštevanega razvoja, t. j. leta 1912, je znašala razlika komaj 0.22%. Vsakoletni konstantni povišek tržnega diskonta je 0.026%, kakor smo že slišali, in oni avstrijskih 4%tnih rent povprečno 0.0155%. Tedaj je tržni diskont poskočil za nekoliko enot več kakor realno obrestovanje rent. Če primerjamo natančneje idealno vrsto realnega obrestovanja naših 4%tnih rent z onim 3¹/₂%tne nemškega državnega posojila, opazimo sledeče značilne razlike. Realno obrestovanje avstrijskih rent je bilo skozi cel čas, ki se je tu vpošteval, vedno znatno višje kakor ono nemškega državnega posojila. Leta 1896 je bila idealna vrsta prvih za 0.46% in leta 1911 za 0.57% višja kakor pri nemškem državnem posojilu. Vsakoletni konstantni povišek 3¹/₂%tnega državnega posojila je 0.0085% (petinosemdeset desetisočink odstotka, a na Avstrijskem je skoraj dvakrat večji, ker doseže 155 desetisočink).

Na Nemškem se je opetovano realno obrestovanje državnega posojila krilo s tržnim diskontom. Leta 1896 je presegala idealna vrsta realnih obresti 3¹/₂%tnega državnega posojila približno za 0.22%, leta 1911 je bila že za 0.07% nižja kakor idealni

tržni diskont, ki je zgorej preračunjen za Berlin. Na Avstrijskem se razvija v obče obrestovanje avstrijskih 4% tnih rent v isti smeri kakor ono nemških rent. Vidimo namreč, da se dviga skozi cel čas polagoma, komaj za tisočinko odstotka. V primeri z ideinim tržnim diskontom pa pada. Kajti leta 1896 so bile povprečne ideelne obresti naših štiriodstotnih rent za 0,35% višje kakor dunajski tržni diskont; do leta 1911 se je zmanjšala ta razlika in je pala na 0,2%. Pri nas je razmerje med tržnim diskontom in realnimi obrestmi rent dandanes na isti stopinji kakor na Nemškem pred približno 15 leti.

Promet Avstroogrške banke.

Kakor drugod osrednje banke, ki imajo pravico izdajati bankovce, tako mora tudi pri nas Avstroogrška banka preskrbovati trg z denarjem bodisi v kovini ali v papirju. Tu se nabira v časih, ko rabi narodno gospodarstvo malo denarja, ves oni denar, katerega ne potrebuje promet, in čaka na bolj cvetoče gospodarske periode. Vse izpremembe na gospodarskem polju se nam kažejo tudi v izkazih centralne banke. Tedaj, ko cvete trgovina, in ko delajo podjetja na vse pretege, komaj zadosti osrednja banka potrebam in se mora na vse kriplje boriti ter se braniti, da ne odtegne prometu vsega razpoložljivega denarja. Na prvi pogled sicer ni mogoče sklepati iz onih izkazov, katere priobčuje Avstroogrška banka vsak teden, kako velike zahteve stavi avstrijsko gospodarstvo na našo osrednjo banko. Le nekatere postojanke teh izkazov nam morejo dati taka pojasnila. Med drugim se vedno priobčuje, koliko menic eskomptira Avstroogrška banka, koliko denarja naloži na lombarde, t. j. na vrednostne papirje, in kake svote založijo privatniki v žirovnem prometu pri nji. Te tri postavke nam pojasnjujejo položaj na denarnem trgu. V dobi dobre trgovine in obile zaposlenosti industrijskih podjetij se eskomptira mnogo več, kakor v suhih letih; naobratno pa so žirovni pologi mnogo večji v slabih časih kakor v dobrih. Promet Avstroogrške banke je tedaj giede teh treh postavk v organični zvezi s fluktuacijami gospodarskega cikla. Vsled tega si oglejmo nekoliko natančneje bančne izkaze o teh treh točkah. Predvsem sledi statistična tabelica:

Promet Avstroogrške banke:

leto	1)	2)	3)	promet 1) + 2) - 3)		promet 1) + 2) - 3)	
	eskomt menice	lombard	žirovni pologi	dejanski	ideelni	nemške drž. banke	
	v milijonih kron					v milijonih mark	
1897	283	50	50	283	156	282	287
1898	350	50	62	338	183	335	301
1899	371	48	74	345	210	373	316
1900	344	59	109	284	237	367	330
1901	306	56	160	202	264	321	344
1902	237	46	161	222	291	273	359
1903	254	41	153	142	318	367	373
1904	319	42	174	187	345	362	388
1905	380	45	194	231	372	396	402
1906	533	48	185	396	399	497	414
1907	666	69	227	508	426	62	431
1908	536	78	173	435	443	410	445
1909	463	70	181	352	480	284	460
1910	611	70	209	481	507	444	474
1911	790	71	207	657	534	506	488
1912	922	143	239	826	561	600	503

Četrta kolona zgorajšnje tabele se je proračunila na ta način, da so se prištevale menice k lombardu in od te skupne svote odšteli žirovni pologi. Peta kolona nam predstavlja ideelno vrsto onih števil, ki so navedene v 4. koloni. V svrhu primerjanja je pridejan v 6. in 7. koloni promet nemške državne banke i. s. samo rezultat, ki izhaja iz svote: menice — lombard — žirovni pologi.

Pri določitvi ideelne vrste in konstantnega poviška bančnega prometa pri Avstroogrski banki se je postopalo ravno tako, kakor zgoraj pri tržnem diskontu. Le na malo razliko je treba opomniti, da se je namreč vpoštevala samo doba od leta 1897 do 1911 in ne od 1896 do 1911 kakor zgoraj. Aritmetično sredstvo bančnega prometa v dobi od 1897 do 1904 znaša 250,3, v dobi od 1905 do 1911, pa 453,4; v časovni sredi ležeče aritmetično sredstvo prve periode leži med 1900 in 1901, ono druge periode se krije z letom 1908. Razdalja znaša tedaj $7\frac{1}{2}$ let. Če se deli razlika obeh aritmetičnih sredstev, t. j. 203,1, s časovno razdaljo, t. j. 7,5, dobimo 27. Tedaj znaša vsakoletni normalni povišek bančnega prometa 27 milijonov kron. Če bi se promet Avstroogrške banke zvišal vsako leto za enako svoto, bi moral tedaj poskočiti vsakokrat za 27 milijonov.

Ideelna vrsta, ki je vsebovana v zgorajšnji statistični tabelici, 5. kolona, se je proračunala na ta način, da se je izšlo iz pravega

aritmetičnega sredstva, ki znaša 250.3 in ki leži med letoma 1900 in 1904, ter se prištelo 13.5 (polovica od 27.) Na ta način se je dobila ideelna številka za leto 1901. (V zgorajšnji statistični tabelici je ta številka zaokrožena na celote). Od tedaj naprej se je doštelo vsakemu letu 27, za predidóča leta pa se je odštelo vsakokrat tudi po 27.

V zgorajšnji statistični tabelici se nahaja tudi promet nemške državne banke, i. s. iz rezultata, ki se je dobil na ta način, da se je prištel k menicam lombard in da so se od te svote odšteli žirovni pologi. Tudi glede nemške državne banke je naveden dejanski promet, kakor tudi njegova ideelna vrsta. Slednja se je preračunala ravno tako kakor pri Avstroogrski banki. Vsakoletni normalni povišek znaša za nemško državno banko 14.4 milijonov mark ali približno 17 milijonov kron. (Doba od 1896 do 1900 se je razdelila v periodi 1896 do 1903 in od 1904 do 1911; aritmetično sredstvo prve znaša 323.25 in ono druge 431.3; razlika je tedaj 108.5. Ako se slednja deli s časovno razdaljo t. j. 7.5, se dobi 14.4).

Vsakoletni normalni povišek prometa Avstroogrške banke je tedaj za 10 milijonov kron večji kakor oni pri nemški državni banki. Naša industrija in sploh gospodarstvo potrebuje vsako leto vedno več denarja. Vkljub temu, da se je razvila industrija na Nemškem še mnogo bolj kakor pri nas, vendar zahteva naša industrija od osrednje banke večje svote kakor na Nemškem. Tekom zadnjih 10 let je sicer eskomptirala nemška državna banka menic za približno 5850 milijonov mark ali 6860 milijonov kron, Avstroogrška banka pa samo za 5200 milijonov kron. Tu pa se ne smejo vpoštevati absolutne številke, ampak se moramo ozirati edino le na **smer razvoja**, ki je na vsak način na Nemškem mnogo bolj zdrav kakor v Avstriji. Iz zgorajšnjih številk moremo sklepati, da se razvija nemška industrija iz lastne moči, da se ustanavljajo nova podjetja z denarjem in sredstvi, ki so se prištedila tekom prejšnjih let. Taka podjetja, ki bazirajo na lastnem kapitalu, so mnogo bolj solidna, kakor ona, ki so že od početka zgrajena na kreditu. Slednje se dogaja v Avstriji. Nastajajo sicer tovarne, toda ne s prihranki predidóčih let, marveč gre se po denar k Avstroogrski banki, kar pomeni ravno toliko, kakor da bi se gradila dotična podjetja s tujim, inozemskim denarjem. Kajti po raznih ovinkih mora priti edinole t u j denar v Avstroogrsko banko, bodisi potom nakupa državnih papirjev, bodisi potom eskomptiranja menic ali na kak drug način. V s e k a k o r s o n a š a p o d j e t j a

vezana v večji meri na kredit kakor podjetja v Nemčiji.

To domnevanje potrjuje sledeči primer. Avstroogrška banka je imela povprečno vsak dan tekom l. 1911 za 790 milj. kron v svojih predalih. Z ozirom na stopinjo gospodarskega cikla odgovarja letu 1911 približno leto 1905. Če bi se pomnožilo eskomptiranje menic od leta 1905 do 1911 za ravno toliko odstotkov kakor produkcija železa, tedaj bi smela izkazati Avstroogrška banka leta 1911 samo 566 milj. kron eskompta, ne pa 790; če bi se povečal eskompt vspešno s porabo bombaževine, bi dosegel leta 1911 komaj 430 milj. kron.

To so sicer posamezni primeri, ki pa dovolj odločno pričajo, da se gradi naše gospodarstvo na vedno večjem kreditu. Če bi se hotelo nepobitno rešiti to vprašanje, bi se morali preiskati vsi merodajni faktorji: Preštudirati bi se moralo naše državno gospodarstvo, posameznih dežel in kronovin ter ostalih javnih zastopov, nadalje bi se moral zasledovati način plačevanja v trgovini in industriji, denarni promet skupno itd. itd. Ta spis pa nima namena, lotiti se tega vprašanja. Zadostuje, da smo konstatirali, da je odtegovalo naše gospodarstvo tekom zadnjih let vedno večje zneske Avstroogrski banki. Iz statistične tabele vidimo tudi, da je njen promet v organični zvezi z gospodarskim ciklom.

Sklep.

V predležedem sem primerjal le v večjih obrisih cenovne množine porabe železa, diskonta, realno obrestovanje rent in promet Avstroogrške banke z gospodarskim ciklom. Poleg teh pa je še obilo gospodarskih faktorjev, ki so ne le v tesni, ampak tudi v organični zvezi z gospodarskim ciklom, in nam morejo radi tega služiti kot merila gospodarskega cikla. Sem spadajo: delavski trg, prevoz blaga po železnicah in ladjah, uvoz in izvoz, promet z bankovci in denarjem v zlatu in srebru, žirovni promet, menični promet in vse važnejše industrije, ki se pečajo v prvi vrsti s pretvarjanjem anorganičnih snovi. Lahko rečemo, da nam more služiti kot merilo za gospodarski cikel vsaka narodnogospodarska panoga izvzemši poljedelstvo.

Končno naj se pomudim še s par besedami pri konjunkturi oz. krizi izza let 1912 in 1913. Na Nemškem se je zrealiziral gospodarski cikel tekom 1912 in 1913 v klasičnem in pravilnem razvoju. Tekom leta 1912 in začetkom 1913 je vladala cvetoča visoka kon-

junktura, o kateri so pričali razni pojavi. Porabilo se je mnogo več železa kakor v prejšnjih časih. Leta 1912 je porabil vsak prebivalec na Nemškem 25 kg več železa kot preteklo leto. Kaj pomeni tak povišek in kake posledice mora imeti to dejstvo, izvemo takoj, ako vpoštevamo, da se je povečala poraba železa tekom zadnjega četrletja vsakoletno samo za 3 kg. Naenkrat pa vidimo leta 1912, da porabi vsakdo 25 kg železa več kot leta 1911. Vrhutega so poskočile cene železa kakor tudi izvoz v inozemstvo. Na denarnem trgu so se pojavili vsi znaki visoke konjunktura, pred vsem visok diskont in denarna stiska. Železnice so imele obilo posla, ker se je razširilo proizvodjanje in z njim tudi prevažanje. Radi tega so imeli delavci dovolj posla, in število brezposelnih je padlo oziroma izginilo. Podjetja so delala ob velikih dobičkih. Vse to je karakteristično za visoko konjunkturo.

Koncem leta 1912 še ni prišel preobrat; ni bilo še čutiti nadprodukcije. Podjetniki so se še celo pritoževali, da jim primanjkuje surovo železo in premog. Velika podjetja so delala z vsemi svojimi proizvodjalnimi močmi, in vkljub temu še ni bilo čutiti nadprodukcije. Vendar pa je že tedaj obstajala latentna nadprodukcija. Njeno bistvo se nam kaže v tem, da morejo podjetja momentano odložiti vse svoje produkte ter jih prodati za drag denar, v trenutku pa, ko so to storila, so nasičena in prenasičena s tem blagom vsa ona podjetja, ki so naročila več kakor to store v mirnih gospodarskih časih, t. j. približno začetkom konjunktura. Latentna nadprodukcija se po svojem bistvu ne pokaže takoj ampak nekoliko kasneje, tedaj namreč, ko so se dovršile ravno kar opisane transakcije. To se je zgodilo v tem slučaju proti sredi leta 1913. Dokler pa ni nastopila vsled tega pojava kriza oz. preobrat, je korakalo gospodarstvo po oni poti, katero je ubralo v času nadprodukcije. Taka vidimo, da je rastla produkcija surovega železa tekom prve polovice leta 1913 meseca maja. Šele tedaj je dosegla 1.641.000 tonelat, medtem ko v aprilu komaj 1.587.000 (meseca maja leta 1912 komaj 1483 tonelat). Ta razvoj pa je prenehal takoj v drugi polovici 1913; produkcija surovega železa se je zmanjšala. Še bolj občutno pa se je pokazal preobrat v cenah železa, ki so padle tekom par mesecev za 15—25%. Začetkom leta 1913 je notiralo železo v palicah na borzi v Düsseldorfu približno 120 mark za tonelato; v mesecu aprilu je padla cena pod 100 mark. Slične pojave razpadanja gospodarskega življenja vidimo tudi na denarnem trgu. V vsakem preobratu se

povzpne diskont na visoko stopnjo. Tako se je zgodilo tudi v prvi polovici leta 1913, ko je notiral (n. pr. v Berlinu l. 1913 meseca aprila 5,6%, med tem ko se ga je dobilo aprila 1912 po 3,57%). Še bolj občutno pa se je pokazala denarna stiska v tem, da manj zaupanja vredne tvrdke sploh niso dobile denarja.

Pripomniti pa moram, da ni bil opisan preobrat na Nemškem povsem naravna posledica visoke konjunktura izza leta 1912 in začetkom 1913. Po mojem mnenju je imelo tedaj nemško gospodarstvo še toliko moči v sebi, da bi se bilo vzdržalo gospodarsko blagostanje še kaknega pol leta. Potem bi morala naravnim potom nastopiti kriza. Balkanske homatije pa so nekoliko predčasno prekinile gospodarski razvoj in provzročile prezgodnji preobrat. Na drugi strani pa je bil ta preobrat mnogo bolj mil, kakor bi bil oni, ako bi bila trajala visoka konjunktura še skozi celo leto 1913.

Nekoliko drugače so se razvijale razmere tekom te dobe v Avstriji. Opetovano sem že omenil, da je pri nas v zadnjih 20 letih nastajala in izginjala visoka konjunktura približno v istih konturah kakor na Nemškem. Nekoliko drugače se je dogajalo v zadnjem času. Pri nas smo opazili leta 1912 komaj pričetke konjunktura; šele v jeseni se je pričela nekoliko živahneje razvijati, in pričakovati je bilo, da prinese prihodnje leto (1913) industrijskim podjetnikom obilega dobička, kakoršnega še ni bilo izza leta 1907. Kazala so se vsa karakteristična znamenja, kakor so zgoraj opisana, in sploh se je govorilo o bogati letini, ki jo je imelo prinesiti leto 1913. Ta lepa pričakovanja pa je podrla vest o balkanski vojski. Avstrijsko gospodarstvo se je začelo boriti s posledicami izbruha balkanskega ognja. Na eni strani je bilo močno podkovano, ker se je nahajalo ravno v pričetku visoke konjunktura. Nikjer ni bilo še nadprodukcije, marveč povsod je primanjkovalo surovin, posebno železo in premog sta bila ona predmeta, ki sta našla brez vsakega čakanja dobrega kupca. Na drugi strani pa se je bliskoma zaprla pot v inozemstvo. Vse blago, zlasti tekstilno, železo in premog je moralo ostati pri nas doma. V tem boju je podlegla po kratkem času konjunktura. Do meseca decembra 1912 se je večala produkcija železa, a takoj v prihodnjem januarju se je skrčila ter rapidno padala v nadaljnih mesecih. Sredi leta 1913, v času, ko se je ravnokar pričel preobrat na Nemškem, se je nahajalo avstrijsko gospodarstvo že dolgo v hudi krizi. Cena železa je notirala za 25—30 K manj ko sredi leta 1912, tekstilna podjetja pa so reducirala svojo produkcijo za celih

40%. Znano je tudi, da so se tedaj podili celi voji brezposelnih po velikih mestih kakor na Dunaju, v Pragi, v Lvovu itd. Enake oz. še hujše razmere so bile na čenarnem trgu. Za denar na hipoteke je bilo treba plačati po 8—10%, in srečen oni, ki je sploh dobil denar, četudi za take oderuške obresti. Strah pred vojno je odtegnil prometu skoraj ves denar. Zlat denar sploh ni prišel na površje. Ti pojavi nam dovolj dokazujejo krizo, ki je tedaj nastala.

Tudi pri nas velja isto kakor na Nemškem. Da ni izbruhnila balkanska vojna, bi trajala v Avstriji skozi celo leto 1913 visoka konjunktura z vsemi svojimi pojavi, in šele leta 1914 bi mogel nastati gospodarski preobrat. Z balkansko vojno pa je nastopil izvengospodarski moment, ki je prežgodaj prelomil konjunkturo in povzročil hudo gospodarsko krizo.

GRADIVO.

Nova Zhopova pisma.

Priobčil prof. F. X. Zimmermann.

(Dalje.)

VI.

Laibach, 7. März 1828.

Verehrtester Freund,

Obwohl ich mir vorgenommen hatte, Ihr werthes Schreiben vom 22. v. M. unverzüglich zu beantworten, so habe ich mich doch sehr verspätet, da mich seitdem an jedem Görzer-Posttag irgend etwas am Schreiben hinderte. Diess ist mir (so) um so unangenehmer, da Ihnen indessen vielleicht jemand durch meine Schuld in der Kritik eines Werkes zuvorkommt, welches durch seine Mangelhaftigkeit selbst dazu reizt, in welchem Falle meine Saumseligkeit um so unverzeihlicher wäre, da ich Ihnen selbst nach dieser langen Zögerung nichts Erhebliches über Ihr kritisches Schreiben mitzutheilen habe. Ueber den Inhalt Ihrer Bemerkungen, die mir an sich ganz richtig scheinen, kann ich um so weniger etwas Weiteres sagen, da ich mir, ich muss es aufrichtig gestehen, von der ganzen Arbeit des Viviani keinen deutlichen Begriff machen, noch ihren eigentlichen Zweck ein-

sehen kann. Würde man einige seltene, wenig bekannte (W), im Dante vorkommende Wörter etwa in einem, seinen Werken angehängten Index Vocabulorum etymologisieren, so wäre das wohl ganz zweckmässig; wenn man aber dieses bey allen von Dante gebrauchten Wörtern thut od[er] thun will, so scheint mir dieses eben so sonderbar und un.aöthig, als wenn jemand alle im Virgil oder meinetwegen auch im Homer vorkommenden Wörter in einem besondern Werke etymologisch erklären wollte. Die Erklärung allgemein gebrauchter Wörter gehört in ein allgemeines Wörterbuch. Warum soll man die Abstammung von Wörtern wie pedagogo &c just bey dem Dante untersuchen? — Wie es übrigens kommt, dass Viviani bey solchen Wörtern nicht weiter als bis aufs Latein zurückging, ist um so unbegreiflicher, da selbst die Crusca doch das entsprechende Griechische davon angibt. (Wenigstens sehe ich dieses sogar in einem mir vorliegenden Vocabolario degli Acc[ademia] della Crusca compendiato.) Kurz, ich möchte das Werk selbst sehen, um etwas Bestimmteres darüber sagen zu können; ich denke auch es mir anzuschaffen, ich kann es vielleicht wenigstens als einen Index Vocabulorum od[er] als eine Dantische Concordanz brauchen; vielleicht enthält auch das Secolo di D[ant]e von Arrivab[ene] für mich Interessantes — Wollen Sie mir daher in Ihrem Nächsten den Preis des Werkes angeben. — Der Ton Ihrer Kritik scheint mir der rechte zu seyn; über Ihren italiänischen Styl aber masse ich mir kein Urtheil an, da Sie mir hierin, wie natürlich, unendlich überlegen sind — ich könnte ihn auch nur loben. (Im Vorbeygehen bemerke ich, dass in Witte's Ausgabe von Dantis Ep[isto]lae der Druckort wohl Vratislaviae heissen wird, da man Breslau lateinisch gewöhnlich so nennt.) Ubrigens muss ich, so sehr ich mich auch dadurch, dass Sie (sich in) Ihr(em) kritisches Sendschreiben an mich richten, geschmeichelt fühle, doch bemerken, dass ein bekannter Name hier angemessener seyn dürfte, als mein unbekannter und noch dazu barbarischer. — Es fällt mir auf, dass Sie von einem prossimo soggiorno in Italia erwähnen; denken Sie wirklich bald wieder dahin zu reisen?

Für die mir mitgetheilten Nachrichten danke ich verbindlichst. Es kommt mir vor, dass ich im J[ahre] 1817 eine lat[einische] alte einzelne Edition von Dante's Vulg[ari] eloqu[entia] in der Keis[erlichen] Hofbibliothek in Händen hatte. Aber auch Trissino ital[ienische] Uibers[etzung] derselben wünschte ich

namentlich wegen der von ihm eingef[ührten] Lettern um so mehr zu sehen, da auch unseren Krain[ischen] Philologen jetzt die neuen Lettern viel zu schaffen machen. Auch Foscolo's Chioma u[nd] Lobrede, Teb[aldi] Med[itazi]oni würde ich sehr gern lesen; nur weiss ich keine andere Gelegenheit, mir dieselben zu schicken, als den Postwagen, wenn Sie es durch Ihren Bothen nicht thun können. Mit dem Postwagen wäre es übrigens besser, alles zusammen zu schicken, weil dann das Porto verhältnissmässig weniger beträgt. Schreiben Sie mir, ob auch ich Ihnen die gewünschten Sachen auf diese Art schicken soll — denn sonst ergibt sich hier äusserst selten eine Gelegenheit nach Görz.

Foscolo's Saggi sopra il Petr[arca] italienisch waren mir unbekannt, englisch habe ich (Sie) sie in Wien einmahl flüchtig zu durchblättern Gelegenheit gehabt. Im neuesten Leich'schen Katalog sehe ich unter andern: Petrarchae, Franc[isci], historia Jul[i]i Caesaris, auct[ori] vindic[avit] sec[undum] cod[icem] Hamburgensem correxit cum interpretat[i]one ital[iana] cont[ulit] C[arolus] E[rnestus] Chr[istianus] Schneider. 8 maj. Lipsia, G. Fleischer, 2 Thlr 12 gr. Eine Ausgabe sämmtlicher lat[einischen] (Au) Schriften des P[etrarca] dürfte wohl eher in Deutschl[and] erscheinen, als in Italien. —

Leoni's Uebersetzung des 4ten Gesanges des Childe Harold wünschte ich zu sehen, obwohl es diese seyn wird, die L[ord] Byron in der (der) Vorrede zur »Prophez[eihung] des Dante« namentlich deswegen tadelnd erwähnt, weil sie ein in der Spenserischen Stanze geschriebenes Gedicht in sciolti wiedergibt. Wüssten Sie nicht, wo sie erschienen ist? — Grossi's Lombardi habe ich noch nicht gesehen, kaum den Titel irgendwo gelesen. Von Manzoni's Sposi wurden wirklich schon vor einiger Zeit 2 Uebersetzungen angekündigt; die eine von Streckfuss (wenn ich mich recht erinnere) der auch d[en] Adelchi übersetzt hat. — Micali's Storia d'Italia ecc. finde ich häufig angeführt, habe sie aber noch nicht in Händen gehabt; ich werde mir sie wohl einmahl schaffen müssen. — Romani's Schriften über die ital[ienische] Spr[ache] kenne ich nur dem Titel nach aus Silvestri's Katalog. — Von Petretti's Rede intorno ad Omero &c habe ich nie gehört, wäre aber begierig darauf. Die Mascheroniana habe ich nie bekommen können, und kenne nichts davon als die schönen Anfangs-

verse, von denen es in Beyle's (Stendhal's) Briefe über Byron heisst: Je me trouvai le lendemain à diner chez M. de Brême avec lui (Byron) et le celebre Monti. On parla de poésie, on en vint à demander quels étaient les douze plus beaux vers faits depuis un siècle, en français, en italien, en anglais. Les Italiens présen[t]s s'accordèrent à désigner les douze premiers vers de la Mascheroniana de Monti, comme ce que l'on avait fait de plus beau dans leur langue depuis cent ans. Monti voulut bien nous les réciter. Je regardai L. Byron il fut ravi &c. Ich habe sie mir einmahl aus einem Buche abgeschrieben, dessen Gestalt mir noch vorschwebt, (dass) dessen Titel u[nd] sonstiger Inhalt aber mir ganz entfallen ist. (Es war mehreres Napoleonische darin). Nun kann ich auch diese unter meinen Papieren nicht mehr finden. Sonst ist mir nur noch die hinter Foscolo Sepolcri abgedruckte Stelle aus d[em] V. Canto della Masch[eroniana] bekannt.

Von einer neueren Ausgabe der Acerba habe ich keine Kunde. Es dürfte wohl auch schwerlich eine erschienen seyn, wenigstens nach dem was Bouterwek (dessen Urtheil übrigens bey mir wenig gilt) in seiner Geschichte der ital[ienischen] Poes[ie] u[nd] Bereds[amkeit] über dieses Gedicht sagt: »Es soli bis zum J[ahre] 1545 19mahl aufgelegt seyn. Seitdem ist weiter kein Verlangen darnach gewesen. Das ital[ienische] Publikum hat es als ein durchaus unpoetisches und noch dazu barbarisch versificiertes Lehrbuch in den Bibliotheken begraben liegen lassen.« Ich habe es nie zu Gesichte bekommen. — Von Rask habe ich schon lange nichts gehört. — Der polnische Dichter, den Sie meinen, wird wohl Mickiewicz seyn, und das Gedicht dessen Dziady, nur hat Ihnen Ryłski diesen Titel ganz falsch mit »Bettler« übersetzt. Dziad (unser Krainisches ded, dedez) bedeutet zwar manchemahl einen alten Bettler, einen Kirchenalten &c — aber eigentlich avus, wie auch hier; dziady ist nämlich die Benennung einer noch jetzt von dem gemeinen Volke in Lithauen, Kurland &c begangenen, ursprünglich heidnischen, nun aber mit unserem Allerseelenfest zusammen fallenden Feyer zum Andenken an die Verstorbene[n], deren Geister erscheinen &c. Es ist übrigens nicht leicht, in Kürze von dieser wirklich sehr merkwürdigen Dichtung einen Begriff zu geben. Mickiewicz macht in der poln[ischen] Poesie Epoche, er hat sie von der Vormundschaft der französischen, die lange Zeit allein für mustergültig gehalten wurde, befreyt, und sie mehr der engl[ischen], u[nd]

besonders der deutschen genähert, und findet nun viel Nachahmer. Er hat mit vielem Glücke die Ballade in die poln[ische] Poesie eingeführt, und neulich das Sonett erneuert, was mir deshalb noch bedeutender scheint, weil man dadurch der südlichen Poesie näher kommen dürfte, die in frühern Zeiten glücklichen Einfluss auf die poln[ische] übte. Mickiewicz's Sonette unter denen mehrere ungemein schön sind (auch aus Petrarca hat er *Sennuccio i vo' che sappi &c* und *Benedetto sia il giorno &c* übersetzt gegeben) erschienen zu Moskau, wo dieser Dichter verbannt lebt, u[nd] wurden dann in Lemberg nachgedruckt und mit enthusiast[ischem] Beyfall aufgenommen. Sonst wurde in neuern Zeiten meines Wissens (nur) aus dem Ital[ienischen] nur Alfieri's *Virginia in's Poln[ische]* (von Felinsky) übersetzt, hat aber in der Uebersetzung gewonnen. — Doch mehr als genug davon. —

So eben lese ich in einem Briefe Hamann's (in Fr[iedrich] H[einrich] Jacobi's Werken 4ter B[an]d: »Wie mir Galiani's Buch della *Moneta* schmeckt! Ich bin kaum auf die Hälfte u[nd] P. — hat mir zu seinen übrigen Werken Hoffnung gemacht. Die Vorrede des Buches ist ein Meisterstück; P. — sagt, sie schmecke ihm nach dem goldenen Zeitalter der Schreibart; aber der Geist des Alterthums ist noch köstlicher in Gedanken u[nd] ihrer Composition für den Sinn, als für den stolzen Rhythmus des Gehörs.« Kennen Sie dieses od[er] irgend ein anderes Werk von Galiani? Mir ist nie etwas davon vorgekommen.

In desselben Jacobi's Werken finde ich einen Auszug aus Giordano Bruno's Buch »*De la causa, principio et Uno*« — Sieht man in Italien noch etwas von Bruno's Werken?

Vor ein Paar Tagen fielen mir Dante's Rime u[nd] Vit[a] N[uova] herausgegeben von Keil, Chemnitz 1810 in die Hände, von ihm in schändlichem Italienisch bevorredet &c. Es wäre fatal, wenn sein Spanisch beim Calderon nicht besser wäre — Letzteren habe ich noch nicht gesehen. — Nikolaus' Gedichte habe ich noch nicht bekommen. Die Gewohnheit Fr[iedrich] Schlegel's, fremde Werke mit Vorreden auszustatten, fällt mir nicht auf, da dieses auch andere thun, wie A[ugust] W[ilhelm] Schlegel, G[ö]the und ich finde darin Gutes, sowohl für den auf diese Art durch einen bedeutenden Mann eingeführten Schriftsteller, als für den Leser, dem dadurch der Standpunkt, von wel-

chem aus das Werk betrachtet werden soll, angegeben wird. Ubrigens ist die Sitte, fremde Werke durch vorangestellte Gedichte &c zu empfehlen schon sehr alt, wie Sie wissen.

Da ich voraussetze, dass Sie von dem ital[ienischen] Briefe eine Abschrift haben, so schicke ich Ihnen denselben nicht zurück. Sollte diess nicht der Fall seyn, so wollen Sie (mir) es mir nur sagen; ich werde es unverzüglich thun. —

Indem ich denselben nochmahls überblicke, fällt mir ein, dass es vielleicht gut wäre, die Wörter giuggiare u[nd] vengiare auf den lat[einischen] Stamm zurückzuführen, u[nd] venger und juger nur als den unmittelbaren Uibergang zu bezeichnen, damit nicht jemand glaube, dass Sie diese für die letzten Wurzeln halten.

Aber es ist die letzte Zeit, dass ich schliesse.

Mit Hochachtung und Freundschaft

Ihr

M. Zhóp.

Was halten Sie von Biagioli's Theorie des ital[ienischen] Verses in seiner Grammaire italienne, wenn Sie diese kennen? Oder welche Theorie desselben halten Sie überhaupt für die beste?

Adresse: Laibach

Sr. Wohlgeboren Herrn

Herrn Fr. Leop. Savio

Doctor d. Rechte

in

Görz.

Von Savios Hand:

empf. am 11. März.

VII.

Laibach, 21. März 1828.

Verehrtester Freund,

Die mir gütigst überschickten Bücher, nämlich Foscolo's Chioma di Berenice; dessen, Giordani's u[nd] Mabil's Lobreden, Trissino's Volgare Elo[quentia] &c; ein Band Miscellen u[nd] die Schrift del Romanzo etc, sind mir vor beyläufig 8 Tagen richtig zugekommen. Empfangen Sie für alles meinen verbindlichsten Dank. Ihrem Schreiben vom 11. ds. gemäss überschickte ich Ihnen mit dem Postwagen vom 18.ten ds.: 1) Witte's Erziehungs- u[nd] Bildungsgeschichte. L[ei]pzig 1819, 2 Bde, 2)

Medwin's Gespräche mit L[ord] Byron, u[nd] 3) Göthe's Kunst u[nd] Alterthum 5ten Bandes 1tes Heft, welches unter andern einen interessanten Aufsatz über Byron's Cain enthält — (zur Vergleichung mit Fr[iedrich] Schlegel's Artikel über denselben). In dieser Zeitschrift Göthe's (die Sie vielleicht selbst besitzen, in welchem Falle Sie mir meine unnöthige Sendung und Anführung derselben zu Gute halten wollen) kommt auch in den früheren Heften (die ich aber nicht habe) Mehreres über Byron vor, namentlich über dessen Manfred, über Don Juan, den Göthe ein »gränzenlos-geniales Werk, menschenfeindlich bis zur herbsten Grausamkeit, menschenfreundlich in die Tiefen süssester Neigung sich versenkend« etc. nennt. (In Ihrer Uibersetzung werden Sie wohl noch nicht alle 16 Gesänge des D[on] Juan haben, dieses Gedicht verliert übrigens in jeder Uibersetzung unendlich).

Auch die Uibersetzung des Medwin'schen Buches entstellt hin und wieder den Text, besonders sind die Verse schlecht gegeben. Das Buch werden Sie übrigens wohl mit Interesse lesen, so sehr Sie auch manche Äusserung Byron's wird befremden müssen, namentlich sein Urtheil über Shakesp[ea]re, seine Ansichten über Poesie, deren (Verkehrtheit) unbegreifliche Verkehrtheit Sie aber bereits aus seinem Brief an Murray über Pope zum Theil kennen werden. Uiber Medwin's Werke enthält Göthe's Kunst u[nd] Alt[er]th[um] V. 2. folgende merkwürdige Stelle: »Grosse Talente sind selten, und selten ist es, dass sie sich selbst erkennen; nun aber hat kräftiges unbewusstes Handeln u[nd] Sinnen so höchst erfreuliche als unerfreuliche Folgen, und in solchem Conflict schwindet ein bedeutendes Leben vorüber. Hievon ergeben sich in Medwin's Unterhaltungen so merkwürdige, als traurige Beispiele.«

Uiber L[ord] Byron besitze ich übrigens noch folgende zwey Werke in französischer Sprache: 1.) Lord Byron, par M.me Louise Sw[anton] Belloc. Paris 1824. 2 Vol. 363 u[nd] 445 S. 8.vo. 2.) Lord Byron en Italie et en Grèce, par le Marquis de Salvo, Londres, 1825. 369 S. 8.vo. — Ich würde Ihnen dieselben gleich mitgeschickt haben, wenn ich nicht befürchtet hätte, Ihnen unnöthiger Weise Porto-Auslagen zu verursachen, da Sie vielleicht diese Werke selbst besitzen oder sonst kennen, und wenn ich sicher gewesen wäre, dass sie auf keine Censur kommen, die sie nicht leicht passieren würden, obwohl sie kaum etwas Anstössiges enthalten. Eines davon ist sogar, glaube ich, förmlich

erlaubt. Ist dieses nicht zu besorgen, und wünschen Sie diese Bücher zu lesen, so werde ich Ihnen mit Vergnügen damit dienen, obwohl sie unter diejenigen Bücher gehören, die ich nicht leicht jemanden leihe, weil mir selten jemand mit Büchern schonend genug umzugehen weiss, und ich mich in dieser Hinsicht an eine lächerliche Behutsamkeit (in dieser Hinsicht) (ich glaube bey dem Bibliothecar Kallister) angewöhnt habe. Diess ist vorzüglich der Fall bey Büchern, die viel Geld kosten (diese 3 Bände kosten just 15 fl Conv. M.) oder schön gedruckt sind, um so mehr wenn das Innere nicht viel taugt, wie diess bey dem Marquis de Salvo der Fall ist. Doch sage ich alles dieses nicht für Sie, da ich Ihre Behutsamkeit hierin kenne. Es wird mich freuen, wenn ich Ihnen womit immer dienen kann. Diese zwey Werke dürften Sie übrigens mit Vergnügen lesen, wenn sie Ihnen noch unbekannt sind, selbst den Marquis, ungeachtet seiner Seichtigkeit &c. In den Noten zum ersten Bande des Werks der Me Belloc findet sich auch der Brief von Beyle, auf den ich mich früher bezog. Dieser Beyle ist mir übrigens durch seinen anmassenden, absprechenden Ton bey aller seiner Beschränktheit, ein unausstehlicher Mensch. Er ist es, der in seiner *histoire de la peinture en Italie* von den Deutschen sagte: *Le pédantisme de ces pauvres Allemands est déconcerté, si on leur dit: Soyez clair (i. e. glatt).* — En accordant à Kant que des mots obscurs sont des idées — &c. — Vor ein Paar Jahren kramte er in seiner (Ra) Broschüre *Racine et Shakspeare N.o II* (N.o I kenne ich nicht) nebst einigen guten Gedanken viel Albernese zu Gunsten der romantischen Poesie aus.

Von den mir überschickten Büchern habe ich diese Tage noch wenig lesen können, da mir jetzt die Vorprüfungen (die ich ausser den gewöhnlichen Schulstunden vornehmen muss) viel Zeit rauben. (Diess verhinderte mich auch, Ihnen am letzten Posttag den Empfang der Bücher zu bestätigen, weswegen ich um Verzeihung bitte). Die Schrift *del Romanzo* war mir wirklich eine angenehme Uiberraschung; ich habe sie mit Interesse durchgeblättert; mein Urtheil darüber kann ich Ihnen aber um so weniger sagen, da ich die Sposi noch immer nicht erhalten habe, u[nd] (folglich) nur den geringsten Theil davon kenne. Indessen ersieht man aus dieser Beurtheilung mit Vergnügen, dass die Kritik in Italien bedeutend fortschreitet. Vor allem bemerkt man an dem Verfasser eine erfreuliche Bekanntschaft mit der Litteratur des Auslandes — aber doch auch noch italiänische Schwä-

chen, wenn er z. B. Italien gerade am unpassendsten lobend es la patria del pensiero e delle invenzioni nennt —; und wenn er auf einer Seite hochmüthig sagt: Gl' Italiani non hanno bisogno d' imitare nessuno (in gewissen Dingen noch gar sehr!), und auf der andern die ital[ienische] Litteratur als der altclassischen nachgebildet darstellt, so ist es ja ein offener Widerspruch. Und wie kann ein so wohl unterrichteter, geistreicher Mann noch sagen: L' antica sentenza, che Roma perfeziona le arti (!!) è fatta anche per noi? In seiner Ansicht des Romans zeigt übrigens der Verfasser eine unnöthige Ängstlichkeit in historischer und moralischer Hinsicht — der Roman gehört weder in das Gebieth der Geschichte noch der Moral, sondern in das der Poesie, und eben dadurch, dass ihn der Verf[asser] zu wenig als ein Produkt der Kunst betrachtet, wird seine Ansicht ungenügend. Wie übrigens der histor[ische] Roman zu nehmen sey, hatte Göthe (in dem Hefte von Kunst u[nd] Alt[erthum] welches ich Ihnen geschickt), in der Anzeige des Don Alonzo von Salvandy mit wenigen Worten ganz richtig (verzeihen Sie mir den ungeziemenden Ausdruck, wenn von Göthe die Rede ist) angedeutet. Und viel Schönes über den Roman sagt Salvandy selbst, in der Vorrede seines trefflichen D[on] Alonzo. Was des Verf[assers] Bemerkungen über den Roman des Manzoni selbst betrifft, so mögen einige davon nicht ungegründet seyn, im allgemeinen aber scheint sein Tadel auf das hinaus zu laufen, dieser Roman sey zu wenig romanhaft.

Die Chioma di Berenice ist mir ein sehr interessantes Buch; ich habe indessen noch nicht vielmehr als die Einleitung lesen können, worin ich besonders das Capitel De'la ragione poetica di Callimaco sehr merkwürdig fand, namentlich das, was darin über die Religion in Bezug auf die Poesie gesagt wird — viel Schönes u[nd] Wunderliches, (viel) Richtiges und Verkehrtes — aber ich sehe, ich höre heute nicht auf zu kritisieren und verfallte ganz in den Ton des Beyle, gegen [den] ich mich oben aufhielt. Ich muss also wohl schliessen. Leben Sie wohl.

Ihr Freund

M. Zhop.

Trissinos Aufsätze über die neuen Buchstaben sind mir um so interessanter, da er sich der nähmlichen Gründe bedient, um ihre Notwendig[keit] zu zeigen, die unsere Grammatiker angeben.

Die Mascheroniana werde ich mir von Perko erbitten, so bald er wieder in unsere Nähe kommt. Apropos! Ich glaube, Sie sollten sich bey Bücherbestellungen nicht an unsere Laibacher Buchhändler wenden, mit denen nichts zu machen ist, sondern lieber an Schalbacher & Comp. in Wien, welche Buchhandlung namentlich für klassische u[nd] ausländi[sche] Artikel die beste in Wien ist. Ich bin noch seit meinem Aufenthalte in Fiume mit derselben in unmittelbarer Verbindung; sie schickt mir mittelst d[es] Postwagens was ich brauche. Perko könnte Sie bey derselben accreditieren, wenn es dieses braucht, da er einem Associé derselben, Nahmens Rohrmann, Unterricht ertheilt hat.

VIII.

Laibach, 1. May 1828.

Verehrter Freund,

Ich verschob es so lange, Ihr, sehr schätzbare Mittheilungen enthaltendes, Schreiben vom 31. März zu beantworten, bis ich durch Ihren Brief vom 24. April dazu aufgefordert wurde. Ich bitte wegen dieser Verzögerung um Vergebung; sie wurde vorzüglich dadurch veranlasst, dass ich bald nach der Erhaltung Ihres ersten Briefes auf die Osterferien zu meinen Ältern ging, und nach meiner Rückkunft nicht wusste, ob Sie mein Brief noch in Görz treffen würde. Auch hatte ich Ihnen sonst eben nichts Erhebliches mitzutheilen, was freylich auch jetzt der Fall ist; doch kann ich Sie jetzt wenigstens mit einigen Commissionen seckieren — aber vor allem muss ich doch etwas auf Ihre, im Schreiben vom 31. März enthaltenen Fragen erwiedern. Was meine Büchersammlung betrifft, so ist sie wohl nicht so reich, als Sie sich vorstellen dürften; da ich für mehrere Litteraturen sammle, so ist bey keiner auf irgend eine Art von Vollständigkeit bey meinen Einkünften zu denken; am meisten schaffe ich mir noch von den bedeutendern Erscheinungen im Fache der altklassischen Philologie an, die eigentlich grossen Editionen natürlich ausgenommen; die letzten Jahre in Galizien verwendete ich viel auf polnische Bücher, da ich mich daselbst wenigstens mit dem Besten versehen wollte, was diese Literatur hat, weil diess wegen der grossen Entiernung von hier aus schwer wäre. Italiänisches sieht man äusserst wenig; Deutsches und Französisches kaufte ich aber eben desswegen weniger, weil ich in den dortigen Buchhandlun-

gen ohnehin alles Interessante zu sehen, und auch zu lesen bekam. So fand ich daselbst Lady Morgan's Italien in englischer, französischer u[nd] deutscher Sprache, auch ihr Frankreich &c; so alle die merkwürdigen französ[ischen] Mémoires &c. Lady Morgan's Italien las ich mit grossem Interesse, ob wohl es viel Schiefes, Einseitiges, Uebertriebenes enthält — auch der Charakter der Verfasserin ist eben nicht sehr liebenswürdig, wenigstens für mich — ihr r a d i c a l e r Zelotismus, so lebhaft (vielleicht) auch eben dadurch ihre Schilderungen des altitaliänischen(s) Volkslebens und Republikenwesens geworden sind, lässt sich mit der hohen Begeisterung der Frau von Stael für Italiens Grösse und Schönheit nicht vergleichen. Aber dafür ist L[ad]y Morgan's Werk in mancher Hinsicht belehrender, da es mehr ins Einzelne eingeht, und Manches sehr geistreich darstellt. Ich habe mir sogar einige Auszüge, besonders aus ihrer Schilderung Venedigs, so viel Unrichtiges sie auch enthält, in französ[ischer] Sprache, in der ich (es zu) das Buch zuerst gelesen, gemacht (ich besitze es nicht selbst), die ich Ihnen einmahl etwa mit derselben Verfasserinn Mémoires sur la vie et le siècle de Salvator Rosa, Paris 1824, 2. Vols. in 8 (330 u[nd] 346 pages) die sich recht gut lesen lassen (ich habe sie von einem jüdischen Antiquar um eine Kleinigkeit gekauft, sonst wäre es nicht leicht geschehen) zuschicken will, wenn Sie sie noch nicht kennen sollten.

Schaffariks Gesch[ichte] der slav[ischen] Spr[ache] u[nd] Lit[eratur] halte ich für ein sehr verdienstliches Buch, da es die Materialien sorgfältig zusammenstellt, aber freylich noch nicht zu einem gleichförmigen Ganzen verarbeitet, darbiethet — auch das ästhetische Urtheil des Verfassers ist nicht auf dem gegenwärtigen Standpuncte der Ästhetik; aber man kann nicht alles auf einmahl verlangen; es ist vielmehr kaum zu begreifen wie soviel in Neusatz (!) geleistet werden konnte, wie sich der Verfasser daselbst so viele Quellen verschaffen konnte &c &c Es soll nun bald eine 2te vervollständigte &c Auflage erscheinen; der (Kopit) Verfasser hat sich wegen der Bearbeitung des Krainischwindischen Abschnittes an Kopitar, u[nd] letzterer an mich gewendet, aber ich suchte diess abzulehnen, da ich mit dem Gegenstande zu wenig bekannt bin, und es überhaupt schwer ist, über eine Litteratur wie die Krain[ische] etwas Erträgliches zu sagen.

Barante's Littérature Franç[aise] pend[ant] le 18me Siècle habe ich in einer Lemberger Buchhandlung mehrmahls zur Hand

genommen, fand auch manches Geistreiche darin, aber man hat heut zu Tage, nahmentlich in der französischen Litteratur, des Geistreichen soviel, dass man bloss deswegen nicht leicht ein Buch zu Ende liest, wie es mir auch mit diesem Baranteschen Werk geschehen ist, so kurz es auch ist; seine voluminösen Herzoge vor Burgund zu lesen, hätte ich mehr Lust gehabt, aber ich fand nicht Zeit dazu. Von P. Dan[iello] Bartoli habe ich nichts gelesen, als die wenigen Auszüge, die die unlängst herausgegebene ital[ienische] Anthologie von Fornasari enthält, fand aber darin nicht so viel Eigenthümliches im Styl, dass ich ein Urtheil darüber fällen könnte. Poli's Dissertation und des Lastesius Apollo Vaticanus sind mir ganz unbekannt. Vico's Buch De antiquissima Italor[um] sapientia habe ich nie bekommen können; seine Scienza nuova habe ich, es ist aber schon lange her, dass ich sie nicht gelesen habe; doch erinnere ich mich, dass (mich) mir Vieles in dem Werke sehr merkwürdig vorkam und mich ansprach, so sehr mir auch manches andere falsch schien und manches unnöthig - und absichtlich - paradox, was ich am wenigsten liebe. Günstigeres könnte ich über dieses Werk nicht sagen, als was wir in Göthe, Aus meinem Leben 2te Abth[eilung]. 2ter B[an]d S. 32 (Wien[er] A[usgabe] unter dem Datum: Neapel, 5. März (18) 1787 darüber lesen: »Gar bald machte er (Filangieri) mich mit einem alten Schriftsteller bekannt, an dessen unergründlicher Tiefe sich diese neuern ital[ienischen] Gesetzfreunde höchlich erquicken u[nd] erbauen, er heisst G. B. Vico, sie ziehen ihn dem Montesq[uien] vor. Bey einem flüchtigen Uiberblick des Buches, das sie mir als ein Heiligthum mittheilten, wollte mir scheinen, hier seyn sibyllische Vorahnungen des Guten u[nd] Rechten, dass einst kommen soll od[er] sollte, gegründet auf ernste Betrachtungen des Uiberlieferten u[nd] des Lebens. Es ist gar schön, wenn ein Volk solch einen Ältervater besitzt, den Deutschen wird einst Hamann ein ähnlicher Codex werden«. — Ich schrieb die ganze Stelle ab, da Sie vielleicht (wenigstens in Venedig) keinen Göthe haben. Wolf theilte Vico's Ansicht des Homer in seinen Analekten als sehr interessant mit. Ich muss das ganze Buch wieder einmahl vornehmen, u[nd] mir dazu auch die deutsche Bearbeitung desselben von Weber (ich glaube dem trefflichen Uibersetzer u[nd] Erklärer der griech[ischen] Elegiker Dr. W[ilhelm Ernst] Weber in Frankfurt schaffen.

Für die aus Ugoni u[nd] Carpani mitgetheilten Stellen über Beyle danke ich verbindlichst. Die widersprechenden Urtheile derselben über ihn lassen sich leicht erklären.

Arrivabene's und Viviani's Werke üb[er] Dante kann ich mir einstweilen noch nicht schaffen, da ich jetzt sehr wirthschaften muss, bis ich hier etwas in Ordnung komme. Wohl aber möchte ich Sie bitten, sich in Venedig nach einigen Sachen für mich umzusehen, wenn es leicht geschehen kann; so wünschte ich zu haben: *Epicae et elegiacae sententiae minorum poet[arum] graecor[um]*, Pythagorae sc. Phocyl[idis], Theognid[is] & Venetiis 1746 apud Simonen Occhi, wenn man sie noch um einen billigen Ladenpreis bekommt; (es ist nur eine gemeine Arbeit.) Ferner Poesie di Ugo Foscolo, Venezia, a spese di G. Antonelli, da sie einige Stücke enthält, die in der Silvestrischen fehlen; dann Tebaldi Fores sulla Mitologia, Cremona 1825. Auch haben Sie die Güte sich zu erkundigen, ob man dort wo das neugriechische Gedicht Ἐρωτόκριτος von Vinc[enzo] Cornaro bekommt, es ist dort in Nic. Glykys Druckerey erschienen; so auch die neugriechische Tragödie *Eriphile*; ich habe bis nun weder das eine noch das andere Werk bekommen können; einige andere neugr[iechische] Volksbücher habe ich aus Venedig erhalten. Vom *Erotocritos* war neulich viel gesprochen in Fauriel's *Chantes populaires de la Grèce moderne* (einer höchst interessanten Erscheinung) u[nd] noch mehr in Iken's *Leukothea*. Sollten Sie etwas von diesen Büchern bekommen, und mir mitbringen können (wenn Ihnen die Auslage dafür nicht beschwerlich fallen sollte) so würden Sie mich sehr verbinden — den Betrag dafür würde ich Ihnen sogleich mit Dank ersetzen. Unter andern wünschte ich auch die merkwürdigen Poesieen von G[irolamo] Benivieni zu haben — warum ist dieser Dichter in Italien so sehr vergessen, oder doch so wenig beachtet? Sein Ausdruck ist freylich nicht sonderlich, aber — Noch mehr aber wünschte [ich] den Orlando von — Bojardo, aber in seiner ursprünglichen Gestalt, nicht in der Travestie von Berni, die Fr[iedrich] W[ilhelm] V[alentin] Schmidt (den Sie vielleicht aus seinen Aufsätzen über Calderon &c in den Wien[er] Jahrb[üchern] d[er] Lit[eratur] kennen) in seinem Buche: *Über die ital[ienischen] Helden — Gedichte aus dem Sagenkreis Karls des Gr[ossen]* Berl[in] Nauck 1820. wohl mit Recht eine hässliche Burleske für die Freunde schlechten Spasses nennt. Was aber Schmidt über Bojardo sagt, wird freylich mancher lächerlich

finden. »Nimmt man hinzu (sagt er, nachdem er von Bojardos sonstigen Verdiensten gesprochen) dass derselbe Mann d[er] Schöpfer jenes göttlichen Gedichtes (nämlich des Orlando in [namorato], nicht (des) etwa der Veranlasser des Or[lando] Fur [ioso] von Ariosto, welchem letzteren von Schmidt Herabwürdigung der Poesie zu nichtigem Amusement vorgeworfen, und die bekannte(n) (W) Frage des Card[inals] Ippolito gebilligt wird) ist, in welchem die ganze Wunderwelt des romant[ischen] Ritterlebens wahrhaft eingekehrt ist, u[nd] dessen Vollendung, die Unvollkommenheit alles Irdischen zu bewähren, der Tod des Dichters verhinderte: so muss man dem Bojardo seinen Platz neben den höchsten Meistern aller Zeit anweisen«. & — Es fehlt mir hier am Raume, u[nd] an der gehörigen Kenntniss des Bojardischen Or[lando], um aus einander zu setzen, in wie fern ich mit Schmidt's Ansicht übereinstimme, aber auf jeden Fall wünschte ich letzteres Werk zu besitzen; sehen Sie sich doch gefälligst um, ob es zu bekommen wäre. Ich muss abbrechen. Wann denken Sie doch von Venedig zurück zu kommen?

Ihr treuer Fr[eun]d

M. Zhóp.

Adr.: Lubiana.

Sig.

Franc. Leopoldo Savio

Dottore in legge

Ferma in posta.

Venezia.

Von Savio's Hand:

ricevuta li 6. Maggio 1828

risposto li 16. dto.

IX.

Verehrter Freund,

Laibach, 1. Juny 1828.

Es freut mich sehr, dass Sie doch einige von den von mir gewünschten Büchern erhalten haben; ich danke Ihnen für Ihre Bemühung verbindlichst. Ubrigens wird es wohl besser seyn, dass ich mich gedulde, bis Sie von Venedig zurückkehren, und die Bücher selbst mitbringen, und mir dieselben dann von Görz mit dem Postwagen zuschicken.

Dass Bojardos Orlando selbst in Venedig so selten geworden ist, nimmt mich Wunder, da Val[entin] Schmidt (ausser der

Ausg[abe] von Scandiano um 1495 u[nd] der Mayländer von 1513) eine Menge Veneziāner Ausgaben dieses Gedichtes anführt, nämlich: Venezia, fol. vor 1500, Venezia 1511. 4to, 1522 4to, und mit der Fortsetzung des Agostini: Venezia 1531, 1532, 1533, 1535, 1539, 1547, 1570, 1572, 1574, 1580, 1584 — ohne die Ausgaben der Uiberarbeitungen von Domenichi und Berni zu rechnen, die aber natürlich für mich nicht brauchbar sind. — Ich wäre begierig, Ihre Meinung über dieses Werk, und besonders auch über die Gedichte des Benivieni zu hören.

Sollte Ihnen zufällig die Christiade von Hier[onymus] Vida (Christiados &c VI, Cremona 1535, Antverp[iis] 1536.) vorkommen, so haben Sie auch die Güte, dieselbe für mich zu kaufen.

Basteros Crusca Provenzale. Roma 1725 Fol. wird wohl nirgends zu bekommen seyn. Diess Werk wünschte ich schon lange, kann es aber nicht bekommen.

Was kostet doch die Venezianer Ausgabe von Crescimbenis Storia della Volg[are] Poes[ia] nebst dessen Coment[ari]? Ich will sie mir einmahl, wenn ich ein recht entbehrliches Geld habe, schaffen, wenn man sie wohlfeil haben kann. Einstweilen ist es nur eine Frage.

Aber ich bitte um Vergebung, dass ich nicht aufhöre, sie mit Fragen und Commissionen zu belästigen. Ich missbrauche Ihre freundschaftlichen Anerbiethungen. — Um so mehr thut es mir leid, dass ich Ihnen mit den verlangten Nachrichten über Shelley wenigstens einstweilen nicht dienen kann. Es ist mir kaum etwas von ihm bekannt ausser dem, was in Medwin's Conv[ersations] steht. Seine Gedichte waren bis nun auf dem Continent nicht leicht zu bekommen, einige werden wohl in England selbst selten seyn, da sie so verschrieen sind — wahrscheinlich noch mehr als sie es verdienen — denn die Engländer affektieren in solchen Dingen eine sonderbare Prüderie, was (man) auch Byron oft erfahren, der aber auch alle Heucheleyen der Engländer schonungslos aufgedeckt, was ich ihm zu grossem Verdienst anrechne. Nicht als wollte ich alles vertheidigen, was Byron gesagt hat, aber all das Satanische sehe ich auch im Kain nicht, was Fr[iedrich] Schlegel in ihm findet, ausgenommen in dem was Satan spricht und thut, wie natürlich. — Doch um zurückzukommen: von Shelleys Werken habe ich bis nun keines gelesen; ich erinnere mich nicht einmahl, dass in Jacobsen's Briefen über die neuern englischen Dich-

ter (die ich gegenwärtig nicht habe) bedeutende Auszüge aus Shelley wären, so viel er auch aus andern Dichtern mittheilt. Doch hoffe ich, dass in dem nun bey Brönner in Frankfurt erscheinenden British Poets auch Werke von Shelley werden geliefert werden, und alsdann werde ich nicht ermangeln, Ihnen Bestimmteres über diesen Dichter zu melden.

In der Wienerzeitung, die Sie vielleicht in Venedig nicht lesen, steht so eben angezeigt: Philosophie des Lebens, in 15 Vorlesungen gehalten zu Wien im J. 1827 von Fr[iedrich] v[on] Schlegel. (3 fl C. M.) Dabey heisst es: »Dieses Werk, obwohl ein vollständiges Ganzes für sich, ist das Erste von einem grössern Cyklus, welcher das gesammte philos[ophische] Wissen, auch auf das histor[ische] Gebieth angewandt, umfassen wird«. Aber ich für meine Person freue mich mehr auf A[ugust] W[ilhelm] Schlegel's gesammelte Kritische Schriften, die in der letzten Ostermesse in 2 Bänden erschienen sind.

Die Gedichte von Nicolaus habe ich neulich in einer Buchhandlung hier etwas durchblättert, sie schienen mir aber ziemlich unbedeutend.

Da es mir heute sowohl an Musse, als an Stimmung fehlt — auch mein Befinden ist nicht ganz gut, ich huste (nach einer Ueberkühlung) schon mehrere Wochen — so schliesse ich.

Es würde mich sehr freuen, bald ausführlichere Nachrichten von Ihnen zu erhalten.

Ihr treuer Freund

M. Zhóp.

Adresse:

L u b i a n a.

Al Sig.

Franc. Leopoldo Savio

Dottore in Legge

a

Venezia.

S. Giov. Grisostomo

N.o 6125. 2do piano.

Iz literarne zapuščine dr. Janka Sernca.

Priobčuje **Dragotin Lončar.**

(Dalje.)¹⁾

X.

Dr. Razlag Radoslav.

Dragi prijatelj!

Posutra menda dobiš po železnici 83 iztisov „Slov. Pravnika“ in to 1 za g. knezovladiko Slomškega 1 za se 1 za Pavliča 1 za čitavnico 1 za gimnazijsko knjižnico, 4 za naj pridniše slovenske osmošolce, vse brez plače.

Potem so ga naročili: 1 g. korar Sorčič 1 g. France Brlič kaplan v Javenini 1 g. Davorin Sattler kaplan 1 g. Dragotin Udl 1 g. France Sparl 1 g. France Repa 1 g. Lovre Herg 1 g. Matija Burcar 1 g. Janez Trampuš, kaplan v Rušah 1 g. Val. Fras župnik v Rušah 1 g. Leyrer knjigar 24 g. Anton Kos, bogoslovec 1 g. France Lovrenčič, 1 g. Blaž Dolinšek, 1 g. Jožef Flek 1 g. Anton Druzović 1 g. Tomaš Lempel 1 g. Anton Ferenc, župnik pri Sv. Ani 1 g. Andrej Šuman Jožef Šuman 1 g. Majeigar 1 g. Dragotin Vaneček 1 g. Dr. Radey 1 g. Jožef Čuček 1 g. France Divjak posestnik in župan v Frauahajmu Dr. Ploju sem en iztis že predal.

Kar še jih ostane, predajte prilično, če pa bi kazalo, tu ali tam kak iztis za šolsko darilo porabiti, pa ne bodi varčen ali skop, ampak sadi kar je mogoče, da bode dober sad rodilo.

¹⁾ Pri objavi pisem v 1.—2. števil. „Vede“ se je vrnilo nekaj tiskovnih napak glede ločil, naglasa in pravopisa, kakor tudi glede zmisla. Popraviti hočem samo one tiskovne napake, ki se tičejo zmisla:

Na str. 119. v 15. vrsti zgoraj beri k namesto v.

Na str. 123. v 10. in 13. vrsti spodaj beri kr. namesto X.

Na str. 124. v 10. vrsti zgoraj pri datumu beri 12 namesto 22.

Na str. 124. v 5. vrsti spodaj se naj izpusti beseda na.

Na str. 127. v 14. vrsti spodaj se naj dostavi beseda se.

Na str. 128. v 1. vrsti spodaj beri pobliznje namesto poblizuje.

Na str. 128. v 7. vrsti spodaj beri čes namesto ée.

Na str. 129. v 14. vrsti spodaj beri stupiti namesto skupiti.

Na str. 129. v 21. vrsti spodaj beri ovog namesto svog.

Lepo Vas vse pozdravljam, če se 3. kolovoza ne vidimo v Mariboru, pa bomo se menda na Bledu sošli.

S Bogom!

Tvoj

iskreni prijatelj

Rzlg m. p.

V Gradeu dne 16. mal. srpana 862.

XI.

Dr. Srebre Gvidon.

Ljubi Janko!

Živijo! izmagali smo povsod; vsi naši kandidati so izvoleni. Tu v Mariboru smo se strašno borili, pa vender srečno vse pokončali.

V nedeljo 20. t. m. smo vsi volilni možje k veselici v Kartinovo dvorano povabili; sošlo jih je tako okolj 50—60; vecidelj iz šent Lenarškiga in Bistričanskega okraja. Z mesta sta tudi Mohor in Perko prišla, ker pa nista povablejna bla, smo moža prijazno iz dvorane expedirali, in to je blo prav dobro, ker smo pogovarili tudi od volilni commisije in že v nedeljo smo v commisiji volili Dr. Radeya, Čolnika, Divjaka, in Mlakerja; tako smo že v kommisiji večino imeli. Radej je obljubil, da, če bo v kommisiji izvolen, volitvo tako vodil da moramo izmagati. —

Vsem volilnem možjem smo tečaj te štiri gospodje prelozili, in vsi so enoglasno kričali, da morejo vsi štire tudi v volilni commisiji priti. Naša prva skerb v pondelku je po tem takem bla da mi naše stiri gospodje v comijo¹⁾ spravimo. Pred ko je volitev zacela je Arailza (?)²⁾ tri možje in med teh tudi enega od naših »Fluherja« iz šent Peterja, in Seidelna izvolil. — Seidl je po tem začel potem, blizo tako: »Meine Herren, welche von den Wahlmännern, wollen Sie in die Wahlkommission wählen«. -- Bistričanji smo na to kričali slovensko, slovensko gučajte, mi smo slovinci i. t. d. Nemška stranka, ni je hitro vedla ktere možje bi izvolila; naše ludje pa so enoglasno te štiri gospodje »ktere smo ži v nedeljo priložili, »Radeja«, »Divjaka« »Čolnika« in »Mlakerja«, tako glasno in zaporedoma imenovali, da je Arailza rekel, te štiri naj

¹⁾ Komisija. — ²⁾ Vprašaj je moj dostavek.

v komisijo vstopijo. Na to je Seidel kričal: »Ich protestire gegen die Wahl des H. Dr. Radey, weil er in Leitersberg kein Wahlrecht besitzt, sondern nur in der Stadt«; Naše ljudje so na to, pa tako glašno kričali »Radey«, Radey mora biti, da je Arailza¹⁾ naj tudi on v komisijo vstopi; tako smo v volilni komisijo večino ži imeli; in Radey je kot predsednik izolen bil. Na to je Arailza začel nemsko in slovensko volilne postave razlagati, in potem je rekel »Der Marburger Bezirk hat zuerst zu wählen« na to se je Radey vzdignil rekoč: Ich protestire gegen diesen Vorgang, nach dem Gesetze hat die Wahlkommission zuerst zu wählen u. ich als Obmann der Kommission wähle »Dr. Vošnjak u. Dr. Dominkuš,« Čolnik, Divjak, Flucher, Mlaker so tudi, ta dva volili, in tako večdelj drugih, in zmaga je naša bla. — Ravno ko je naša volitev pri kraju bla, smo v dvorani, od vsih krajih telegrami dobili, da so povsod naši kandidati izmagali!

To še moram povedati, pred ko so začeli voliti: sta Seidel in Mallič kričala: »Alle müssen aus dem Wahllokale hinaus, weil viele hier sind, die keine Wahlmänner sind«. Na to so Bističani in šent Lenarški začeli enoglasno kričati »mi ne gremo iz dvorane; mi imamo pravico tukaj biti in ostati. Seidel je na to rekel »Ich protestire wider diesen Wahlakt, weil der Vorgang ungesetzlich u. bitte meinen Protest zu Protokoll zu nehmen; in je šel »Slovinci so ga iz dvorane gredoča pozdravili »Zdravi Z Bogom! I t. d. in se smejali. Smejšno je tudi to, kak da smo zvedli, da je Dr. Prelog izvolen.

Prelog se je v saboto zjutraj v Lotomer odpeljal, in nam obljubil da, če bo izmagal, še v pondelko zvečer telegram dobimo. V pondelko zvečer smo tedaj v čitavnico čakali do 12. no pa telegrama ni blo, zatega voljo smo si mislili da je padel. V torek zjutraj smo pa »Mulleta« vidili in lpavic ga je baral, ali je Prelog izvolen ali ne seveda je rekel, »Ja wisst ihr das nicht? Ich war gestern Abends in Friedau und da kam ein Bote aus Luttenberg und wollte ein slowenisches Telegramm aufgeben. Der Telegrafenannte erklärte dass er kein Staatstelegrafist ist u. als Eisenbahntelegrafist kein sloven. Telegramm aufzunehmen verpflichtet. Auf das hin sagte Mulle, erklärte ich dem Beamten, dass ich bereit wäre, das Telegramm zu übersetzen, was der Beamte jedoch zurückwies. Das Telegramm lautete: »Ich bin mit 81 unter 89

1) Izpuščena je beseda »rekel«.

Stimmen gewählt. — Dr. Mulle durchgefallen — Dr. Prelog«. So
offenherzig erzählte uns Mulle seinen Durchfall. —

Srčno Vas vse pozdravljam v prihodnosti več

Ves tvoj

Gvido m. p.

U Mariboru 24. 1. 1867.

XII.

Jenko Juri.

Prečastiti Gospod Dohtar!

Današnja »Wiener — Zeitung« je razglasila postavo zastran
novih volitev za deželni zbor. Kakor veste imam tudi jest pravico,
na Štajerskem voliti in voljen biti. Ker se že od nekaj pri vsakteri
priložnosti potegujem za pravice Slovenskega naroda, ker sem
posebno na Štajerskem prvi zape! 1848 pesmo: »Hej Slovani« —
zato bi mi drago bilo, ako bi me na Štajerskem kje Slovenci volili;
toda moje mnenje je to, da bi domorodci nemudoma — morebiti
Čitalnice — napravili volitvene odbore, in volivcem priporočali
za poslance take može, ki so pravi Slovenci in imajo potrebne
skušnje in sposobnosti za toliko važno delo — ako ne, bo prepozno.
Če bi treba bilo, bi za nekoliko dni k Vam prišel. — Zato Vas
prosim, da bi storili, kar mislite da je potrebno in koristno. Prosim
Vas, da bi mi prej ko moči odpisali. Preserčno Vas pozdravlja in
poznance

Na Dunaju 3. 1. 1867.

Jur Tenko m. p.

c. kr. ministerialni perovodja in sodn
tolmač b'lgarskega, serbo-hervaškega, slo-
venskega in talianskega jezika.

XIII.

Dr. Joman Lovro.

Dragi moj!

Ti mi svetuješ, opustiti popravo zastran neresničnega dopisa
v Slovencu, — in vendar praviš, da ta reč puša črno piko na moji
pisarnici.

Čudni svet! Če bi ostala, kdo jo je krivično naložil?

Jaz nemorem pustiti laži nad menoj.

Tvoja poprava tudi ni resnična in je ne potrdim. Resnica je takole.

»Dr. S—c je zastran neke od njega vložene n e m š k o pisane tožbe Dr. Costo i posredno Dr. Tomana prosil za namestnika. Od Dr. Tomana je prejel le **en** lastnoročno pisan list i ta je bil s l o v e n s k o pisan, drugi listi iz njegove pisarnice so bili pisani nemški pa so tudi le zapopadali stvar tožbe od Dr. S—ca nemško pisane«.

Ti pa praviš, da si od mene t u d i nemško pisane odgovore dobil. To je vse kaj drugega. Če hočeš resnico razglasiti, me veseli, sicer jo bodem sam proglasil. —

Pričakujem odgovor Tvoj.

Z bogom!

Vedno Tvoji zvesti prijatelj

Dr. Lovro Toman m. p.

V Lj. 24. 11. 66.

š e: da sem ga prosil za namestnika zastran neke svoje za nemško stranko nemški spisane tožbe.

Dopis iz Maribora, v listu 81. t. l. ni popolnoma resničen. Očitati moram, da nedopisujem v s e l e j slovenski na vse slovenske uradnije i sodnije, zlasti ne za nemške stranke. Nadalje se je tudi skazalo da niso bili spisani od g. Ljubljanskega odvetnika samega nemški odpisi, ktere sem dobil iz njegove pisarnice na slovenske dopise: dobil sem pa od njega samega tudi slovenske odpise. Tedaj zlasti tudi ni res, da se mi je v s e g d a r nemški odgovorilo. Res je, da sem v Mariboru pripovedal, da mi ni bilo po vseči, nemške odpise sprejeti, i mislim, da se je beseda »vsegdar« vrinila v dopis št. 81 le po zmoti«.

N. N.

XIV.

Tomšič Anton.

Blagorodni gospod doktor!

Osnovo programa, ktero ste mi izročili pri svojej slednjej nazočnosti v Mariboru, mogel sem se le po Vašem odhodu natančno premisliti in preduhitati. Kakor rad tudi pripoznavam temeljitost cele osnove in se principijelno skladam ž njo do zadnje pike,

želel bi vendar glede formalne razredbe in razlaganja nagibov nekatere male premembe. Poskusil sem toraj prvokrat svoje — vredniške lastnosti in pripravil za tisk program kakoršnega se Vam v prijazno odobrenje pošiljati uzdrzujem.

Moje ravnanje se Vam ne bode presmelo zdelo, če premislite, da bode program predmet mnogega in natančnega pretresovanja in kritikovanja v domačem in tujem taboru, in da ne morem prvokrat s polno odgovornostjo na vse strani pred svet stopiti z delom, s katerim nisem če tudi le v formalnih obzirih v popolnem soglasji, za katero bi pa le moral, in sicer izključljivo čelo kazati. Natančino primirjanje z osnovo Vas bode tudi učilo, da nisem nijedne bistvene točke izpustil, da so ostale večidel celo iste besede, da so le točke nekako razvrstene in drugače zvezane — vredjene, in da je vabilo nekoliko raztegnjeno in olišpano.

Gospod dr. Dominkuš je s prenaredbami popolnoma zadovoljen; jeden prepis sem poslal tudi g. dru Vošnjaku in upam, da mi tudi on pristavi svoj »vidi«. Če mi tudi Vi pritrđite, blagovolite mi poslati spis koj nazaj, da ga pustim nemudoma tiskati in razposlati.

Izdavanje lista sem že naznanil okrajnemu uradu in državnemu pravdniku. Kaj pa da bi moral svojo vlogo nazaj vzeti, če bi se Vi spodtikali nad malimi prenaredbami v obliki in se jim kratko — malo vpirali; kajti bilo bi mi to jasno kazalo, kako daleč bi segala moja odvisnost pri mojem novem poslu.

Nadjaje se hitrega in blagovoljnega odgovora, kakoršnega celo početje zahteva, iskreno se Vam priporoča

Vaš

verni štovatelj
Ant Tomšić m. p.

M. 9. 3. 868.

XV.

Zarnik Valentin.

Predragi prijatelj!

Neznano ste me z vašim predlogom razveselili — pa — kaj se če? Vam bi bil precej odgovoril, pa sem preišljeval na vse strani, kaj in kako? — Uzrok je to, da Vam še le zdaj odgovorim:

Kar moj sedajni stan tu v Lužnici zadene, se mi tako dobro godi, kolikor le kaki odgojitelj zahtevati more, — se ve, stalno to

ni. Ljudje me imajo jako radi in bi me zlo zadrževali; pa po obliki »angažiran« nisem, le besedo sem dal, da najmanj 2 leti ostanem.

Namen mojega bivanja je prav po »legnati« rigoroze napraviti, ker nimam za študiranja ravno časa premalo, — kadar bo železnica otvorena, grem rimsko-erkovnega v Grac napraviti, ktere predmete že precej dobro znam. — Kakor šlišim, bodo redni vozovlaki sredi prihodnjega septembra počeli — pri nas imamo ravno pred nosom postajo Zaprešic. —

30 fl je res za početek, ko še človek nič ne zna, lepa plača — pa rigorozirati se iz tega ne more, ker sem sicer strašno »reven hudič« in v vsih zadevah le na se omejen. —

Kakor sem pretuhtal, če me ne frata, bom novembra, ali decembra 1863 zgotovil in Drtvo¹⁾ zadobil -- za novo leto 1864 si bom pa kako kancelijo poiskal — če bo mogoče pri dr. Razlagu v Brežcah, ktereга osebno poznam. Če bi se pa ravno nič ne pripetilo mi je pa dr Toman že vlani v Beču častno besedo zastavil, da njegova kancelija je meni zmiraj odprta. —

— Če bom pa zmiraj rigoroze odloževal, ne bom nikoli svojega cilj in konca dosegel, — zdaj imam naj lepše priliko jih komot napraviti. —

Ker ste bili, gospod dohtar, tako dobri da ste se zdaj na narodnega človeka obrnili; Vas lepo prosim, obrniti se v Beč na Šimen Jenko-ta, Vam gotovo že od nekđaj znanega našega pesnika. On je v istem položaju v Beču (odgojitelj), se tudi za advokacijo pripravlja (mislim, da more že kaki rigorozum imeti). Bil je moj gimnazjalni tovarš, je od nekđaj strastni rodoljub in nepopisljivo brihtna in bistro umna glava. Jest ga neznanu čislam in Vam ga gorko priporočam.

Napis:

An Simon Jenko, Rigorosant der Rechte an der Wiener Universität.

On je naredil tekst k »Naprej zastavo Slave«. —

Vam narpred in v Vašem imenu prečastitemu gospodu dr. Dominkušu se presrčno zahvaluje za to kaj prijazno in uljudno ponudbo, in

Vas, dr. Dominkuša, profesorja Šuman prav lepo in iskreno pozdravlja Vaš

iskreni prijatelj

v Lužnici 3. Julia 862.

Valentin Zarnik m. p.

1) = doktorstvo.

Dodatek.

V dodatku objavljam štiri pisma hrvatskih piscev: Sime Heržića, Ljuboja Lopašića in St. Stojšića. Dr. Fr. Plešič mi je po posredovanju Bude Budisavljevića, upokojnega velikega župana v Zagrebu, preskrbel pojasnila o teh piscih, ki jih je podal Dušan Lopašić, urednik »Sloge« v Karlovcu.

Sime Heržić živi še sedaj v visoki starosti v Zagrebu. Bil je 1860. leta uradnik v Netretiću, pozneje v Karlovcu in končno svetnik banskega stola v Zagrebu. Postal je tudi plemič.

Ljuboje Lopašić, strijc Dušana Lopašića, je bil hrvatski pesnik, čigar pesmi se nahajajo v karlovškem »Glasonoši«, v zagrebškem »Naše gore listu«, v »Dragoljubu« in »Vijencu«. Leta 1862. je izdal almanah »Leptir« (Metulj), posvečen Iv. Mažuraniću. Umrli je v Karlovcu leta 1879. Prištevajo ga med dobre hrvatske pesnike tiste dobe.

St. Stojšić je bil trgovec iz Vukovara in je umrl na Dunaju.

XVI.

Heržić Sime.

U Netretiću 12. veljače 1860.

Dragi prijatelju!

Veoma me obradovâ tvoje pismo od 16. sâčnja, a jošte više, što si se izmedju mnogih tvojih prijateljah i na mene smislio. Značajna i sveta su tvoja načela, koja si si predstavio u duhu slavjanskome raditi a to ponajprije kao pravdoslov u predmetu slavjanskog pravdoslovja, pratila te u tom poduzetju sreća in blagoslov božji, a tvoja namisao i zadaća da bude najboljim uspêhom okrunjena!! —

U tvome listu spominješ obstojeće ješte kod nas kućne zadruge i čini mi se, da si za njihovo pridêržanje, ja nisam ali ipak sa razlogom — neka budu zadruge, gde to dotični sukučani žêle, a proti njihovoj volji neka se kućna zajednica više nedêrži, jerbo su tađa nje članovi ili robovi ili toliko preporah, — koliko glavah — dobrog gospodarstva, to me uči svakidanje iskustvo. — Neka samo obožavatelji patriarkalizma sami sebe nemisticifiraju, neka si netvaraju svêt, kakovi bi morao biti, nego kakovi u istini jeste: — Nema tu više starih kućnih patriarah, sve se je izradilo, sve je

izčezlo; nemože vladati momak 19. veka sa ogromnim mačem, kojim se je junačina iz 16. možda veka poigravao — *distingue tempora et concordabunt scripturae!* — ali dosta o tome!

Poklade¹⁾ su, da li plešeš i koliko? da li si si jur izabrao družicu života! Ema Modrušanova pošla je sa Petrom Lukšićem, i bi dne 26. p. m. včnčana, kako ti je pri duši! Da ja sa mojom milom ženom dobro živim, nemoj sumnjati, to si mogo predvidjati, pita te ona, kod koje pukovnije služe njenu dva bratučeda Ivan i Gustav. Dakle gledaj da njenu ljubopitnost bërzo zaptiš.²⁾ Pozdravio sam one, koje mi naznači. U Karlovcu bio je lëp narodni ples. 16. parovah u narodnih hrvatskih odëćah plesala je kolo, sve biaše oduševljeno! —

Ja sam predao 31. sčchnja ravnateljstvo ureda novom predstojniku Blažiću, jošte ga pravo nepoznam, ali mi pade teret bezkorisni s ledjah. —

Gledaj da se opet vratiš medju nas, takovih ljudih trëbamo, kao što si ti, a znaš, da ti je kod nas ljubav i dobrodošlica osigurana. Nadam se i želim, da mi dvojica u dopisivanji ostanemo, vidit ću, kako ćeš mi se odzvati na ovo pismo. Znam da bërzo, a medjuto primi od mene i moje žene pozdrav, a od mene napose vrući čelov na tvoje meni milo i priateljsko čelo, vekoh

od tvog

iskrenog priana

Sime Heržića m. p.

XVII.

Lopašie Ljuboje.

U Karlovcu 27. Lipnja 1860.

Ljubezni brate Janko.

Na Tvoje pismo hitim Ti odsloviti, da je poradi Tvog ponašanja zaista na Magistrat pitanje došlo; to kroz županijsku oblast. Riešeno je pod br. 66. Pr. kako inače nek dobro; — jer Ti si se dobro ponašao; — Znao si dobro piti, noćju balandrovati i... se.³⁾ pa kako to nišu preporučna svojstva!!!

¹⁾ Predpust.

²⁾ zaptiti ⇒ ustrahovati (turška, arabska beseda).

³⁾ Izpušćam neko izpodtakljivo besedo.

Mi brate poludismo od uzhićenja narodnjeg — nosimo se narodni, 40. pievačah pievaju narodne pjesme hrvatske i slovenske. U oči Ivandana pievači idoše s narodnih bojah baluni¹ pievajuć kroz varoš na Gazu, za njima vreva ljudih. Bilo je na kresu u Gazi 3.000 ljudih, indi $\frac{3}{5}$ žiteljstva. Tu bi veselja, djipanja preko ognja, i po navadi nam se pilež²) otvorio. Seri na Te³) su svaki čas, i to velečanstvene. Da si Ti ovdje, Ti bi već batinah dobio, jer Ti si dušman slavjanskog roda. Kranjac, kak su svi Kranjci »nemškutari« Renegati, Vampiri. Malo Vas je »Majarov, Vodnikov, Terstenjakov, Toplakov, Drobnićev, Terdinov, Vrazov itd. Nevaljate ni pol pečena krumpira. Gledate bo na Frankfurt miesto na Zagreb i Siever.

Zbilja jeli nosiš već šturne i čizmice na pantle⁴) po švabski, da mene vidiš, ja sam Ti od ostruge do lule narodan čovjek. Čizme do koljena, biele hlače s modrimi gajtani⁵) u čizme, crven prsljuk,⁶) surku prigorsku, šešir posavski, lulu kordunašku⁷) od drva, duhankesu Bosansku, mamuze⁸) slavonske, slamnati šešir iz malog Štajera. Rubaču⁹) iz hrv. primorja itd. itd.

Tebi oprostiti mogu samo onda, ako 5. slovenske braće na pravi put slavjanskih željah dovedeš, i sâm se preobратиš na pravu spasonosnu vjeru, ako to neučiniš izgubio si nebo, gdje samo revni Slaveni, nakon smrti stan zauzmu, i morati ćeš simo doći za podnieti pedepšu već na ovom svijetu poradi grieha neizmierna.

U ostalom budi zdrav, pozdravljajuć te srdačno. Tvoje pozdrave na obitelj moju izručih, i na Bebu, danas bih sa Ameisenmannom inače Mravljakom, koj će dobar Slavjan, i bolji od Rehbocka. Dodji skorom ovamo, da riešimo stvar naše razpre u Borlinu, ili Dubovcu, ili kod Kolačevičke s dobrim Okičkim sokom.

Pružam Ti od viernih grudih desnicu

tvoj pratelj

Ljuboje m. p.

¹) lampijoni ; ²) pijača ; ³) serenade ; ⁴) privezača ; ⁵) vrvica (turška, arabska beseda).

⁶) telovnik ; ⁷) pokrajina ob bosensko-hrvatski meji, kordun, kordon (mejna straža) ; ⁸) ostroga (turška, arabska beseda) ; ⁹) srajca.

XVIII.

Stojšić St.

1.

Poštovani gospodine!

Ja sam poslao 8. k. »slikah« sa punom nadom, da će Vam i Vašem rodoljubju poći za rukom još prilikom »Besede« razprodati — ako pako ne, to kao što bjesto dobri, i obečaste, da u Celju Ptuju Breznicah¹⁾ koje Čitavnicam koje vriednim domorodcem razprodati umotvor našeg Karasa,²⁾ a iznosak da k izložbi u Zagreb donesti mi izvolite — ako pako biste uzhtjeli za stalno da mesečno po dva forinta pošaljâ za pet mesecah onda možete takodjer razdjeliti, sa tim uvjetom da kao što rekoh za stalno a uredno³⁾ novce dobijam —

Primate uvjerenje moga osobitog poštovanja,, ostajem sa pozdravom rodoljubja Vašeg

prepokorni sluga

St. Stojšić m. p.

u Zagrebu 26. srpnja 864.

8. slikah po f. 10. f 80. a. v.

2.

Veleučeni i poštovani gospodine Dre!

Vaše prijateljsko i rodoljubivo obećanje da mi slike »Died i Vnuk« po Karasu naslikane za stalno do nove godine unovčiti hoćete i tada da iznosak primiti hoću — Nu evo skoro polovica protriće novog meseca, ja još neznam jesul slike razprodane, jesul novci sabrani, te hoćuli kada iznos primiti? Ja sam to ogromno poduzeće slabašnim silami poduzeo, te je u istinu »brza pomoć prava je pomoć« i zato Vaše nadaleko poznato rodoljubje prepokorno umoljavam da nepropustite dužeg vremena, no da me okretom pošte usrećite sa iznoskom od prodani slika, ili

¹⁾ Brežicah. ²⁾ Vjekoslav Karas je bil hrvatski slikar, Karlovčan.

³⁾ Redno.

ako prodane nisu, da mi javiti blagoizvolite — da čim pre kupca za iste nadjem, jer duže čekati nemogu. —

Pozdravljajuć Vas sa osobitim poštovanjem
ostajem rodoljubja i gospodstva Vašeg

prepokorni sluga

St. Stojšić m. p.

u Vukovaru 12. 1. 865.

P. s.

Molim: priklopljeni list po naslovu uručiti.

B.

KONCEPTI.

I.

*Program „Slovenskega Naroda“.*¹⁾

Avstrijsko cesarstvo je za Slovence edino zavetje, kjer se moremo duševno in gmotno razvijati po dotiki s Slovani in z drugimi narodi, dosegati pravice in se zavarovati zoper napade tujstva, čeprav doslej še nismo deležni vseh pravic. Zato bo tudi »Slovenski Narod« zvest Avstriji.

Iskreno želimo, da obveljajo v našem cesarstvu federalistična načela, izrečena v cesarskem diplomu dne 20. oktobra 1860. leta, ker le ta načela dajejo celotni državi, kar je državnega in vsem udom, kar je njihovega. Udje cesarstva, to so kraljestva in dežele, naj bi se pa uredili, kolikor je mogoče, po načelu narodnosti, ker mora zemlja služiti narodu za njegov razvitek, a ne narobe.

S sedanjo ustavo ne moremo biti zadovoljni, ker je opustila federalistično in narodno osnovo. Toda Slovenci moramo priznavati postavno veljavo sedanje ustave in napenjati vse moči, da se izpremeni po ustavnem načinu.

Globoke korenine ima v našem narodu katoliška cerkev. Dobro nam je znano, za koliko narodnega razvitka se imamo Slo-

¹⁾ Dr. Serneč je napravil načrt; stilizacija programa, kakor je bil natisnjen v 1. številki „Sl. N.“ z dne 2. aprila 1868. leta, je pa delo urednika Antona Tomšiča, kar je razvidno iz njegovega pisma, pisanega Serneču dne 9. marca 1868.

venci njej zahvaliti in koliko ga imamo še pričakovati od nje. Zato »Slovenski Narod« ne bo ne le puščal pri miru verskih zadev, dogem in bistvenih cerkvenih naprav, ampak se bo poganjal tudi za to, da se ohrani cerkveno imetje, da se ljudska šola ne loči od cerkve, da se bolj in bolj oživlja javno cerkveno življenje. Izpremenljive cerkvene naprave ter ukaze cerkvenih vladarjev in upravnikov pa bomo pretresovali neodvisno in mirno.

Gledé nekaterih bolj važnih predmetov, kakor tudi gledé državnopravnih vprašanj obljubujemo neutravno se potegovati za enakopravnost slovenskega jezika v šolah in uradih. Poročali bomo po možnosti o vsem važnem javnem življenju v občinah, okrajnih in deželnih zborih, zlasti o vsem, kar se godi na Kranjskem in v Ljubljani. Dobro nam je znano, da je Ljubljana duševno središče Slovencev, in edino lega Maribora nas je napotila, da si tu ustanovimo politični časnik, od koder lahko vsem Slovincem prinaša najnovejše vesti v tistem času kakor dunajski in graški listi. V Ljubljani bi to ne bilo mogoče.

Pretresovali bomo nove postave in njih osnove, obenem pa čuli nad tem, da se izpolnjujejo pri naših uradih. Posebno pozornost hočemo obračati na naše narodno gospodarstvo, na kmetovanje, obrtnost, hranilnice, posojilnice in javne zavode.

Drugim avstrijskim Slovanom hočemo po možnosti podpirati njih pravične želje. Zlasti tudi želimo neko združenje s Hrvati za vzajemne zadeve, n. pr. za jugoslovansko akademijo in vseučilišče.

Pri srcu nam je sporazumljenje z drugimi avstrijskimi narodi, ki niso Slovani. Doseči ga mislimo po dostojnem in mirnem razgovoru.

Gledé razmer z drugimi državami nam je vselej prva skrb dobra avstrijska politika, ki utegne koristiti najprej naši državi. Iz tega vzroka in kot Slovani želimo prijateljstvo in zvezo med našim in ruskim cesarstvom, kar bi moglo osrečiti tudi turške Slovane. Prijazne razmere želimo z nemškimi državami in italijanskim kraljestvom, sploh mir in sporazumljenje med državami.

Lep sad nam že obetajo v duševne namene začeti shodi slovanskih prvakov, kakor tudi zamenja literarnih in sploh kulturnih izdelkov med Slovani, toda ustavljamo se vsaki krivi mišli, kakor bi se s tem hoteli ločiti od svoje države: prva in zadnja beseda nam bodi, da smo zvesti Avstriji.

Vabilo na dopisovanje in naročbo.

Politični list »Slovenski Narod« bo izhajal s 1. aprilom 1868. leta v Mariboru iz početka trikrat na teden, namreč v torek, četrtek in soboto zjutraj. Brž ko mogoče postane dnevnik.

Prvič prosimo slovenske rodoljube za obilno dopisovanje. Malo nas je Slovencev in naše moči so razcepljene, le splošna udeležba omogoči ohranitev lista, ki mu je glavni namen politika, in razširjenje v dnevnik. Obljubujemo plačevati po razmerah vse dopise, ki se želi zanje plača in ki so za našo rabo.

Drugič vabimo tudi na naročbo in vzpodbujanje drugih k naročbi, da se more list vzdržati in rasti i v gmotnem oziru. Cena listu je za vse leto 10 fl., za pol leta 5 fl., za četrť leta 2 fl 60 kr. Naročnina naj se pošilja ali v frankiranih pismih ali po poštnih nakaznicah.

II.

Slovenski narod in slovenska duhovščina.

Ko smo ustanovili svoje društvo,¹⁾ smo prosili in vabili našega umrlega in neumrlega kneza in škofa,²⁾ da pristopi našemu društvu in ga podpira s svojo veljavo. Odgovoril nam je, da podpira slovenska duhovščina od nekđaj vse narodne reči in da jih bo še; obetal nam je svojo pomoč in jo nam tudi dal v obilni meri.

Res je, da je naša duhovščina od nekđaj podpirala slovenščino in storila morebiti zanjo več nego vsi drugi stanovi skupaj. Vsi člani vemo, koliko so duhovniki podpirali naše društvo, radi smo poslušali njih besede in dobro došla nam je bila njih denarna pomoč.

Menim, da so tudi duhovniki radi poslušali v našem društvu petje, besede posvetnjakov in brali časnike. Znanost in umetnost imata neskončni obseg in tudi duhovniki lahko poberejo marsikakšno dobro zrnce iz besed posvetnih članov.

Kot Slovenec sem bil vedno ponosen na lepo vzajemnost med duhovskim in drugimi stanovi. Videl sem v tem poroštvu lepe bodočnosti, v kateri narod ne pozabi Boga, a duhovščina ne posvetnega nauka, marveč se ga udeležuje in spoznava težnje narodove. S tem si duhovščina pridobiva tudi večjo moč, da pomaga, kjer je treba pomoči človeški duši.

¹⁾ Čitalnica v Mariboru.

²⁾ Anton Martin Slomšek.

Ni povsod take lepe vezi. Spominjam se dobro, da je predlagal neki poslanec v nemškem parlamentu v Frankfurtu 1848. leta, naj se delo začne z molitvijo, a predlog ni obveljal. Visokoučeni Nемеc Riehl trdi, da so ti poslanci malo razumeli svoj narod, ako so mislili, da ne gre Bogu prva čast. Pri drugih narodih so ljudje, omikani in učeni, ki menijo, da celo ni treba vere in verozakona; nekateri celo trdijo, da ni treba ničesar verovati in da je treba brezbožnost širiti med ljudstvom, da je duhovščina suha veja na velikem drevesu človeštva, ki jo je puščati čisto v nemar, in da je treba napredovati samo v znanosti, zlasti v prirodoslovju.

Ta nauk seka skeleče rane nemškemu, posebno pa francoskemu narodu. Tam so izgubili duhovniki že dosti svojega potrebnega in blagonosnega vpliva; prosti narod, zlasti v velikih mestih, podivja in prekucije kažejo, kako divji ogenj se je vnel v spodnjih plasteh.

Pri nas je to mnogo boljše. Vsi hočemo po razmerah napredovati, vsak po svoji poti ali potici; toda naravnost hočemo priti naprej in ne po krivih potih, ki bi nas utegnili odstraniti od našega namena.

Naša lepa vez se je pa nekaj izkalila. V »Novicah« je bil izšel neki dopis iz Maribora, ki ga je moral spisati neki čitalničar, ker govori o čitalnici, a ne vem, kdo ga je spisal. Ta dopis je pa žalil naše duhovnike, ker se v njem zaničljivo govori o sedanjem knezu in škofu, češ, da sinko časih podira, kar je postavil oče.¹⁾ To ni prav, da se tako piše. Sicer mi ni znano, kako naš sedanji milostljivi knez in škof misli o slovenščini, in dopisnik gotovo o tem tudi ne ve več, nego to, kar se splošno govori o tej zadevi. Ako dopisnik misli, da knez in škof nima prav, ali da ni dobra kaka njegova naredba, naj bi to izrekel z mirno besedo in dokazal z razlogi, zakaj nima prav in zakaj kaka naredba ni dobra. Treba je ostati miren in navajati razloge zoper nasprotnikove misli in dejanja, a ne govoriti zoper njegovo osebo. Spoštovati se morajo tudi nasprotnikovi nagibi. Zato je dopisnik storil napačno, ko je našega kneza in škofa imenoval »sinka« in trdil, da prihaja mrzla sapica od njegove strani. Ker je škof predstojnik vsega našega duhovstva, zato so bili užaljeni marsikateri duhovniki.

Neki občno spoštovani duhovni gospod mi je pa tudi pravil, da je bil užaljen, ker je mislil dopisnik na duhovščino, ko je pisal,

) Stepišnik (Stepischnegg) = sin, Slomšek = oče.

da tak mrzaz popari slabiče, časih celo stisne. To pa po mojih mislih ni bilo namenjeno niti duhovščini sploh, niti kakemu posameznemu duhovniku, ker dopisnik v poslednjih vrsticah nobenega ne krivi, da bi podiral, razven škofa. Res pa je, kar trdi dopisnik, da je nam Slovencem treba kreposti in dušne topline, posebno sedaj, ko smo še vedno pri začetku svojega dela. Če hočemo res preskrbeti svojemu narodu dušnega blaga, se ne sme ločiti brat od brata, stan od stanu. Ker nas je malo, bi bila ločitev in razpor naša najhujša sovražnika. Zato me zelo žalilo, da sta izstopila iz našega društva že dva duhovnika. Eden ni navedel nobenega razloga, drugi pa je razlagal vzroke, ki sem ravno v današnji besedi menil dokazati o njih, da so nezadostni, čeprav jih moram spoštovati.

Prosim lepo, da bi se v bodoče vsak član varno ogibal žaliti naše častite duhovne člane, bodisi z govorom, bodisi pismeno, in da bi se tudi duhovni člani ne ločili zaradi tega od nas niti ne zaradi morebitnih drugih neprijetnih okoliščin. Saj ni nič napačnega, biti član našega društva, marveč nekaj pravega je udeleževati se naše pravične borbe. Čim večje žrtve kdo prinaša, tem večja je njegova zasluga. Krščanstvo in značajnost nam nalagata, da ne zapustimo dobre stvari zaradi zunanjih razlogov ali pa zato, ker je razžaljena oseba. Kdor prav stori, temu se ni bati nikogar, a žalilcem moramo odpuščati.

Prizadeval sem si, da vse člane opominjam k bratovski vezi. Naj povem še to, da imata slovenski narod in slovenska duhovščina iz večine iste nasprotnike, kar nas mora zediniti še bolj.

Ostanimo si bratje, kakor smo si bili, in poslušajmo tudi v tej zadevi besedo svojega narodnega vodje: Združimo se!

III.

Humor z narodnim ozadjem.

1. Eau de Cologne ali enakih dišav si išče mariborska čitalnica kakih 100 veder, da si poškropi svoj vhod.

2. Za Ljubljano in Gorico želi kupiti neki imenitni narodnjak 100 centov »Revalente Arabike«, ker se v teh mestih kaže neka slabost in popuščanje starih narodnih namenov.

3. Novo stanovanje si išče človeški duh, ker neče stanovati v opičjem truplu, ko mu je odpovedal gospod Vogt njegovo dosežanje stanovanje v človeškem truplu.

4. Gospa Casanova dobi lep engagement na Dunaju, če si upa ukrotiti poljskega in kranjskega orla ter češkega leva.

5. Mesarski in usnjarski pomočniki dobe meseca marca 1870. leta dobro službo v Mariboru. Ker se vrše takrat volitve v okrajni zastop, morajo biti jako trdne postave in vsak mora imeti s seboj močno gorjačo.

IV.

Andrija Kačič Miošič.¹⁾

Slavno društvo!²⁾

Ker slučajno ni govornika, ki je danes na vrsti, mi ne zamerite, da sem Vam v naglici mogel le malo pripraviti namesto pričakovane besede. Govoriti hočem o nekem imenitnem narodnem pesniku naših jugoslovanskih bratov, o Andriji Kačiču Miošiču.

Večina izmed Vas se dobro spominja, da so Hrvatje 1859. leta slovesno praznovali po vseh večjih mestih Kačičevo stoletnico. Prav so storili, da so slavili takega moža, ki je svoje žive dni tolikanj slavil svoj narod.

Podatke o Kačiču imam iz nedavno izišle knjige Šafaříkove o zgodovini jugoslovanskega slovstva. Šafařík piše o njem sledeče:

Andrija Kačič Miošič je bil svojemu narodu najmilejši pesnik. Živel je v 17. stoletju v Dalmaciji kot duhovni oče frančiškanskega reda in kot učitelj bogoslovja. Nimamo dosti poročil o njegovem življenju, njegove narodne pesmi pa pričajo o nenavadnem pesniškem duhu in srcu. Za se, da je prehodil Kačič vso Dalmacijo in sosedne dežele ter nabiral gradivo za svoje pesmi in za rodoslovje srbskih plemenitih rodbin. Gotovo je tudi dobro poznal laško in latinsko slovstvo, posebno zgodovino. Bil je pesnik, ki je pisal, kakor pravi sam, za neučene, ki ne znajo črkice latinske ali laške. Njegovo smrt so objokovali vsi, ki so ga poznali. Njegovo glavno delo je knjiga »Razgovor ugodni naroda slovinskega«, ki je doživela veliko izdaj. Že to, da je v tistih, za slovansko književnost neugodnih dobah, bila ta knjiga velikokrat tiskana, je dokaz za njeno vrednost. V njej je 261 pesmi, iz večine o zgodovinskih predmetih, o junaških činih jugoslovanskega naroda, posebno v bojih zoper Turke.

¹⁾ Govor ni ohranjen do konca.

²⁾ Mariborska čitalnica.

Kačić imenuje svoj narod »slovinski rod«, malokdaj hrvaški ali srbski. To je zanimivo za nas Slovence. Če beremo tretji zvezek Šafaříkove omenjene zgodovine, najdemo tam, da je poprej stanoval slovenski narod v celoti od Črnega morja, kjer se izliva vanj Donava, na jug proti Solunu, do rojstnega mesta slavnih in svetih bratov Cirila in Metoda, proti zapadu pa do Koroškega in še dalje. Še le v sedmem stoletju so prišli Hrvatje, pozneje tudi Srbje iz severnih krajev, oddaljenih od Črnega morja do 30 dni hoda, in se naselili med Slovenci. Kačić po tem takem pravilno rabi najstarejše skupno ime Jugoslovanov, ako poje o »slovin-skem narodu«.

Namen Kačićevih pesmi je bil, da bi vzbujal, vzdrževal in krepil narodnost svojega naroda, ki ga obdajajo nevarni sovražniki. Njegove pesmi zvesto posnemajo prave narodne pesmi, kakor jih je n. pr. dal na svetlo Vuk Štefanović Karadžić. Zato so se pa tudi narodu tako prikupile, da je ta knjiga Hrvatom skoro najljubša in med njimi najbolj razširjena. Gundulićeva in Palmotićeva izvrstna, a izredno umetna dela trohne; toda Kačićeve junaške pesmi done od ust do ust po vsej jugoslovanski domovini. Celo marsikak Srb, ki se trdno drži cirilice in nekoliko prezira vse drugo, se je naučil latinice, da bi mogel čitati Kačića.

Prebrati Vam hočem za poizkušnjo Kačićevo pesem, ki slavi vrlega junaka Jurija Kastriotića, od Turkov imenovanega »Skenderbeg«. Juri Kastriotić je bil še v sredi 15. stoletja neodvisen ban ali kralj v Albaniji, na Arnavtskem (Kačić imenuje njegovo deželo časih tudi Epir). Glavni njegov grad je bil Kroja, njegov najboljši vojskovodja je bil neki Musa. Ko je bil Skenderbeg že velikokrat premagal Turke, so ga poizkusili premoči po izdajstvu...

V.

Ob Ciril-Methodovi slavnosti.¹⁾

Bog Vas sprejmi, naši častiti duhovni pastirji, Vas prvake in zagovornike našega milega naroda! Bog Vas sprejmi, mili slovenski rojaki, ki ste se danes v tako obilnem številu zbrali pri nas! Dobro došli vrli gostje, dragi bratje, rojeni v veliki hiši naše majke Slave! Dobro došli i Vi sinovi in hčere druge matere, ki Vas je naučila drugega jezika.

¹⁾ To je bilo v Mariboru. 1863. leta.

Vredno se nam je zdelo, da slovesno praznujemo spomin in slavo svetih blagovestnikov Cirila in Metoda ne samo zaradi njune prve in največje zasluge, ker sta nam prinesla krščanstvo, marveč tudi zaradi njune druge velike zasluge, ker sta prinesla Slovanom omiko in pismo, posodo, ki se v njej hranijo plodovi uma in umetnosti naših praočtetov, posebnosti našega mišljenja, naša narodnost.

Najprej mislimo zahvaliti Boga v peti molitvi, potem boste slišali bolj obširno govoriti o pomenu današnje slavnosti in končno hočemo s petjem in govori oznanjevati, da smo ohranili od svetih blagovestnikov izročeno nam blago, da njuna zlata posoda ne stoji pri nas prazna, marveč da jo napolnujemo in iz nje zajemamo, da slovanski rod še živi, kakor naj ga Bog živi še naprej!

Žal mi je, ko moram naznanjati, da niso mogli priti nekateri nam posebno priljubljeni prvaki in domorodci, kakor preslavna gospoda dr. Bleiweis in dr. Toman ...

VI.

*Mihael Herman.*¹⁾

Predgovornik²⁾ je napil vsem Slovanom, jaz pa napijam nekemu gospodu nemške krvi. Naši nasprotniki nam sicer očitajo, da kalimo mir med Nemci in Slovenci; toda to očitanje ni upravičeno. Mir je tudi med gospodarjem in hlapcem, če hlapec vse izpolni, kar mu veli gospodar. Takega miru ne iščemo, ali vendar vsi želimo in ljubimo mir, ki je med brati, uživajočimi enake pravice. In kako ne bi mogli posebno spoštovati in iz vsega srca ljubiti takšnega brata nemške krvi, ki je zagovarjal enakost naših pravic tako pristrčno in izvrstno, da ne bi bil mogel storiti tega boljše in krepkejše noben rojeni Slovenec? Želim, vsi želimo, da bi prišel čas, ko bi mogel vsak Slovenec vsakemu Nemcu nazdravljati tako srčno, kakor kličem sedaj: Bog živi Mihaela Hermana!

¹⁾ To napitnico je imel dr. Sernee ob Ciril-Methodovi slavnosti v Mariboru leta 1863.

²⁾ To je bil dr. Jos. Vošnjak.

VII.

Anton Martin Slomšek.

Častiti zbor!¹⁾

Danes so pretekla tri leta, kar je umrl²⁾ preljubljeni vladika Anton Martin Slomšek na veliko žalost vsem Slovencem. Njegovo ime se blešči na vsakem polju človeške delavnosti.

Najbolj težavna zanj, a Slovencem najbolj v prid je bila cerkvena organizacija, ki jo je zapustil Slomšek. Vsi, ki smo tu zbrani, še dobro pomnimo, da je pred nekaterimi leti mnogo tisoč Slovencev na Štajerskem spadalo h graški škofiji. Koliko težav so imeli Slovenci, ker niso mogli govoriti s svojim višjim dušnim pastirjem v domačem jeziku, ker so se njih duhovniki vzgajali v čisto nemškem mestu brez izdatnega pouka in vaje v domačem jeziku, v katerem so bili kmalu po tem poklicani poučevati Slovence! Slomšek nas je združil v močno vladikovino, v kateri smo Slovenci velika večina in se lahko za nas izdatno skrbi v cerkvenem oziru. Slomšek je osnoval za vzgojo slovenskih duhovnikov semenišče s slovenskimi učitelji in s slovenskim poukom.

Druga velika narodna zasluga Slomškova je ona na slovstvenem polju. Koliko izvrstnih knjig raznovrstne vsebine je napisalo njegovo neutrudno pero! Seveda je največ knjig verske vsebine, ker je Slomšek po svojem stanu spoznal, da je najprej treba skrbeti za duše, a pri tem ni zanemarjal ničesar, kar je bilo Slovencem takrat potrebno za narodni razvoj. Posebno se hvalijo njegovi molitveniki, ki se bodo hvalili, dokler se bo slovenski govorilo in pisalo, kakor tudi njegovi pastirski listi in pridige. Osnoval je »Drobtinice«, ki jim je bil najboljši in najpridnejši sotrudnik. Spisal je večino knjig za slovenske narodne šole, n. pr. »Blaže i Nežica v nedeljski šoli«, ki je našla svojo pot daleč čez slovenske meje. Ako se hočeš učiti zgovornosti, sezi po Slomškovem spisu! Hočeš-li brati krepko besedo o svoji narodnosti, beri njegov »Ogovor Slovencev« in »Grajo nemškutarjev«! In kako milo je pela Slomškova grlica! Poleg pobožnih pesmi najdeš tudi »Popotnico vojaško« ali pesem o »Mariji, mladi ženici« ali te odvede Slomškov duh na veličastne Solčavske planine ali pa v društvo

¹⁾ Mariborska čitalnica.

²⁾ Dr. Sernec govori po tedanji navadi dosledno v tretji množinski osebi, kakor »so umrli« itd. Govor je imel 1865. leta.

veselih prijateljev k sladkemu vincu, kamor »Slovenec Slovenca vabi«.

Ker mi je odločen kratek čas, naj končno omenjam Slomškovo delavnost v naši čitalnici. Reči smem, da je Slomšek vdihnil dušo v naše društvo. Bil je prvi, ki je s svojim govorom začel »besede« pri nas. Svetoval nam je, kaj in kako bi delali, kadar se snidemo, da nam bo društveno življenje v prid in veselje. Ponosni smemo biti, da nas je tolikokrat obiskoval, poučeval in se z nami veselil. Hvaležni mu tudi moramo biti za pravi biser, ki ga nam je podaril s tem, da je uvedel v naše društvo duh popolne enakosti med člani. Z vsakim se je prijazno razgovarjal, naj je bil kateregakoli stanu. Taka prijaznost in enakost je združila vse člane še bolj med seboj. Naj bi tako vedno ostalo pri nas in povsod!

Dovolj razloga imamo, da častimo Slomška. Vsi Slovenci se smemo ponašati s takim možem, ki ga Bog le malokdaj pošlje kakemu narodu. Posnemajmo ga, kolikor je vsakemu mogoče, z neutrudnim delom in pridobimo si njegovo dušno moč, ki se ni strasila ne trpljenja in ne zamere od nikoder. Ko je bival Slomšek še med nami, ga je nekdo hvalil v naši čitalnici zaradi nekega izvrstnega dela, a Slomšek je odgovoril, da ga ne smemo hvaliti, dokler je živ. Hvalimo torej mrtvega, ki ga nam je Bog vzel po svoji previdnosti o pravem času, po naši kratki pameti pa dosti prerano. Slomšku večna slava!

Vas pa, predragi gostje, ki ste prišli častit z nami Slomška, presrčno vse pozdravljam: Vas, ljube brate od solnčnega vzhoda, od koder nam sije ne le solnce nebeško, marveč tudi solnce slovenske velikosti — živili Hrvatje! Pozdravljam mlado žlahtno ptico, ki je priletela k nam od juga, Sokola, ki razširja svoje peruti skoro do severne meje slovenske naše domovine — živili Sokoli!¹⁾ Pozdravljam Vas prvake našega naroda, časteče danes ne le slovenskega prvaka, marveč tudi svojega prijatelja in brata, ki je bil med prvimi, ko ste prebujali Slovence k duševnemu napredku. Živili vsi drugi mili nam rojaki!

¹⁾ Dr. Sernec piše »Sokolovci«.

VIII.

Mariborska čitalnica.

Prečastiti gospodje društveniki!

Dne 17. julija 1861. leta se je osnovalo naše društvo. Poteklo je od tega časa pol leta. Zdi se mi vredno, da pregledamo, kaj smo začeli in kako smo napredovali v svojem namenu.

Množina mariborskih Slovanov je malokdaj rabila svoj jezik, čeprav niso nikoli zatajili svojega narodnega srcá. Ako smo se na javnih mestih posluževali svojega jezika, so nam Nemci in nemškutarji očitali neuljudnost, ker se jim je zdel slovenski jezik dober samo za kmete. Iz same dobrote nas je večkrat pet Slovencev zaradi enega Nemca govorilo pri omizju nemški in naš jezik je ostal za durmi, kakor nam je rekel neki presvetli govornik.¹⁾ O narodnem društvenem življenju, o prepevanju narodnih pesmi itd. ni bilo ne sluha ne duha. Potrebno torej nam je bilo društvo, kjer moremo živeti po svoje. V tem smislu sta bili te-dve sobi pravo naše pribežališče, kjer smo se shajali po bratovsko in se zabavali po domače.

Važnejši naš namen pa je bil, da se izobrazujemo v svojem, od nas zanemarjenem jeziku. Čeprav ne veliko, smo vendar napredovali tudi v tem oziru nekoliko, ker smo brali domače časopise ter slišali od naših govornikov nove misli in izraze. Lahko trdim, da smo prebili marsikateri večer v popolni duševni zadovoljnosti. Posledica tega je bila, da se je v nas obudil in okrepeal narodni duh. Vsak izmed nas je vsaj pripravljen, da spozna v svojem okrožju pravice našega naroda in jih udejstvuje, kolikor mu je mogoče. Segati preko tega nam je pa zabranjeno po obstoječih zakonih, ki morajo ostati sveti vsakemu državljanu. Prepovedano nam je, da bi vzbujali narodni duh izven društva in bi se društvo oziralo na narodne pravice nedruštvenikov. Če vsak cvet za sebe cvete lepo, postane tudi vrt poln lepih cvetlic. Živilo naše društvo!

2.

Predragi, častiti gostje in društveniki!

Minilo je leto,²⁾ odkar se nas je zbrala mala četa mariborskih rodoljubov, da dosežemo z združeno močjo svoje za pravične

¹⁾ Slomšek.

²⁾ Dr. Sernec je imel ta govor 1862. leta.

spoznane namene in zadovoljimo svoje iskrene želje za našo in našega slovenskega naroda omiko.

Po enem letu se je pomnožilo število naših društvenikov za četrto. A doletela nas je še večja čast, da imajo v našem društvu tudi drugi sorodni slovanski narodi svoje zastopnike. To je že lep zunanji uspeh, da smo se pred letom zbrali v tesni izbici, nocoj pa smo morali najeti za svoj shod največjo dvorano v Mariboru.

Vpraša se tudi, v koliko smo dosegli svoje duševne namene. Vsi veste, da se še pred kratkim Slovenec v javnih šolah ni mogel naučiti svojega jezika. Bili smo iz večine tako odgojeni, da bi morali celo pozabiti materinski jezik. Poznali smo malo domačega slovstva in dostikrat smo segali po tujem duševnem blagu. Samo duhovščina je ostala zvesta narodu in le v cerkvi je bila še čislana slovenščina.

Združili smo se zato, da se izobrazujemo v svojem milem jeziku, da ga moremo lepo rabiti, če imamo opraviti s Slovenci. Želeli smo, da bi uživali po mogočnosti vse duševno blago prejšnjih in sedaj živečih slovenskih, kakor tudi sploh slovanskih pisateljev in pesnikov; da bi po mogočnosti spoznali, kar je slovanska znanost dosegla resničnega in pravičnega, kar sta ustvarili lepega slovanska umetnost in slovansko blago sreče. Bili smo prepričani, da so pravo krščanstvo, prava svoboda, enakost in pravica ter bratovska ljubezen čisto blizu slovanskemu narodnemu duhu.

Te namene smo že dosegli nekoliko, poleg tega smo se večkrat med seboj razveseljevali počteno in po domače. To, kar smo dosegli, pa ni samo nam na korist, marveč tudi našemu narodu. Iz pisarne nekega odvetnika,¹⁾ vrlega našega podpornika, so se že podale sodišču slovenske prošnje. Med seboj imamo tudi dva sodnika, ki slovenske vloge rešujeta slovenski. Neki zdravnik med nami je dovršil spis o tem, kako more človek dolgo živeti.²⁾ Pesmi ravnatelja našega pevskega zbora bodo peli tudi drugi Slovenci. Glavna stvar je pa ta-le. Naš mecén, pravi slovenski knez,³⁾ nam je rekel pri neki priliki, da želi na tem svetu le eno še: pripomoči, kolikor more, k omiki slovenskega naroda. Vabil je v ta namen naše društvenike, da bi vsak iz svoje stroke napisal kaj prav koristnega in poučnega za slovenski narod, kar bi dal tiskati vse na

¹⁾ Dr. Sernec je prečrtal njegovo ime. Bil je to dr. Dominkuš.

²⁾ Dr. Prelog.

³⁾ Slomšek.

svoje stroške. Nekaj je že spisanega in pride kmalu na svetlo; drugo se še piše.

Za vse to, kar smo dosegli, smo zahvalili Boga dopoldne v cerkvi! Naj bi nam dal svoj blagoslov še v prihodnje! Zahvalimo cesarja za ustavo! Zahvalimo se pa tudi vsem svojim podpornikom, med njimi prevzvišenemu djakovskemu škofu Strossmayerju, podporniku vsakega vrlega dela pri južnih in drugih Slovanih!

Naj nagovorim sedaj slovenske kmete iz mariborske okolice. Med Vami je že dosti izobraženih mož, ki spoznajo, da je človeku treba tudi duševne hrane in da ne živimo od samega kruha; ki spoznajo, da jim je slovenska omika bližja in bolj sorodna nego tuja ter da domačo omiko dosti preje dosežejo nego tujo. Sprejemajte, kar Vam ponuja domačega naše društvo; pregledujte z nami vred krasne resnice, ki jih je spoznala znanost; veselite se z nami vred onih krasot, ki jih je ustvarila človeška umetnost, bodisi v pesništvu, glasbi ali slikarstvu!

Končno pozdravljam častite goste, ki ste prišli od daleč, da se prijateljski udeležite naše svečanosti. Verujte, da nas vse to nenavadno veseli, kadar vidimo, da se čutite z nami kot udje enega telesa, kot kri enake krvi! Verujte, da so Vam odprta naša srca ter pripravljene k Vaši službi naše glavé in naše, čeprav slabe, moči. Sorodne nam brate, vse Vas pristrčno pozdravljam s klicem: Živili slovanski bratje!

IX.

Ob ustanovitvi oeljske čitalnice.

Sešli smo se danes z Vami, bratje, iz raznih delov naše Slovenije, ko se slovesno začenja življenje v Vašem društvu. Vsi se veselimo, da zopet živo klije nov cvet narodnega duha; vsi smo polni radosti pri rojstvu najmlajše hčerke naše matere Slovenije.

Dolga in temna noč je ležala nad našim narodom. Večina naših izobražencev je bila prisiljena, da se poprime tujstva in zanemari domače. Nad nami so gospodovali tujci in naš jezik je ostal za durmi. Naš narod pa je obstal in se ni dal zatreti.

Sedaj se začenja lepši čas. V cesarskem diplomu z dne 20. novembra¹⁾ so nam zagotovljene enake pravice z drugimi narodi. To nas je vzbudilo, da jih terjamo. In prvo je bilo, da smo se

¹⁾ Biti mora oktobra.

poprijeli društvene pravice in se omikamo v pravem domačem duhu.

»Kjerkoli sta dva v imenu božjem združena, tam je sam Bog med njima.« Te lepe besede ne veljajo samo za cerkev, temveč tudi za vsako duševno delo. Božji blagoslov spremlja zvezo dveh ali več mož, ki imajo pravo iskreno voljo priti do kakšnega duševnega namena. Drug drugemu javljajo svoje misli, da si jih popravljajo vzajemno; drug drugemu vlivajo svoje čute v srce in se vnemajo za resnico, za dobro in lepo. Kar se lepega svita v duhu posameznega društvenika, to postane duševno blago vsega društva, da se — tako rekoč — pomnožuje duševno življenje vsakogar. Tako hočete tudi Vi, dragi bratje, društveno uživati slovansko duševno blago in vsakemu izmed Vas se mnogovrstno povrne, kar iz svojega uma pokloni društvu.

Čeprav dobro vemo, da se Vaša čitalnica ne sme ozirati na politiko, vendar je važno Vaše društvo za vso Slovenijo, ker nam je novo duševno orožje, ki se hočemo z njim osvoboditi. Ne mislimo se odreči tujstvu s silo, marveč hodimo drugo, a edino pravo pot. Odločili smo se delati neutrudno na duševnem polju, dokler ne dobimo toliko duševnega blaga, da propade tujstvo med nami. Kjer lahko izhajamo z domačim, povsod tam nečemo več vzdrževati tujstva. V tem smislu bo tudi Vaše društvo velika pripomoč narodnemu razvitku; zato je vsa Slovenija poslala svoje sinove pozdravljat Vas pri začetku Vašega dela.

Pozdravljam Vas i jaz v imenu Mariborčanov. Vsi Vam želimo najlepši uspeh, da bi mlado steblo Vašega društva zrastle v visoko košato lipo, da zavlada v njeni senci slovanski duh bratovske ljubezni, sloge, miru, svobode in pravičnosti na vse veke. Živila celjska čitalnica!

X.

Ob ustanovitvi Slovenske Matice.

1.

Blagorodni in velečastiti gospod!

Že zdavnaj so spoznali vsi omikani Slovenci, da naša domača literatura ne more dostojno napredovati, če bodo naše duševne in materialne moči tako razcepljene kakor doslej. Vi ste bili prvi,

ki ste izprožili novo misel zaradi izpremembe sedanjega stanja, prekrasno misel Slovenske Matice.¹⁾

Vi in Vaši slavni tovariši, gospodje N. N., ki jim obenem kakor Vam pišemo v enakem smislu, stojite na čelu vseh domorodcev, popolnoma žrtvujočih svoje delo za izobrazbo našega milega naroda. Zato si upamo, preslavni gospodje, izročiti Vam osnovo pravil²⁾ nekaterih rojakov, ki iz vsega srcá žele, da se dejansko ustanovi narodna Slovenska Matica, in ki so tudi pripravljene podpirati po svojih močeh takšno društvo, bodisi po priloženih, bodisi po izpremenjenih pravilih.

Prosimo Vas, slavni gospod in druge imenovane gospode, da se poprimete tega dela, kakor drugih iz domoljubnega srcá izhajajočih del, in s tem preskrbite našemu narodu krepko podporo za pot k moralni in obče človeški omiki.

Posebno Vas spoštujoči. se podpisujemo Vam, blagorodni gospod, iz vsega srcá udani...

2.

Prečastito društvo!³⁾

Z veseljem smo zaslišali vsi Slovenci, da so potrjena od cesarja pravila Slovenske Matice in da smo tako zopet dobili močno oporo za omikanje Slovencev.⁴⁾

Matica pa ne more doseči svojih visokih namenov, če ne dobi materialne podpore od vseh strani. Gospodje, spominjam Vas besed bivšega našega vrlega člana gospoda Chochołuška, ki je dosti pripomogel k osnovanju Slovenske Matice. Chochołušek je namreč rekel tu lani: »Dajte rajši vsak nego da bi govorili. Dejanje je več vredno nego besede in v takem slučaju so dejanje — denarji.«

Tudi naše društvo mora pomagati in pristopiti k Matici. Mislim, da je to jasno in ni treba dokazovati tega. Ne samo čast to zahteva, ampak tudi korist našega društva. Če plačamo 100 fl., bo naše plačilo dobra pomoč najžlahtnejšemu narodnemu delu in knjige, ki jih potem dobi naša čitalnica vsako leto, bodo tudi najžlahtnejše obresti.

¹⁾ Iz tega spoznamo, da je bilo pismo namenjeno dr. Tomanu. Bilo je to leta 1863.

²⁾ Dr. Sernec piše: predloge.

³⁾ Mariborska čitalnica.

⁴⁾ To je bilo leta 1864.

Zato predlagam:

1. da naše društvo pristopi k Slovenski Matici kot ustanovnik;²⁾

2. da odračuna ustanovnino 100 fl. takoj iz naše glavnice in da v ta namen prodamo eno izmed eskomptnih nakaznic po 100 fl.

XI.

Volilni oklic.)

Slovenski narodnjaki na Štajerskem so se posvetovali o nekaterih najvažnejših zadevah, ki utegnejo priti na dnevni red pred novo izvoljenimi deželinimi zbori. Dasi smo si bili navskriž o drugih predmetih in ni mogoče, da bi se združili v vsem, smo se zedinili v sledečih načelih, prepustivši vsa druga vprašanja popolnoma svobodni previdnosti naših kandidatov:

I. Gledé državnega prava:

1. Zedinjena Slovenija je naš glavni namen. Dežele, v katerih živimo, nimajo pravice; niso pravne osebe nasproti našemu narodu, marveč narod je moralna oseba in kot takšna ne more nikoli izgubiti svoje osebne pravice do združenega pravnega življenja v eni avstrijski kronovini.

2.³⁾ Pri tem pa nečemo pozabiti, da je med nami naseljenih, zlasti po mestih, dosti Nemcev. Kjerkoli želijo nemška mesta v deželnih zadevah ostati v zvezi z Gradcem, jim tega ne moremo braniti, dokler sama ne sklenejo drugače. Dosti velika mesta se lahko organizirajo zase po zgledu svobodnih kraljevskih mest na Hrvaškem in Ogrskem, a se potem izločijo iz okrajnih zastopov.

3. Ravno tako zahtevamo rabo slovenščine v vseh javnih vladnih, deželnih, cerkvenih, šolskih itd. zadevah, toda le za Slovence in s tem pristavkom, da se mora po zakonu o mednarodnih zadevah zagotoviti v naši kronovini raba slovenščine pri Slovencih in raba nemščine pri Nemcih.

²⁾ Dr. Srnec piše „neumrjoč član.“

³⁾ Konec koncepta se ni ohranil. Volilni oklic, ki je bil namenjen za štajerske deželnozbornske volitve 1870. leta, je priobčen v Vošnjakih „Sponinih“, II. str. 128-129, kjer se vidi razlika med konceptom in med sprejetim programom.

⁴⁾ Pri tem odstavku je na robu pripisano „Padlo“, kar pomenja, da se ta konceptna točka ni sprejela v volilni oklic, oziroma program.

12. Želimo, da se izpremeni sedanja katoliška ustava v tem smislu, da se vseh važnejših zadev udeležujejo tudi posvetnjaki na shodih po farah, okrajih in škofijah.

13. Že zato, ker se sklene zakon po prosti pogodbi, ne moremo zagovarjati načela, da bi se moral skleniti neobhodno pred državno oblastjo.

14. Cerkveno imetje je last, kakor vsaka druga, zato nedotakljiva. Treba pa bo spremeniti postave, ki preveč omejujejo svobodno premembo in dohodke tega imetja preveč različno razdeljujejo med duhovnike.

15. Odobravati moramo, da je dobila šola samostoino organizacijo, a da vendar ne prezira duhovništva. Dolžnost vsakega domoljuba je, da po možnosti podpira šolo. Zlasti želimo, da uporabljajo duhovniki nekoliko več svojega prostega časa za pouk mladine o vseh koristnih predmetih.

16. Ker je omika pravi temelj boljše bodočnosti našega naroda, zato moramo pomnoževati dobre šole vseh stopenj.

III. Gledé drugih zadev:

17. Naš narod je treba spodbujati posebno k temu, da se loti vsakovrstnih obrtov po napredku sedanjega časa.

Pregledi in referati.

Slovstvo, jezikoslovje, umetnost, kulturna zgodovina.

Češka literatura v novem stoletju.

(Konec).

Josef Holeček, po Svatopluku Čechu v češki literaturi najvznešenejši zastopnik se na Rusijo naslanjajočega romantičnega slovnofilstva, je iskal izprva narodno dušo pri črnogorskih junakih in v južno-vzhodni carevini ter vzhodni kulturi, ali ko je došel do močate umirjenosti, jo je našel sredi svojih južno-čeških rojakov, ktere slika v raztegnjeni širini, z bogastvom postav in motivov, z nebrojnimi naznačenimi problemi, tvorečimi dozda še nedokončano mnogosešitno delo „Naši“. Josef Holeček je mogel priklicati starodavni jugočeški svet mirno in epično iz svojih mladih spominov in to vrši tako tudi z svobodno-zvezanimi poglavji poljubno širokega osnutka in z brezskrbno zaljubljenostjo preprostega pripovedovalca v zgodbene običajoslovne in značajopisne medstavke. Način, po katerem ustvarja Tereza Novakova, najmožatejša češka pisateljica, je čisto nasproten. Praška krajanka z zelo mnogostransko kulturo je prestala dolg razvoj, preden je razumela resnobno velikost in strogo krasoto vzhodno-češkega ljudstva; gojenka romantizma in občudovalka Karoline Světlé je dospela šele po mnogih ovinkih k doslednemu in stvarnemu realizmu, nemirno srce, o katerem priča obsežna lirična proza, se je moralo podvreči strogemu značajnemu redu, dokler ni zaslišala odmeva svojega tragičnega utripa v prsih tkalcev in bajtarjev, sektorjev in sanjarjev na češkomoravski

planjavi. Zato so s to disciplino pisana dela zrela in mojstrska, jedrnata v stavbi, predelana v motivaciji, reliefna v nazornosti. To so romanove monografije versko ali drugače poglobljenih duš z najvzhodnejšega Češkega, ki preživljajo v kljub neugodnim razmeram in četudi oddeljeni od sveta junaško ali obupno resnico svoje notranjosti; kot glavno delo predčasno umrle pisateljice slujejo „Děti čistého živého“ in prikazujejo s pomočjo širokopotezne skladbe, ki zagrinja ves kraj, tragični konec panteistične sekte na češkem vzhodu. Dandanes so se mišljenjski valovi, ki so vznášali junake Josefa Holečka in Tereze Novákové, že popolnoma poglobili, češka pokrajina se je zmaterijalizirala, agrarno in socialistično gibanje je prevladalo, strojno proizvajanje potlačilo patriarhalno življenje, prvi romanopisec pa, ki je hotel upodobiti te „nove vaščane“ na zapadnem Češkem, Josef Matějka, je bil takoj ob začetku razvoja odpoklican od fragmentarnega dela.

Tako se oživljajo v češkem vaškem romanu morda zopet stare romantične smeri, ki iščejo v pokrajini predvsem izvirno narodno lastnost in pod vplivom občnega posplošnjeja bodo očitvidno rešeni tudi v okvirju vašeke povesti taisti problemi, ki so prepolnili in čestokrat znetvorili dela naših realistov, zanimajočih za risanje mččan-skega okrožja. Razvoj teh pisateljev se vrši po navadi po tem vzorcu: začenjajo kot srečni opazovalci in prekipevajoči slikarji go-

tovega družabnega odjelka ali ne zadovoljijo se dolgo z statičnim slikanjem okrožja, temveč zbirajo na tem nasičenem ozadju življenjske postavne in dosti enostavne dogodke; tudi to jim ne zadošča, temveč jamejo luščiti družabna in pravna vprašanja, dokler ne izgine v njih knjigah dogodbena vsebina, dokler ne postanejo postavne pusti vzorci in dokler dejanje ne postane preteza za neskončne debate. Tako se je pripetilo M. A. Šimáčku, J. Merhautu in B. Vikovi Kuněticki. Matěj A. Šimáček je živo vpodobil gibanje v cukrovaru in fotografiral životarenje praških meščanskih rodbin in čudesne bohemske usode, vse pa v manjših črticah poštene naturalistične oblike. V novem stoletju pa mu je zadostovalo biti realističen pripovedalec in slikar okrožja, hotel je biti naravoslovec družbe, kemik duševnih procesov, biolog opešane dobe in je skladal do smrti velike socialne romane visokih ciljev in nevelike stvarjajoče zmožnosti, izmed katerih imajo „Světla minulosti“ in „Lačná srdce“ največjo dejansko in psihološko napetost. Ravno tako je že mrtvi Josef Merhaut, ki se je udomačil na Moravskem, sugestivno prikazal temno življenjsko razpoloženje proletarcev v Brnu, a je umetniško popolnoma propadel, ko je v nestvornih romanih, pisanih v slogu prenapolnjenem z napačno dekorativnostjo, razpredel življenjska vprašanja zamotane verske in narodne eksistence na Moravskem. M. A. Šimáčka in J. Merhauta, v prikazni katerih je nekaj turobnega, kakor je bil turoben njihov determinizem, prekaša programna zastopnica češkega feminizma Božena Viková Kunětická s svojim drznim temperamentom; ona hodi naravnost za tendenčnimi cilji, riše svoje postavne le v naglih obriših, preplavlja svoje romane z glasno gostobesednostjo in izpreminja svoje knjige („Vzpoura“

„Pán“) v brezogledne manifeste z medlo naturalistično inscenacijo.

Imenovani realistični romanopisci, nazorni način katerih je značilen za češko buržoazijo, so vse prej nego pesniki; da je rojen pesnik, v tem obstoji glavna prednost njihovega sovrstnika Františka X. Svobode. Kot sin stare vaške rodbine s Podbrdja, katerega kroniko je hvaležno in duhovito napisal v širokem in preprostem slogu epičnega romana, je prinesel od doma duh gozdov in vonj razoranih polj in ti ga niso zapustili nikdar. Oni se nahajajo ne samo v njegovih verzificiranih impresionističnih krajinskih črticah, ne samo v njegovi meditacijski liriki, ne samo v njegovih preprostih ali svežih igrokazih iz sedanjosti, temveč tudi v njegovem obsežnem novelističnem in romanovem ustvarjanju. Svoboda ume pripovedovati mirno ali z razpoloženjem, je srčen slikar vplivajočih situacij, črta nepozabljivo rahle deklishe značaje, posebno v pomladanski čarobnosti prve ljubezni. Njegova zamišljena in duhovita osebnost pa pronica pod lahko dojmovno peno in išče pod dogodljaji posameznikov in rodbin globlje zakone, ker je po svoji naravi optimist, izkuša človeka vedno spraviti z usodo. Svoboda je risal vaške in gozdne samote, vojaško in dijaško življenje, trgovske in umetniške sloje, v poslednji dobi pa je vzljubil praško meščansko družbo, katero je prikazal v obsežnem romanu „Reka“. V tem krogu se je našel z Václavom Hladíkom, danes že mrtvim občudovateljem pariške elegancije in posnemalцем pariških bistroumni psihologov. Václav Hladík, vznosljiv toda neglobok duh, je sanjal o ustvaritvi velikomestnega romana, v katerem bi se zapletale usode finančnikov, politikov, umetnikov in strastnočutnih žensk; silni utrip zgoščenega podjetniškega, umetniško ustvarjajočega, narodnega in ljube-

zenskega življenja je imel dati ritem njegovim knjigam, z bleskom elegance, zarjo duhovitosti in bičem ironije je hotel obdati celoto. Od vsega tega je v njegovih podobah nekaj poparžene praške družbe, naj se imenujejo že „Evžen Voldan“ ali „Vlnobiti“, celota pa je zmes živega opazovanja in romanovih reminiscenc s plitvo psihologijo in površno stavbo. Sočasno z Hladíkom je nastopil začetkom devetdesetih let in proučeval praško dejanstvenost na naturalistični način okorni a originalni K. M. Čapek, ali on je došel k docela drugim posledicam. V Čapku se križa izjemno bistri opazovalec z neobičajno bizarnim mojstrom divje groteske, globoko sočutni poznavalec ponižanega in užaljenega ljudstva se srečuje v njem z držnim in brezobzirnim humoristom; in ta čudoviti nositelj tolikih notranjih nasprotij razpolaga z umetnostjo prav posebne karakteristike in z darom neizmerno bogatega in značilnega jezika. V romanu iz praškega družabnega nižavja „Kašpar Lén, mstítel“ je predočil neposredno grozo vsakdanjega življenja; v pripovednem kolu iz okrožja češke boheme „Antonín Vondřejc“ je primešal vendar krvavo bolestenemu in temno človeškemu dogodku mnogo čudne burleske. Bolj kakor katerikoli sovrstnik bi bil K. M. Čapek zmožen ustvariti češki humoristični roman, na kterega čaka že dolgo časa naše slovstvo, v kterem so dovtip, smeh in šala že leta prave redkosti. Veliki mojstri starejšega pokolenja nikakor niso bili brez humora; Jan Neruda je preobčil ž njim po modrijansko nekatero nesoglasje svoje zamotane duše, Svatopluk Čech, pevec vljudnega smehljaja in satirične burke, je našel v njem ravnovesje proti patetičnim in sentimentalnim stranem svoje osebnosti. Sredi realistov je zabaval Ignát Herrmann hvaležno občinstvo z veselimi genrovimi po-

dobicami in živahno malorisbo noroglavih figuric, kterim je dostikrat bliščala v očesu solza uboge človečnosti; ta humor je bil kljub skoro izključno in često tipičnim praškim sujetom čisto malomesten. Ignát Herrmann je v poslednjih letih takorekoč umolknil; peščica njegovih naslednikov se je poizgubila v malenkosti, iz vrst mlajših pisateljev pa ne prihaja noben namestnik. J. S. Machar in V. Dyk sta pokazala sicer v napadljivi in porogljivi satiri neoporečno humoristično nardarjenost, toda zadušila sta jo v porodu; nad celo češko literaturo, koje obzori so zavešeni s pesimizmom in tesnobo, vlada strogi in otrpnjeni duh more. —

Teréza Nováková, Josef Holeček in K. M. Čapek so trije resni umetniki počasne rasti, ki so našli zelo pozno svojo podlago in tako daleko nadkrilili nade, polagane na nje v literarnem začetku. Obratna je cesta dveh prozaikov, ki sta stala ob zibelí češkega naturalizma, Viléma Mrštika in Josefa K. Šejhar-a; po sijajnih debutih polnih obljub in razvojnih možnosti, sta podlegla predčasnemu opešanju sil in povzročila splošno prevaro. Vročekrwni in nemirni Vilém Mrštík je vpeljal v roman, v kterem se je pečal skoraj izključno s čutnimi in čustvenimi krizami burne in neukročene mladosti, slikarske življe, vzhičeno opisovanje mesta, gozda, množic, barvno gibčnost in mestno razpoloženje; to je bil njegov ustvarjajoči čin. Zato pa je manjkala njegovim delom popolnoma sigurna kompozicija, občutljivejši zmisel za duševno dogajanje, in mišljenjski vidik; to so bile bistvene njegove hibe. Od čistega trpnega slikanja je hotel napredovati k dramatičnejšemu razvoju romanovega dogodka, hotel je individualizirati v risbi značajev in dialogu, hotel je najti zakon v prirodi in red v mravnem svetu, ali ni se mu posrečilo nikakor, postal

je banalen, razdrobljen, neprebavljiv; to je bil njegov umetniški padec, ki ga je zapečatil s predčasnim koncem. Josefu K. Šlejhar-u, opazovalcu prežečega očesa in sočutnega srca se je izpremenila priroda v orjaško temno vizijo, prešinjeno z nesrečo in boleščjo; neka neskončna melodija vesoljnega trpljenja je kritila iz njegovih podob, posvečenih najubožnejšim med ubogimi, potepuhom in nememu obrazu, uničenim drevesom in bolnim otrokom; takšni so bili Šlejharovi početki. Ali pisatelj, ki dela preveč stežkoma in se ponavlja do pristude, je zabredel v neskončne tožbe, kletve, očitke, s katerimi obsipa družbo in posebno ženo; osvojil si je osoren in zmerjajoč izraz in se popolnoma nehal brigati za mero in okus, obliko in slog.

Z ozirom na malokaterega sodobnih čeških romanopiscev moremo porabiti s tako dobro pravico besede „zakonitost razvoja“ kakor glede Ružene Svobodove. Razpetje obeh stoletij deli njeno umetniško pot na dve docela organični polovici. V devetdesetih letih se kaže Ružena Svobodová kot realistična umetnica, zavzeta v bolešno občutljivi svoji duši enako za psihološke študije rahlih in zranjenih ženskih bitij, ki so značilna za sodobni ženski preporod, in enako za strogo kritiko družabne navednosti. Njene knjige iz te dobe, pisane v burnem liričnem govoru in obenem zanimive vsled ostrih in napadajočih opazk, so romanove monografije z impresionističnim naktikom. L. 1900. izide kot knjiga prvi njen obsežnejši roman „Zamotaná vlákna“ in takoj nato obsežna skladba „Milenky“; mesto individualitet nastopajo tu že tipične ženske postavne, mesto slikanja družabnega krožja se oglašá časovna in kulturna sinteza, nravna disciplina, junaška volja, nade v višje človeške oblike postanejo dramatični činitelji. Obenem pa napreduje

tudi umetniški razvoj pisateljice; ona obvlada vedno nove družabne plasti, obogačuje galerijo svojih psiholoških podob, si pridobiva razumevanje v podabljaljoče umetnosti, rafinirane elegance, časovnih vprašanj, ne da bi pozabljala ublaževati svoj čut za naravo, svojo nežnost do priprostih ljudi, in svojo ljubezen do otrok. Tako ume z enakim mojstrstvom podati ironični, v užitku in skepsi otrovani višji svet v povestih „Marné lásky“ kakor gorsko prirodu, zahaljaljočo čudesne usode „Černých myslivců“ v čiste prelesti, ali ni jej predvsem za slikanje okrožja, temveč za čisto, tragično človečnost, ki prihaja skoz ljubezenske blodnje, skoz pragozde iluzij nekje ob vznožju strmega gradu Smrti k veri v bodočega, očiščenega in boljšega človeka. Leposlovna umetnost Ružene Svobodove te druge dobe je sintetična in tipična. Tvorba bajke, moderne legende, balade v prozi ni nobena redkost med romanovimi študijami in lastnimi novelističnimi oblikami; seveda prehaja preveliko bogastvo motivov, nadmerna sijajnost podob, potrata z detaili in okraski sem ter tje že v preobloženost.

Z Ruženo Svobodovo je zavzela žena prvikat vodilno mesto v razvoju češke romanove umetnosti. Božena Němcová in Karolina Světlá sta stelesnili v romantični dobi in v okvirju vaše povesti nasprotje do naivnega in sentimentalnega pesništva. Nekoliko pokolenj pozneje se je pojavil za splošne vlade realizma v Terézi Novákové in Boženi Vikovi-Kuněticki drugi antagonistem, namreč objektivne epike, izkopljene z zmago nad lastnim jadom, in tendenčne problematike, ki popušča vse uzde nezadržane strastnosti. R. Svobodá je preživela v komplicirani svoji osebnosti in je tudi premagala borbo notranjih sovražnih sil, ali med njenimi tovarišicami in učenkami je postalo novo razcepljenje v dve skupini,

ki sta značilni za žensko čustvo-
vanje in naziranje v češki moderni.
Nektere, ki so nadarjene z rahlo-
čutno opazovalno zmožnostjo in
pokorno vdanostjo v življenje, ho-
čejo izginiti popolnoma za delom
in vložiti vanje le vdano zamišlje-
nost pojmovanja; taka je trda in
enostavna moravska realista, ki
piše pod psevdonimom Jiří Sumin
in nežno ironična intimistka Božena
Benešova. Druge ne poznajo ničesar,
kar je nad njihovo lačno in
nepotolaženo osebnostjo, ki besni
proti družbi in išče dejanja v ču-
desnih zgodbah: Růžena Jesenská
v čudesnih dogodkih eksotične in
erotične romantike, socialistka Ma-
ria Majerová v pripetljajih neob-
veznih prevratov in nemirna Helena
Malířová v dogodivščinah čutne in
živčne prelesti.

Od Růžene Svobodove ali de-
loma tudi od dekoracijskih povesti
opešanega novoromantika Jiříja Ka-
ráška ze Lvovic pohaja vrsta mlaj-
ših prozaikov, ki polagajo glavno
važnost na jasno in čisto obliko,
osredotočeno dejanje, globokosežno
ljubezensko psihologijo in dično
ter elegantno izbrano pozorišče.
Oni so hladni napram družabni
kritiki in pravni problematiki, se
zatekajo začasno v minulost, od ktere
se učijo semtertja tudi pripovedo-
valne umetnosti in ker nimajo za-
dostne napetosti za roman, so
vzljubili drobnejšo povest. Izmed
teh riše umetnik nežnega razpolo-
ženja Karel Sezyma najrajši krhke
ženske postave, zranjene od hime-
ričnih sanj in ljubezni, zamišljeni
ljubitelj posvetne elegance František
Khol ironične značaje uživajočih
klativitezov, ki so zaigrali v stavi
življenja poslednje iluzije, občutljivi
dekorativni oboževatelji renesance
František Langer prelestna pohotno
nagonsko se vzbujajoča bitja in ne-
dozoreli Karel Šarlih sužnje ljube-
zenske strasti v razočaranih hipih.
Nekakšno reakcijo proti tem giz-
davim, prisiljeni stilistiki vdanim

erotikom tvori druga skupina, ki
ljubi neposredno opazovanje, gole
dojme, življenjsko svežost izraza in
se ne izogiba nobeni pogumni ne-
otesanosti in brodi brezobzirno v
kalnih vodah bede in ponižanja in
voli raditega za junake svojih pri-
povedovalnih črtic čestokrat pote-
puhe, izgnane in uničene eksistence.
To je pravzaprav gradivo za krvavo
pristine načrte predčasno umrlega
moravskega realista Josefa Uhra in
značilnih, trpko ironičnih podob
Ivana Olbrachta. Podobno je začel
tudi viharni in zamišljeni Frana
Šrámek, ki v svoji psihologiji mla-
dih duš naravnost preseneča; ven-
dar pa meri dandanes Šrámkov
razvoj k tipom in kompozicijski za-
konitosti. Svobodneje se uvršča
sem Karel Horký, ki prihaja iz
časnikarstva in je ustvaril po Ma-
charju novo epičnejšo vrsto feuile-
tona; njegovi izrezki iz življenja,
nagle črtice iz pokrajine in mesta
ter razposajene podobice ljudi in
pokrajin so napolnjene skoraj vedno
s pravo propovedajočo in človeko-
ljubno kadenco.

Mogočni napredek, s katerim
se more pobahati češko slovstvo
v poslednji četrtini stoletja, je zve-
zan nesporno z običnim kulturnim
procvitom češkega naroda, ki kljub
skrajno neugodnim političnim raz-
meram neprestano izvršuje delo
gospodarske samoosvojitve in utrje-
nosti, si sestavno zida narodno
vedo, ne le z jezikom temveč z
duhom, zdržuje češko glasbo na tra-
dicionalni višini ter stopa polagoma
tudi z vpodablajočo umetnostjo do
svetovne višine. Ne moremo pa tudi
prezreti neposrednih pogojev, od
kterih je odvisen uspeh narodnega
slovstva. Češko časnikarstvo se ne
množi samo številno, ono se tudi
zdravo diferencira, znanstveno lite-
rarno proučevanje na srednjih šo-
lah in na praški univerzi se po-
globuje in obrača vedno zavestneje
k živemu slovstvu, pesniški in pro-
zaični prevodi, ki prekašajo časoma

v količini izvirno ustvarjanje, ohranjujejo zvezo s svetovnimi literaturami, kar je pa predvsem važno, češka kritika stoji na občudovanja vredni višini. Ko je premagala lepovznanski dogmatizem, kateremu se je vdinjala v sedemdesetih letih, ko se je osvobodila moralizujočih stališč, katerih se je oprijemala v osemdesetih letih, se je učila na sklonu XIX. stoletja v šoli velikih pozitivističnih in socialnih tujih vzorov, izvršila v češkem slovstvu revolucijo preocentive in se ustanovila kot svojepravna umetnost, oborožena z znanstvenim znanjem in svetovnim obzorjem. Ustvarila si je nov jezik, prinesla v slovstvo obliko eseja in sintetične podobe, naprtila na svoja pleča tudi nalogo filozofične in estetične poglobitve in formulacije. Vrsta kritikov je na Češkem precejšnja, ali večina iz njih je z ustvarjajočimi čini tudi v zvezi s pesništvo. Nekterim je slovstvo predvsem pravna in družabna šola življenja, pesništvo obljuba etičnega napredka in kritika vzgajajoča posrednica med čitateljem in pisateljem. Med kritiki greši trezni in realistični Jindřich Vodák s kratkovidnostjo strokovne kritike, zgovorni in socialistični František V. Krejčí, ki se je izkušal tudi v drami in romanu, s površnostjo kulturne sinteze. Za druge kritike je odločilne važnosti izključno stališče čiste umetnosti, ki pomenja vrhunec življenja in se upira vsem družabnim stikom: tako stavi resni poštenjak Arnošt Procházka, ki ljubi nad vse izjemo, paradox in izvrednost, umetnost kot vrhunec sodobnega življenja, medtem ko se zateka gizdalinski in okoreneli aristokrat Miloš Marten iz sodobnosti vedno bolj sistematično v romantično preteklost, izgubljačo stik s češko vsakdanjostjo. Vodnik češke kritike v poslednjih dvajsetih letih je bil F. X. Šalda, ki zavzema v nji sodobno taisto mesto kakor Tomáš G. Masaryk v češki filozofiji. Kot dekoracijsko sim-

bolistični pozneje bolešno mediacijski nekdanji lirik, kot pripovedovalni razlagatelj ironičnih in tragičnih duš je vpogledal Šalda v skrivnostni umetniškega ustvarjanja in ve zato povedati o njem več kakor katerikoli drugi kritik. On obvlada z virtuoznostjo pesnika in z poučenostjo znanstvenika besedo, podobo, stavek, spada k najboljšim češkim stilistom in ima tudi popolno pravico poudarjati s takšno vnmemo slogovo organičnost slovsvenega dela. Umetnika izpopolnjuje v njem znanstvenik, ki pozna temeljito svetovno literaturo in se je šolal v vseh modernih kritičnih metodah; on sam daje prednost estetičnemu naziranju pred historičnimi cestami. Glavni dve njegovi kritični knjigi „Boje o zitrěk“ in „Duše a dílo“ se ne odločujeta za nobeno sklenjeno slovstveno smer, temveč kažeta, da morejo dospeti pesniki vseh šol k idealu klasične, nadosebne in tipične umetnosti, ako si ohranijo popolno čistost čustev in instinktov, vzgojijo najfinejšo inteligenco in tehniko, predvsem pa, ako vzgojijo svoj karakter k junaštvu. Šalda hrepeni, da bi bila tako vznikla* umetnost narodna umetnost, to pa bolj glede sloga in reševanja življenjskih vprašanj kakor glede predmeta in tendenc.

Zahteve, ki jih je postavil tu češkemu slovstvu vodilni kritik, so naravnost ideal. Vsi vemo, da jim doslej ni popolnoma zadostil niti oni, ki jih je pogumno formuliral, niti pesniki, ktere smatramo s ponosom za viške svoje literature. Vsak izmed njih pa je na svoj način in po svojih silah prispel k temu, kar je že davni sen, in smela nada ga stavlja v daleko bodočnost, da postane slovstvo malega naroda svetovno slovstvo in ostane vendarle narodna literatura.

Arne Novák. (Praga).

Kraigherjev roman

»Kontrolor Škrobar« ni razburil javnosti, ki čaka, da sodi poprej ‚falanga‘ kritike. Potem postane i ta roman salonfähig, mlade in stare goske ga bodo rade in mnogo brale na samem. V družbi, (... bohémiens ne spadajo vanjo)... se pa bodo zgražali moški in ženski atleti rodbinske etike nad tem »nasladnim, nerealističnim, liberalnim« slikanjem gnijlobe, ... kakor je že Aleš Ušeničnik povzdignil svoj ceterum censeo v »Času«. In vendar je malo romanov, ki so vkljub vsem casanovskim aliram pisani tako malo pour scandaliser les bons bourgeois.

»Literaren« roman. Treba poznati Župančiča in druge in prelistati R. H. Bartscha, proslulega barda južnoštajerskih nemškotarskih gnezd. Dvanajstica iz Štajerske, Nemška bol... Kajti to, kar nam zeva tu v obraz, to žrelo, to je prava pravcata »slovenska bol«, manj odgovor Bartschu, ko vereščaginska slika narodne moral insanity, ki nas duši in davi in ki široko odpira okno in duri ne le tujcu, marveč lastnemu malodušju. Insomma »sistemu«. Ha, sistem, ljubi naš izgovor, izgovorček!

I politično naroden roman. Naj gredo vsi Škrobarji pot tega žalostnega junaka, če le mogoče, pred volitvami!

Vse to je roman res dal, vkljub Waschzettlu, ki sicer ni rabil označeb »moral insanity« in »vereščaginsko«, zato pa je govoril o realizmu...

Roman ne spada niti v zgodovino, niti v moralni nauk, marveč v poezijo, torej v umetnost. Resnica in pesnitev se morata prepletati v pesniškem umotvoru v prozi — to je roman! — in tvoriti harmonično jednoto z idejo. Tolikrat za ogelne kamne po-

rabljeni granitni mejniki niso postavljeni zaman: Dostojevskij, Zola, Flaubert. Pa če govorimo o »granitnih mejnikih«, še ni treba, da se mora vsak roman presojevati po kopitu, sicer ne bo treba več pisateljev, pač pa diurnistov. Saj oprostite, gospoda kolegi v kritiki, ta parenteza meri zopet le na nektare izmed Vas, niti iz zadirčnosti, niti iz pedagoških nagnenj, le tako mimogrede. In margine.

Roman z ozemlja Danjka, Vraza, Miklošiča. Nizki holmi, srednje dobro obdelani, pa zelo plodoviti. Izborna kapljica. Desni breg Mure, oba bregova Drave. Trikotnik Maribor, Radgona, Čakovac. Mesta nemška, trgi nemški; Šidmarka in Schulvercin, financarji, žandarji, sodniki, uradni sluge, mešetarji, politični uradniki, procesije, alkohol. Iz lin zvonikov pri sv. Antonu, Andražu, Juriju, Trojici in v Negovi vidiš daleč v modro prelivajočo se konturo ogrskih nižin, na hrvatske griče, na Ivančico; če je jasno in z oboroženim očesom baje do Slemena nad Zagrebom. Če pa prestopiš, si v osjem gnezdu. Cmurek, Spielfeld, skrajna meja! Naseljeni Št. Ilj, trdnjava Maribor. Tu prav pod sovražne rove, med njihove okope nas je popeljal pisatelj, in reči moramo — tudi to v brk n. pr. Alešu Ušeničniku, — dobro je Kraigher opazoval, bistro je gledal in globoko videl, in svoj roman je napisal z ljubeznijo in črnim gnevom v duši. Hej, koliko hvaležne narodove mase je tod, kolika prilika za delo! Toda tega dela ni od nikoder. Mojstrsko je orisano ono ogabno, dušeče ozračje, ki ga vdihujemo vsak dan, ono sožitje z vsemi živalmi močvirja, z vso polinteligenco, pojočo die Wacht am Rhein in psujočo vse, kar je blidiš! Mojstrsko, v velikih,

krepkih obrisih in obenem tudi v drobnostih, kako se vleaga ta oholost, drznost, ta narodni imperializem germanski na vso okolico, kako zaduši ta ljulika vse, kar je dobrega; kako si zadolženi kmet in tržan ne upata ganiti in kako je bleda strahopetnost stisnila srce inteligentu, da postane kompromisnik, vladinovec, poln ozirov, pomislekov, »če« in »ako«, in kako postaja njegovo skomizganje z ramama edina značilna gesta značaja, okuženega z čužebesjem, resignacijo, malodušnostjo, skepsa. Toliko večji so potem oni, ki se zagrižejo v nasprotno smer, ki vzrastejo, dasi bi morda drugod bili majhni, sredi teh majhnih duš v velikane, v narodne tribune, organizatorje, klicarje duš in praporščake zaničevane in opljuvane trobojnice! Ko riše pesnik-umetnik vse to, pozabi na Sv. Trojico in Št. Lenart, Maribor, Pesnico in Št. Ilj, marveč zariše s svojo krvjo vso domovino, ki je kakor en sam obmejni kraj: Prepojena z malodušjem, z bledo strahopetnostjo, z vladnimi, narodnimi in strankarskimi kompromisniki, odpadniki, slabiči, skeptiki, z odločneži le, kadar gre za iztrebljenje strank istega naroda, s kolom in požem. Tu, tu, tu je tista moral insanity, tista dušecha duševna gnojnica, tisti narodni greh, ki vpije do neba in kliče za osveto. Iz dnevnih listov smo vajeni teh lamentacij, infamni bodljaji nas ne bole več toliko, ker smo otopeli, ker »podplat je koža čez in čez postala«. Ko pa čitamo vse to v umetniški obliki, ko se nam take gnevne scene skeleče zarišejo v dušo, kadar smo jih za drhtečimi ljubavnimi scenami najmanj pričakovali, in ko defilirajo mimo nas tisti obrazi ciničnih uradnikov, predstojnikov, žandarjev in buršakov, mesarjev, meščetarjev in drugih častivrednih članov te invazije,

takrat te ta lektira zbode v dno duše, da poskočiš, da se zaveš svoje popustljivosti, da stisneš pest in si prisežeš postati odločen. Dostojevskij budi in kliče vest, Zola išče na sedanskih bojiščih nove Francije, Kraigher pa hodi pod sovražnimi okopi in išče Slovenca, narodnega moža, odločen značaj, in ker jih najde le malo, nam oriše in opiše to, kar najde. Vereščagin je tako slikal: Išoč milosrdje je slikal grozo, pomor, kri...

Vse tiste casanovske alire, ki se zlasti v prvem delu rinejo v ospredje, odpuščam, in marsikaj družega. Pejsaža ni. Zaman iščeš intimnih lepote tihih večerov nad pokrajino, kakor bi jo bili presadili v Barbizon in tam odkrili na novo za svet; ne najdeš niti onih snažnih hišic z ilovnatim tlakom, niti sploh kmečkega človeka; ne zapaziš ničesar o specialnem, skorajda separatistnem narodnem značaju Prlekije, tega ostanka Panoncev, razlikujočih se ne le od Kranjcev, ampak tudi od drugih Štajercev. Še celo klopotce omenja le, ker jih je omenil Bartsch kot nekak zunanjen specifikum.

Dva velika greha je pisatelj vendar le zagrešil. Obadva občutno zmanjšujeta vrednost tej umetnini. Prvi je kompozitориčne narave, drugi se ne strinja z vodilno idejo in kaže neke gotove »kulturne« tendence, ki jih ne more odobravati... noben Kraigherjev pravi Slovenec. Tribun Žižek gotovo ne. Rupnik, no da.....

Prvi je: Casanova. Toda to značnico razumem drugače, nego so jo razumeli drugi. Pisatelju služijo te ženske afere za dvojno: Hoče do pičice prikazati ono surovo slastnost romanovega junaka, in navaja, da, kroničarsko patančno beleži vse te afere na posteljah, pod okni, v travi in hosti. Toda o Casanovi je rekel

Goethe, da je mož moral v svoji erotičnosti imeti i veliko pesniško dušo. O Škrobarju tega ne moremo trditi. Sicer je v njem mnogo onega moškega tipa Karla Krausa, ki vidi v moškem le sredstvo naslade za žensko, umetnico absolutne ljubezeni in umetniške erotične vzhičenosti, ki ne pozna vezi družabne morale in kasernelementa. Toda nobena ženska ne stoji v središču romana, in pasivna vloga objekta nam napravi Škrobarja nesimpatičnega. Niti tu ni junak, ali erotoman, ali Don Juan, marveč mož, ki se da ljubiti danes tej ženski, jutri drugi. Moška prostitutka. Četveroperesna deteljica raznih ženskih značajev, ki se končno izlušči iz femininega kaosa, je za roman v bistvu nepotrebna, nima z njim prave organske zveze. Renesančna Filika, romantična Tilika, Phryne Milika, in naša domača možitve željna Cilika sicer pomenijo vsaka posebej marsikaj v romanu, toda »manj bi bilo več«; tako kopičenje ni nujno; za utemeljitev nasladnosti, nesamostojnosti in neskladnosti junakove je ta četvorica več ko dovolj; zlasti, ker je junak dovolj karakteriziran s svojimi drugimi ljubicami, s katerimi bi bil lahko obljubil dokaj velik trg. Taka seksualna mnogostranost je sicer občudovanja vredna, toda ne morem se ubraniti vtisku, da je Kraigher v nadaljevanju »Školjke« in onega dramskega osnutka v »Zvonu« zašel predač v zdravniško seksualno psihološkičnost, morda celo patološkičnost. S tem je sam razbil enotnost romana, ga razblinil, odvzel junaku tragičen karakter in romanu samemu nekoliko sočnosti. Kompozicija, koje ideja je tribunska, vereščaginska, ne trpi še drugih misli, ki se — v pisateljevi podzavesti preveč poudarjene, — usiljujejo in motijo enotnost. Sicer pa treba tudi tu priznati avtorju:

Posamezne figure teh štirih žensk so tipi zase, vzeti iz življenja, in bi mogle vsaka zase biti figure posebnega romana.... V avtorju je sila mnogo moči i za take probleme, to vemo. Škoda le, da se jim ni mogel ogniti, ko se je lotil družega. To je ona kompozitorna napaka, ki mu pa ni ubranila, da bi ne bil razvil dramske sile in nam pokazal, da razume voditi svoje figure tako spretno, da publikum ne opazi vrvice, marveč vidi povsod resnične osebe, celo osebnosti.

Ta hiba torej za jedro romana ni odločilna. Treba jo je pa bilo poudariti, ker se je vzdignilo vesoljno licemerstvo ter ielo očitati Kraigherja, da rije z veseljem in s slastjo po blatu... da torej te »slovenske boli« ni, ker je ni narisal realistično, marveč pretiral v samovšečni »liberalni pokvarjenosti«. Saninstva ni v Škrobarju nič.

Druga hiba romana je idejna, — k sreči ni pisatelj te hibe razvil, marveč jo samo naznačil v prav nezanimivem in nesrečnem intermezzu. Kakor Deus ex machina si privoščil namreč Ilesiča, opiše njegovo zunanost fotografski natančno in ga postavi na primicijo, kjer ga navije, da kakor fonograf odigrava »ilirsko« ploščo, zato, da more tisti pijani koncipient delati navdušene »samoslovenske« medklice. Malokteri roman je brez kakršnekoli neokusnosti, za to bi ravno te-le niti ne omenil, da bi ne imela važnega idejnega ozadja: V najbolj »vrazovski« dobi ni Ilesič tako mislil, tako govoril, kakor govori pri Kraigherju. Govoril je morda kdaj tiste besede, nikdar pa ni povedal tistega zmisla. Da se pohrvatimo? Da prenehajmo biti Slovenci? Rekel je pač, da je Zagreb bližji Prlekiji, nego Ljubljana, in to je tudi res: Slovenci sami se delimo na dvoje plemenskih

rodov, na karantanskega in panonskega; Prleki spadajo, kakor vsi sedaj hrvaški Kajkavci bolj k Zagrebu, nego k Ljubljani. O takih strogo lokalnih razlikah mnogi sploh nimajo pojma. Tu igra svojo veliko vlogo oni regionalizem, ki je tako močan, da Slovenci (kakor sploh noben narod) nismo docela jedina individualnost, in da se pod gladino knjižnega jezika skrivajo take globoke razlike; — — če bi imele državnopravno sankcijo, bi te razlike ne bile nič manj ostre, nego so one med Slovenci in Hrvatimi, in kako jedinstveno gibanje bi v tem slučaju prav lahko naletelo na samopanonce in samokarantance.... Kraigherju ni bilo treba upoštevati, da je i llešič revidiral svoj prvotni profilološki ilirizem, toda te bistvene enakosti med jedinstvenim nacionalnim in slovensko-narodnim pokretom očitvidno ne pozna ali ne čuti in zato je v delu, ki je eno najlepših narodnih, čutil potrebo udariti po »ilirizmu«, torej nevede po tem samem, kar je vodilna ideja njegovega romana, po zdravem nacionalizmu. Toda to je ihta, ki spreleti. Kraigher je k sreči ta nesimpatični in ponesrečeni intermezzo ravnotako ex abrupto prekinil, kakor ga je pričaral, in zato gre mimo nas brez večje disonance, zlasti ker je sicer narodni čut v tem romanu tako vroč in tako pošten, njegov gnjev tako vzhičen in bojni klic tako ognjevit, da nas stresa v dno duše, da nas budi in dviga, in da končno občutimo žalostno samoobsodbo klonelnega slabiča za božjo sodbo in take neskladnosti s končnim mementom in deklamacijo vred za neroden za lahko odpustljiv faux pas, ki izgine ob vrtilinah resnega in bogatega, dobrega romana.

Dr. Zaber.

O muziki barv.

(Konec.)

Tako je mogoče izpreminjati isti motiv po velikosti in barvi in pridajati mu dele drugega motiva ter ga tako polagoma izpreminjati v popolnoma nov motiv. Enotnost cele barvne kompozicije namreč ne bo trpela, ako se uporabi tudi več različnih motivov, dokler tvorijo barva, njih poteze in plohe za oko ugodno harmonijo. Vendar bo barvnemu komponistu treba paziti na to, da se izogne enoličnosti barvne skladbe rajši z variacijami istih motivov, nego z uporabo preveč različnih elementov. Kakor v vsaki umetnosti se bo pokazal tudi tu mojster v enostavnosti.

„Razumljivost“ barvne kompozicije bo dosegel samo oni, ki bo znal združevati motive na tak način, da bo njih združenje naravno tedaj neprisiljeno. Težko je tu pravila postavljati, pa tudi nepotrebno. Kdor bo čutil sposobnost stvarjanja v kraljestvu barv in oblik, temu bo prirojeni okus narekoval, kakšni bodo morali biti motivi, da se pri medsebojni združitvi ne odbijajo ampak izpopolnjujejo.

V glasbi je sonatna oblika večinoma sestavljena iz dveh „period“, a te imata vsaka po dva „stavka“. V stavku nastopajo glavne melodije, skupine motivov. V barvni glasbi pač ne bo truda iti tako daleč, ker bi ta način kompozicije morda preveč omejeval samostojno ustvarjanje. Toda v principu bo treba tudi tu zbirati motive v več skupin („grupacija“ motivov), ločenih po barvi in motivični vsebini pa tudi po gostosti oz. redkosti naslikanih motivov.

Bistvena razlika med glasbenimi melodijami in skupinami barvnih motivov je pa še ta, da ima čas le eno dimenzijo, med tem ko ima barvni umetnik na razpolago dve dimenziji.

Posamične skupine motivov bodo torej mogle biti razvrščene v zmislu črte ali plohe. Predhodnik barvne umetnosti, ornamentika, posebno ornamentika, ki uporablja svobodno izmišljene motive, se poslužuje tudi razvrstitve motivov v eni ali pa v dveh dimenzijah. V prvem slučaju zovemo ornamente frise (Fries, Bandornament) v drugem plošne ornamente ali plošne vzorce (Flächenmuster). Toda barvni umetnik ima tu mnogo večjo svobodo in vsled tega vzvišenejšo nalogo. Mehanično ponavljanje enega motiva je morda očesu ugodno, kjer ima le nalogo biti okrask, kakor je tudi prijetno poslušati večerno zvonjenje iz oddaljene cerkvice. Kakor pa tako zvonjenje še ne tvori melodije, tako bi tudi bilo neumestno, proglašati tako ornamentiko že za barvno umetnost v našem zmislu.

Skupine barvnih motivov niso vezane na premo črto, ampak morejo tudi prehajati iz ene smeri v drugo.

Se obsežnejša je vsled tega svoboda pri dvodimenzionalni razvrstitvi.

Pri razvrščevanju istih motivov in posebno pri združevanju različnih, bo treba v prvi vrsti paziti, da ostane kompozicija pregledna.

Za preglednost bodo pač v prvi vrsti merodajna ona pravila — če smemo uporabljati ta tako neumetniški izraz! —, ki veljajo za slikarstvo. Največ uspeha bo pač imel oni, kdor bo znal gledalčev pogled pridržati na eni, najmarkantnejši točki, ki bo višek cele kompozicije.

Ali si bo izbral v to svrho stopnjevanje in bo napr. iz pianissima mračnih modrikastih barv polagoma prešel do fortissima „kričeče“-rumenega efekta ali bo postavil kontrastujoče si motive enega poleg drugega brez varijacij in brez prehodov, to se mora seve prepustiti umetnikovemu okusu in

idejni svrhi kompozicije. Pri tej priliki treba izpregovoriti tudi nekoliko o harmoniji barv.

Ne le posamične motive, nego tudi njih skupine, kakor tudi celotno kompozicijo mora vezati za oko ugodna harmoničnost izbranih barv.

Konsonance in disonance med barvami so mnogokrat enako očitne kakor v glasbi. Prijetni barvni intervali so predvsem komplementarne barve. Toda barvni umetnik bo šel tu dalje nego uči optika. Ako je naprimer rumeno-zelena barva, postavljena vstřic vijolasti, lep interval, ne bo ta interval izgubil svojega učinka, ako nastopata te dve barvi v poljubni zmesi z belo oz. črno. Hočem reči poljubno svetli ali temni. (Pri mehaničnem mešanju barv se namreč ton s primesjo bele oz. črne izpremeni. Bela ima vedno učinek modrikaste barve, a črna vsako drugo barvo „zamaže“) če torej govorimo o barvnih komplementih, ni treba, da bi mislil na spektralne barve. V praksi bo tedaj komplement tudi napr. temna zelena-modra in svetli cinober ali temno-rdeča in blede-zelena. Komplementarne barve vplivajo zato na oko tako ugodno, ker tvorijo med seboj kontrast. Kontrast je pa tudi črna proti beli, sploh temna barva proti svetli, (četudi iste barve) „živa“ proti „mrtvi“, „topla“ proti „hladni“. Vse kombinacije dveh nasprotujočih si barv bodo dale lepe intervale.

Veliki skupini spektralnih barv in medsebojnim kombinacijam istih (kakor je napr. rjava) stoje nasproti nevtralne barve od bele preko sivih do črne. Prve in druge se dajo menda v vsaki kombinaciji sestaviti v konsonujski interval. — Ako želimo dobiti kaksredstvo za sestavljanje barvnih akordov, predvsem trozvokov in četverozvokov, bomo našli torej, lepo sredstvo v tem, da si izbere-

mo barve, ki tvorijo dvojen kontrast: n. pr. ena nevtralna proti dvema spektralnima, ki sta medseboj komplementarni. Recimo: ultramarin, pomarančasta in črna. Ali četrtozvoek: zelena, temnordeča, bela, siva.

Že na ta način dobimo lahko veliko število raznih kombinacij; to število se pa še pomnoži, če upoštevamo še kontraste med istimi toni svetlih in temnih nijans. Zadostuje naj primera barvnega akorda: svetlo-modra, črno-modra, rumena.

Poleg kontrastujočih barv tvorijo pa mnogokrat zelo lepe konsonance tudi sosednje barve v barvni lestvi. Take barvne sekunde (kakor zelena in modra, ali rdeča in vijolasta, rumena in zelena) so mnogokrat zanimivejše od komplementarnih barv, toda tu je umetnikov okus postavljen pred težjo nalogo. Kajti zelo lahko se zgodi, da se taka velika sekunda izpremeni v malo sekundo, ki je očitna disonanca, čeprav samo za oko. Vzemimo olupek pomaranče in položimo ga poleg lista svetlo-rdeče rože. Vsakdo mi bo pritrdil, da je to grda disonanca barv. Vzrok? Barvi sta ena drugi preblizu v barvni lestvi. Enako ultramarin in pariško modra itd.

Radi doslednosti pri primerjanju bi še omenil, da bi se dale komplementarne barve primerjati morda t e r c a m, ki vedno konsonirajo, isto tako bi bilo vabljivo misliti na oktave, če sestavimo dve barvi istega tona v zelo različni jakosti. Optika pa, kakor znano, ne pozna več nego eno oktavo. In res ne moremo vobče imeti občutka oktave, kadar vidimo svetlejši in temnejši barve istega tona. Ako pokrijemo napr. kako sliko s prosojnim papirjem, postanejo s tem vse barve enako:erno svetlje. Tu bi pač ne bilo umestno govoriti o oktavah; izpremenili smo s tem le jakost barv, kar je bilo poprej „f“ je zdaj morda „p“ itd.

Prišli smo v tem slučaju do nesoglasja z glasbeno harmonijo. Ako se namreč povrtno k gornji primeri barvnega trozvoka: svetlo-modra-črnomodra-rumena, vidimo da imamo v enem akordu dve barvi različne jakosti a istega tona. Vendar ne smemo vsled te nelogičnosti ovreči celega sistema. Praksa bo pač učila kdaj, bo treba smatrati svetlo temnomodro za isto barvo različne jakosti ali za dve barvi različne „višine“.

Naj zadostuje en slučaj: Ako je stena napleskana s svetlo modro barvo, ornamenti pa naslikani temno modro, mi bo vsakdo pritrdil, da imamo v tem slučaju vtisek dvo-barvnosti.

Mislimo si pa v sobi dve isto-barvni steni od katerih je ena razsvetljena, druga pa v senci; tu bi smeli govoriti o različni jakosti in uporabljati znake p in f. —

Kar velja o sestavi barvnih akordov, more tudi veljati o barvni harmoniji celotnega umotvora. „Barvni skladatelj“ bo pa gotovo dosegel tudi tu s fino občuteno zmernostjo najplemenitejše efekte.

* * *

Dalje nočem iti. Dalo bi se pač še mnogo teoretizirati posebno o grupacijah motivov in motivnih skupin, o sestavljanju teh skupin v celotni barvno-muzikalni umotvor, toda brez risb bi tako razpravljanje dolgočasilo. Naj zadostuje to, kar sem navedel o simetričnosti in nesimetričnosti razdelitve.

Sestavljelec glasbenega oblikoslovja ima, kakor sem že rekel, predvsem nalogo analizirati že obstoječe umotvore. Ker pa barvnih kompozicij v zmyslu tega članka še ni, zato lahko prepuščamo sestavljanje natančnejšega oblikoslovja barvno-muzikalne umetnosti kakemu teoretiku 21. stoletja.

Toda lahke naloge tudi on ne bo imel.

Saša Šantel

Prof. dr. Josef **Janko: O pravěku slovanském.** Pokus o celkový obraz z hruba promítnutý. — (Kurs šestipřednáškový.) — Vydal knihkupec c. k. české university J. Otto v Praze. 1912.—274 str. Tiskem „Unie“ v Praze. — Cena vez. 6 K 20 h.

Primerjajoči lingvist dr. Jos. Janko, r. prof. nemškega jezika in slovstva na češki univerzi v Prazi, je spisal razen svojih knjig „O romantizmu a realizmu v básnictví“ in „Shakespeare, jeho život a dílo“ tudi nekaj izvrstnih kritičnih poročil o knjigah in razpravah, ki se tičejo jezikoslovja, narodopisja in drugih strok. „Cechische Revue“ je prinesla l. 1906. Jankov programatični spis „Zur ältesten Social- und Wirtschaftsgeschichte der Slaven“, v katerem je pobijal krive nauke Peiskerjeve o plugu in za drugi pri starih Slovanih; leta 1908. je izšla v istem listu Jankova uničujoča ocena Žunkovičeve knjige „Wann wurde Mitteleuropa von den Slaven besiedelt?“; tam imenuje postopanje vnetega avtohtonista „lažiznanstvo“ — po vsej pravici. V „Českem časopisu historickém“ je objavil J. leta 1911. korenito poročilo o spisih Edvarda Hahna, zl. o knjigi „Die Entstehung der Pflugkultur“. Največ poročil pa je priobčil v „Národopisném věstníku československém“: l. 1907. „Slovanská slova a věci v ohledu národopisném“ (sistematičen in kritičen pregled etimologij Rud. Meringerja); l. 1908.: „Jak soudíme dnes o starých Indoevropanech?“ (tu primerja kritično tozadevne nazore in hipoteze, zl. Schraderjeve in pa Hirtove); 1909: „Hlídky kritik o Peiskerově theorii, hlásající dvojí praporobu slovanskou“ (po Peiskerju so namreč živel Slovani v pradobi v dvojni sužnosti: turkotatarski in germanški); 1910: odgovor na Peiskerjeve replike i. dr.

Čitanja vredno je tudi Jankovo kritično poročilo „Über Berührungen der alten Slaven mit Turkotaren und Germanen vom sprachwissenschaftlichen Standpunkt“ [o zablodah in fantazijah dr. J. Peiskerja v l. letniku (1909) časopisa „Wörter und Sachen“, ki ga izdajajo v Heidelbergu germanist Much, romanist Meyer — Lübke-ugrofinist Mikkola, slavist Murko in indogermanist Meringer, nadalje l. 1908. v „Věstníku české akademie“ objavljeni spis „O stycích Slovanů...“, v katerem izpodbija Peiskerjeve jezikovne opore in lažidokaze, in pa članek v listu „Glosta“ (ki ga izdajata v Göttingenu Kretschmer in Skutsch) o starih izrazih za mleko.

L. 1912. je izšla Jankova knjiga „O pravěku slovanském“ kot 4. štev. VI. serije lepega zbornika „Sbírka přednášek a rozprav“, ki ga urejuje dr. Fr. Drtina. Prvo poglavje obravnava stare Slované v jezikovnem oziru in njih pradamovino; avtor se je odločil za srednje Podnjeprije. V II. pogl. piše o antropološki strani ter zavrača hipotezo „dvojnega jarma“, ki je baje tiščal Slované v praveku; v III. pogl. razpravlja o kulturnem stanju: lovu, čebelarstvu, poljedelstvu, živinorejstvu, razmerju gospodarskih oblik in prirodi (rastlinah, živalih in rudninah.) Predmeti IV. poglavja so: pravoslavna stanovanja, obleka in obuvalo, trgovina in gostoljubje, številni sistem, orodje in orožje in pa značaj. V V. pogl. govori Janko o sledovih matriarskega prava (matriarhije), zakonu, seksualni prostosti pred zakonom, rojstvu otroka, usodi žensk, sorodstvenih razmerah, krvnem maščevanju in drugih pravnih pojmi. Vsebina VI. poglavja se tiče verskih predstav in obredov; tu se govori o praslovanskih nazorih glede na dušo, potem o pogrebnih običajih, čaščenju pradedov, nadja-

lje o vodnih, gozdnih, hišnih i. dr. duhovih, o božanstvih (s Perunom na čelu), čaščenju ognja, živali in malikov, bogoslužju, o posebljeni usodi, vedeževanju, čarodejstvu in naposled o sledovih umetnosti (plesu, godbi, petju).

Jankova slika praslovanskega veka je solidna in trezna; opira se na izsledke arheologije, antropologije, etnologije in jezikoslovja; upošteval je tudi folkloro (ljudske nazore, običaje, šege i. dr.) in raztresena zgodovinska poročila (Mavricijeva, Prokopijeva, Psevdocezarijeva, Masudijeva itd.) Iz njegove knjige dobi čitatelj-laik prav nazorno predstavo o kulturnih prilikah slovanskega prararoda.

Našel sem le malo stavkov, ki bi utegnili zbuditi pomisleke ali prigovore. Prvotni pomen glagola briti pač ni „rasieren“, marveč je „rezati“, kakor kaže shrv. beseda broj, prvotno = zarez v rovašu. Na str. 59. trdi Janko: „Měsíc prosinec vyznačuje důležitost jeho“ (namr. proša); s prosom pa nima ime meseca nič opravka. Da bi bila beseda ruda izposojena iz sumerskega jezika v Mezopotamiji („urud“), je zelo neverjetno, kakor je tudi dvomljivo, je-li beseda pirog izvedena iz pirati — tolči (str. 100). Grškemu ἀλσος je pristavil avtor samo pomen chrám, ki je pa šele sekundaren, iz prvotnega pomena „gaj, sveti gaj“ razvit.

Na str. 86. trdi dr. Janko: Naše zed' souvisi slovozpytně s německým Teig“; korena dig — gnosti pa ni mogoče odkriti v besedi zed' (= zid), ampak samó v nemški besedi Teig. Brücknerjeva domneva, da je etimološka zveza med besedama chalupa (= bajta, koliba) in chalaga „pletivo; goščava“ (prim. slov. Haloze na Stajerskem), menda ni vredna, da bi se ponavljala. Str. 247.: „Starodávný... název obuvi jest nepochybně i naše „škrpál“ — verjetnejše je pač, da je češka beseda iz ital. scarpa = črevelj. Na

str. 121. se govori o etimološki zvezi med besedama platno in platiť (= plačati), ker se je plačevalo tudi s platnom (kakor z živino, žitom, medom, kožuhovino in lanom); ta zveza pa je nemogoča, ker imenujejo Rusi platno polotno, Poljaki plотно (torej Praslovani polътно), glagol plačati pa se glasi pri prvih platiť, pri drugih placiť (torej prasl. plati —). Namesto piščal, liňb (riba!), bratstvo (večkrat), žalnikъ, žalnikъ se mora pač čitati: pišťalъ, liňbъ ali liňbъ, bratstvo, z(ъ)mbikъ, žalnikъ. Beseda * volkodolka na str. 197. je v prvem delu ruska ali slovenska, v drugem pa praslovanska; a to je gotovo le lapsus calami. Iz našega (po)vodnega moža je napravil Janko vodnega (str. 215); tiskarski pogreški so redki, n. pr. kokšъ, cemaъ — čitaj kokošъ, cemaъ! Pri čitanju motijo nekateri germanizmi, zl. v sintaksi, n. pr. vyznati se („sich auskennen“), skrže v prenesenem pomenu (prim. slovenski „stulmačenu skuzi Primoža Truberja“), „podobně bylo tomu“, „klín hromový“ namesto střela („Donnerkeil!“) i. dr.

Namesto Jankovega „podřazen, nadřazení sem čital dosiej vedno le podrizen (event. podřaden) in nadřizení (event. nadřadení). Zakaj je neki natisnila tiskarna „Unie“ skoraj vse ruske besede z mikroskopsko drobno cirilico, ki tako moti sredi večje latinice? Da ima v zalogi tudi večje cirilske tipe, se vidi na str. 257.—272. v „Rejstříku“, ki je jako vestno in praktično sestavljen.

Ivan Koštiál.

Branko Vodnik. Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti. Izdanje Matice Dalmatinske. Za-

greb 1913. (Matica Hrvatska). 8° Str. 410.

Pred dvadeset i osam godina (g. 1886.) poklonila je Matica Hrvatska svojim čitaocima prvu svesku »Crtica iz hrvatske književnosti« od Ivana Broza a dvije godine kasnije drugu. Broz je svoje djelo dao čedan naziv »Crtica« i ako je išao za tim, da prikaže razvoj hrvatske knjige onako opširno, kako se je samo moglo uraditi prema dotadanjim istraživanjima na literarno-historičkom polju. I zbilja, »Crtice« su imale veoma lijep uspjeh; dobro su poslužile i profesoru Šurminu za njegovu razmjerno opširnu »povjest književnosti«, koja je izašla godine 1898. »Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku« od Milodara Medinija izašla je godine 1902. kao treća sveska »Crtica«. Medini je prikazao u glavnome XVI. stoljeće a onda je — barem tako izgleda — zabacio namjen, da obradjuje i druga književna razdoblja. Naučna je kritika primijetila, da između Brozovih i Medinijevih »Crtica« postoji neka praznina, koja bi se imala izpuniti na zgodan način (Dr. Matić u »Glasniku Matice Dalmatinske« svezak III. str. 49—62, Zadar 1903) a kasnije se je spomenulo, da bi pisci i nakladnici imali pravo procjeniti ovaj Matićin pothvat i da bi morali nastojati da se, radeći prema nekom stalnom planu, dogje na što zgodniji način do potpune povjesti naše književnosti (Vidi moju ocjenu »Pregleda srpske književnosti« od profesora Pavle Popovića, Archiv für slavische Philologie 32. str. 580—587).

Brozovim i Medinijevim »Crticama« evo sada donekle paralele u knjizi Branka Vodnika. U njoj je nacrt o glagolskoj književnosti, u njoj je prikazan književni rad od XV. do XVIII. stoljeća a između

tih dvaju dijelova eto opet praznine.

Spomene li se, da je nacrt o glagolskoj književnosti napisao Nestor slavenske filologičke nauke Vatroslav Jagić spomenuto je već tjem, da je taj dio književnog rada prikazan na uzorit načne. Kod nas nije još niko prikazao tako lijepo djelovanje naših čednih glagolaša i nijedno znanstveno izdanje nije do sada urodilo tako lijepim plodom, kao što je Milčetičeva »Hrvatska glagolska bibliografija« (Starine, knjiga XXXIII.) urodila ovim lijepim Jagićevim pregledom. Svoj nacrt podijelio je Jagić u pet poglavlja: prvo poglavlje obuhvaća rad glagolaša od IX. stoljeća do godine 1248, drugo doba od 1248 do 1483, treće razvoj glagolske knjige od godine 1483—1630, četvrto razdoblje od 1630—1750 a napokon peto seže od kraja XVIII. stoljeća do kraja XIX. Preko Jagićeva nacrtu upoznat će čitatelj jednu znamenitu stranicu naše kulturne povjesti; strukovnjak će naći mnoštvo pobuda, da se baci na proučavanje jednog ili drugog ne riješenog pitanja, n. pr. o uplivi živog jezika na staroslavenski jezik glagolskih tekstova, o ornamentacijama u rukopisima, o odnošaju pojedinih tekstova prema grčkim i latinskim izvorima, o megjusobnom odnošaju glagolskih misala, brevijara, ščaveta itd. Oštar um, tačan i jasan pogled, temelito poznavanje stvari, što susrećemo u ostalim većim i manjim Jagićevim djelima, odlikuju i ovaj njegov kratak ali uzoran pregled razvoja naše glagolske knjige.

Od prvog doba prikazana su u ovoj povjesti književnosti i crkvena prikazanja. Ovaj je prikaz napisao Branko Vodnik. On je ocrtao i razvoj književnosti drugog doba i podijelio svoje gradivo u ove tri skupine: I. Hrvatska književnost od humanizma do re-

formacije; II. Reformacija i protireformacija; III. Hrvatska književnost v VIII. stoljeću (prosvjetiteljstvo). Pisac je napustio dosadanju navadu, da se najprije prikaže u cjelini razvoj književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku, od XVI. do XVIII. stoljeća, a onda da se u posebnim odsjecima govori o književnom radu u Bosni, Hrvatskoj i Slavoniji. On se drži onih velikih svjetskih dogagajaja, koji su podavali biljeg svjetskom nazoru pa i književnosti zapadno-evropskih naroda: humanizma, reformacije, protireformacije i prosvjetiteljstva. Čitaocu će se ova podjela prikazati stalno veona prikladnom, jer mu pruža mogućnost da upozna tendenciju književnog rada, da sazna za sredinu, u kojoj se je razvijala čitava književnost, da vidi, u kakvom su odnošaju pojedina djela sa svojim uzorcima i da pri vsemu tomu ne bude narušen kronološki poredak. Stalno je, da i u našoj književnosti imade velik broj takovih djela, u kojima nema odraza tih svjetskih dogagajaja i nazora, ali ona ne stoje onda sama za sebe i nijesu nikla odvoieno od drugih, i ta su djela čeda onih književnih struja, pod uplivom kojih se nalazahu pojedinu književne dobi.

Ono što vrijedi za Vodnikovu knjigu, kad je čovjek prosugjuje u cjelini, ne vrijedi možda uvijek i za pojedine njezine djelove. Ima tu i tamo po nekoliko mjesta, gdje fali onaj pravi razmjer izmegju pojedinih pisaca i izmegju pojedinih djela, koji je potubil svakom književnom dijelu, kome oblik ima da bude što savršenije. O Vetraničevom »Pelegrinu«, o du-

brovačkim piscima pri kraju XVIII. i na početku XIX. stoljeća, o nekim stranama Kačićeva rada moglo bi se negdje reći nešto više a negdje nešto i drugčije.

Kad je gotov neki prikaz razvoja književnosti nije još gotov svaki posao književnog istoričara. Ima u književnoj povjesti nekih osobitih razdoblja i nekih osobitih pojava, koje su od osobitog značenja za kasniji književni život. Pisac će nam valjda prikazati u drugom dijelu svoje povjesti književnosti, upliv dubrovačko-dalmatinske književnosti na doba preporoda, no i u prvom se je dijelu mogla spomenuti prigodimice po koja riječ o značenju, koje imagjahu stariji pisci za novije. A nipošto nije smio ostati nespomenut Mažuraničev popunak Osmana.

Vodnik je dao svom djelu naslov »povjest hrvatske književnosti«; eto nas dakle još uvijek pri starom načelu, da se hrvatska književnost prikazuje odjelito od srpske. Tu nedavno pokušao je Andra Gavrilović da prikaže oba dijela književnosti skupa. Njegovo načelo pri podjeli gradiva nije ispravno, ali ono načelo o jedinstvenoj obradbi čitavog gradiva ne bi se smjelo više napuštati. I dr. Bogdanović se u svome najnovijem pregledu književnosti hrvatske i srpske drži načela jedinstva a naučna ga kritika priznaje sasvim ispravnim. Nadajmo se da će se Vodnikovom »povješću hrvatske književnosti« i Skerličevom »istorijom nove srpske književnosti« prikladno poslužiti djela, koja će nam crtati cjelokupan razvoj književnog rada našeg naroda.

J. Nagy.

Pravo.

Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht. Erster Jahrgang
1. u. 2. Heft. Manz.

Avstrija je bila doslej, kar se tiče svoje državnoznanstvene literature, skoraj povsem odvisna od Nemčije. Šele v najnovejšem času je prišlo do preobrata. Zdi se, kakor da nastaja v Avstriji posebna državopravna šola, ki mora imeti svoje glasilo. Novi časopis pomenja zaisto nekako emancipacijo od Nemčije, pa časopis sam vendar ni odraz te nove smeri, saj sodelujejo, so izdajatelji in uredniki tudi pristaji starih smeri.

Novi časopis je posvečen javnemu pravu, torej državnemu mednarodnemu, upravnemu in cerkvenemu pravu. Izključena je sociologija, narodno gospodarstvo in socialna politika, in sicer je taka omejitev samo hvale vredna. Pa ne samo teoretik javnega prava, ampak tudi upravni praktik najde v časopisu mnogo gradiva: Noben časopis doslej ni prinašal stvarno razporejene judikature državnega in upravnega sodišča v kratkih izvlečkih s kritičnimi opazkami. Judikatura, ki je bila doslej tako silno nepregledna, postaja namah pristopna tudi onim, ki nimajo volje prebrati se skozi tolste zvezke repertorija razsodeb.

Ako pregledamo vsebino prvih dveh zvezkov, vidimo, da je prav raznovrstna. Ako bo avstrijski časopis nadaljeval v tej smeri, bo skoraj potisnil v ozadje „Archiv für öffentliches Recht“, ki po Jellinekovi smrti nekako peša.

Tezner nam podaja izredno obširno razpravo: System der obrigkeitlichen Verwaltungsakte, ki pa še ni dovršena. Začenja s kritiko Kormannove teorije oblastvenih upravnih činov. Kormann razlikuje med upravnimi čini, ki so pravni

posli (rechtsgeschäftliche Verwaltungsakte) in onimi, ki jih imenuje „rechtshandlungsmässige“. Pri prvih stremi volja izjavljajočega kot nositelja javnih pravic in dolžnosti za tem, da nastanejo izvestne pravne posledice, dočim so poslednji upravni čini oni dopuščeni čini upravnih oseb, ki jim sledijo pravne posledice brez ozira na voljo učinkujočih oseb. Kormann je črpal iz privatnopravne literature to razliko med pravnimi posli in pravnimi čini. Pa Tezner trdi, da se oblastveni upravni čini bistveno razlikujejo od pravnih poslov privatnega prava. To je ista razlika, kakor med oblastnijo in stranko, kakor med javnim pravom ali pravom javne oblasti in privatnim pravom. Tezner se obrača odločno proti poskusom onih, ki bi hoteli izbrisati mejo med javnim in privatnim pravom. „Ein öffentliches Recht als das Recht der autoritativen staatlichen Akte hat es immer gegeben und wird es immer geben, so lange es einen Machtstaat gibt“. Ne moremo se danes še izčrpljivo baviti z razpravo, ki še ni zaključena. Ima pa vse vse lastnosti Teznerjevih razprav, precejšnje razblinjenost in mnogo splošnih misli. Vsi njegovi kriteriji brezdvomno niso sprejemljivi in bi jih bilo treba podvreči ozbiljnemu presojevanju.

Druga razprava je Schenkova: „Die Abgrenzung des öffentlichen und privaten Rechts“. Avtor presoja problem s stališča prakse. Značilno je, da ne odklanja Kelsenovega mnenja, ki ne vidi razlike med javnim in zasebnim pravom. Schenk zaključuje, da ni mogoče razsojati kako pravno zadevo z motivacijo, da pripada javnemu ali privatnemu pravu.

Nemci in posebno avstrijski Nemci so precej ekskluzivni gospodje. Duguitov nauk si je že pred

mnogimi leti priboril domovinsko pravico v svoji disciplini. „Veda“ se je ž njim temeljito pečala v svojem prvem letniku, tudi na Balkanu je Duguít dobro znan. „Menzel poroča v „Zeitschrift“ o Duguítovi „realistični“ državni teoriji. Ne strinja se sicer z njo, priznava pa, da je originalna in daje umevanju države povsem nove temelje. Sicer pa najdemo tu marsikateri argument, ki nam je znan iz prvega letnika „Vede“.

Izredno je poučen članek Gustava Seidlera „Die Kompetenz des Reichsrates zur gesetzlichen Regelung des Thronfolgerechtes“. Seidler proučuje najprej vprašanje, kakega značaja je naštevvanje § 11 zakona o zastopstvu cesarstva z dne 21. decembra 1867. št. 141 ldz. in prihaja do zaključka, da je taksativno. Kaj je pa potem z kompetenco glede ureditve prestolonasledstva? Ali ono ne spada v kompetenco državnega zbora, ker ni naštetu v § 11.? Pisec se ne ujema s Teznerjem, ki trdi, da se tiče zakonodajna kompetenca državnega zbora vseh bistvenih državnih poslov, in sicer, ker je bil to namen ustavnega odseka poslanske zbornice. Izhodišče je Seidlerju drugo, in sicer zgodovina kodifikacije.

§ 15. osnovnega zakona o zastopstvu cesarstva določuje kvalificirano večino za slučaj izpremembe državnih osnovnih zakonov od 21. XII. 1867. Ni pa omenjena tu pragmatična sankcija. Ali naj to pomeni, da državni zbor ni kompetenten za izpremembo pragmatične sankcije? Na osnovi februarkega patenta si je mogoče to tolmačiti. Po § 10. osnovnega zakona o zastopstvu cesarstva je bil širši državni zbor brezdvomno kompetenten za določevanje pravnih razmerij, ki se tičejo zadev pragmatične sankcije. Pa § 14. istega osnovnega zakona statuirá kvalificirano večino samo za izpremembo zakona, nikakor pa ne za izpremembo

pragmatične sankcije. Kako je torej s pragmatično sankcijo? Rešitev uganke je iskati v oktobrskem diplomu, ki imenuje pragmatično sankcijo na veke in neizpremenljivo določen sukcesijski red, lex in perpetuum valituri, radi tega je bilo nepotrebno določiti način, kako se ima izpremeniti. Krivo je seve nazaranje, da bi mogel biti kak zakon večen, vsak zakon je izpremenljiv.

Kljub temu, da je naštevvanje § 11. taksativno, vendar je na osnovi § 15. državni zbor kompetenten za vse osnovne državne zakone. Osnovni državni zakoni določujejo enotno monarhično oblast za vsa kraljestva in dežele, zastopane v državnem zboru, in radi tega je pač nemogoče, da bi konstituiranje nositelja te oblasti, to je prestolonasledstvo, ne bilo predmet državnozbornske kompetence. Prestolonasledni red spada kot skupna zadeva poddelokrog državnega zbora, ki je primarni organ skupnih poslov. Za izpremembo zakona o skupnih poslih, kakor tudi za izpremembo pragmatične sankcije ni treba kvalificirane večine, temveč zadostuje navadna večina, kakor je to tudi v ogrskem državnem zboru.

Prav bogat je oni oddelek časopisa, ki obsega recenzije. Važno je pripomniti, da zaključuje oba prva zvezka poročilo o novejši češki državnopravni literaturi. Upajmo, da bo sčasoma tudi jugoslovanska državo-znanstvena literatura narastla, in da bo prilike poročati tudi o njej.

B. Vošnjak.

O prisegi brezvercev.

Po avstrijskem pravu velja za brezverce (Konfessionslose, imenujejo jih tudi disidente, toda ta naziv se v zadnjem času odklanja) splošna oblika prisege: »Prisežem pri Bogu vsegamogočnem in vsevednem itd.« Slično je

tudi v Nemčiji. Tam se je prigodilo v zadnjih dneh decembra minulega leta nekaj velezanimivega, s čemer se bavijo sedaj pravniški listi, pa tudi drugo časopisje. Vršila se je kazenska razprava radi tatvine pred večjo (Schöffengericht) Berlin-Tempelhof, in nastopila sta kot priči dva svedokabrezverca, ki proti njima z vidika dokazne ocene ni bilo nobenih pomislekov. Vsaj navedli se niso. Navzlic temu je sodišče izjavilo, da temeljem njunih izpovedeb obtoženca ne more obsoditi, češ da sta oba svedoka brezverca. Izreklo je pri tem, da mu ni znano, kakšen pomen še ima prisega za brezverske priče in da raditega preloži razpravo, da se zaslišijo priče o obtoženčevem slovesu. Ta slučaj je simptomatičen.

Po državnih zakonih je državljani svobodno, iz cerkve izstopiti, ne da bi izstop količkaj uplival na odpadnikove državljanske pravice. Ako sodnik teh pravic ne spoštuje, je krivičen in si sam izpodkopuje svoj ugled in ugled sodstva. Zgolj dejanske okoliščine, ki jih mora upoštevati, in razlogi, ki jih mora utemeljiti, ga smejo dovesti do zaključka, da je izpovedba svedoka neverodostojna. Razlog pa, da je svedok, in če neoporečen, zato neverodostojen, ker je izstopil iz cerkve, ta goli očitek, ne razlog, stori sodnika kaznivega, ker je pogazil zakon, oziroma — kar more veljati — ker je zavzel stališče, ki se nahaja zunaj okvirja osnovnih državljanjskih zakonov, kjer ga nihče ne more več ščititi.

Do mučnega prizora pred nemško večjo pač ne bi bilo prišlo, ako ne bi zakon pripisoval za brezverce, da morajo, prisegajoč,

klicati boga. To protislovje pripisujemo manj namenu zakonodaje, nego jo pišemo na rovaš površnosti. Vendar pa se mora vrzel izpolniti čimprej, zakaj razvoj časa je tak, da bode za sodnika vedno več primerov, ko mu bo narekovati formulo, ki prisili svedoka, da se mora za podkrepljenje izpovedbe celo tistikrat sklicati na ime boga, kadar je bogatajec in kot tak član državno dovoljene verske družbe (te seveda v teoretičnem širšem pomenu besede). Da je reforma priseg v modernem zmislu baš radi časovnega toka in zmerom bolj izrazitih verskih nasprotstev tudi pri nas pereča, se bo moralo kar priznati.

Za nas pa je stvar znamenita še od druge strani. Zahteva, da se ljudstvu da dostop do sodstva vsepovsod, najprej na kazenskem poprišču (veče in večnike za Avstrijo), kasneje tudi v civilni pravdi, kjer je sodelovanje dosedaj le še izjema (sodniki-laiki trgovinskih sodišč, potem naša obrtna sodišča, naposled tisto malce brezuplnih posredovalnih uradov), ta zahteva, ki ni našla gluhih ušes ne pri modernistih niti pri prostopravnih, nam vzbuja skrb in pomisleke, ker upoštevamo, da bo v Avstriji priplaval na dan še en moment, sposoben, da pogazi nepristranost mož iz ljudstva: nacionalizem. Tempelhoški slučaj je bil po naši sodbi mogoč le pri večji. Kako bodo kos nalogi avstrijski večniki, recimo, da bi začeli posloovati ob sedanjih razmerah n. pr. v Galiciji, na Češkem, v Istri, na Štajerskem ali celo na Koroškem? Zastor, padl.

F. G.

Filozofija, psihologija, pedagogika.

„Koedukacija“ v ameriških šolah.

Dr. Charles Henning iz Denvera (Colorado) poroča, na podlagi malone 15 letnega opazovanja razmer, sledeče stvari o sožitju dečkov in deklic v tamošnjih šolah:

„Slehnemu opazovalcu ameriškega šolstva je znano, da ima že v ljudski šoli (public school) vsako dekle (girl) svojega fanta (boy) in vsak fant svojo dečlo. Otroci desetih ali enajstih let nič ne prikrivajo svoje ljubezni; takile mladi zaljubljeni dajejo svojim čustvom zgovornega izraza z zamenjavanjem daril, sladkarij itd. „Boy“ smatra za „gentlemanlike“ (= kavalirski), da svoji oboževanki pokaže pozornost na ta način, da jo pelje v „kino“, ki jih kar mrgoli v vsakem mestu, z njo pleše, jo na domu obiše. V srednji šoli (highschool) se potem te pozornosti in ljubkovanja nadaljujejo, samo da še v višji meri, in tisto v ljudski šoli še kolikor toliko manj pomembno igranje se polagoma razpase v strast. Ako prisluškuješ pogovorom mladih srednješolcev in srednješolk v tramvajemskem vozu, ob javnih prilikah ali pa v šolskem odmoru, je to dovolj za spoznanje, da tukaj gre za vse druge reči, nego pa za algebro, Cezarja ali Livija. Dvoumnosti, da ne rečem nesramnosti, se govore kar na glas. Jasno je pač, da tako ljubimkanje ne pospešuje napredka v šoli: ne pri mladem dekletu in ne pri fantu. Kako neki bi se dečko, ki sedi s svojo oboževanko v istem razredu, zanimal za pouk, ako je predmet njegovih misli „girl“, ki sedi nekoliko korakov od njega! In kako bi naj vzbujal učni pred-

met pazljivost učenke, ako ves čas misli na to, da jo drevi njen v bližini sedeči „boy“ popelje v gledališče ali na ples! Nравnosti torej koedukacija pač ne pospešuje!“ itd.

Kar Henning dalje poroča, je preveč amerizirano, da bi se slovenjalo. A že to, kar sem zajel iz njegovega poročila, nam je lahko — magistra vitae.

Ne vem iz kakih nagibov (moda?) se dečki razredi naših srednjih šol začenjajo vedno bolj infiltrirati z dekleti. Da ne doživimo ameriških izkušenj, če ne bomo razločevali pojmov: „Koedukacija“ (sovzgoja) in pa „koinstrukcija“ (sopoučevanje)! Do zdaj je namreč bil srednji šoli pouk vse, vzgoja — nič!

K. O.

Psihologija v službi pravosodja.

Kakor sicer, tako se tudi razvoj v znanstvu ne vrši v enakomernem tempu, marveč sunkoma. Razvojni tempo v tej ali oni vedi se osobito takrat vselej pospeši, ko se je primerno diferencialno dosežanji način izsledovanja. Metoda je gonilo znanstvenega dejanja in nehanja.

Klasično izpričuje to zakonitost psihologija, ki je doživela čudovit razcvet, odkar se je pred jedva polstoletjem začela vedno bolj oprijemati svojemu bistvu primerne metode, t. j. eksperimenta in statistike. Prerojenje v metodi je ob enem začetek znanstvenosti psihologije in nje silnega napredka.

Ta napredek je sčasoma postal tolik, da se je tudi na poprišču dušeslovnega izsledovanja moralo

¹ Pravzaprav bi se moralo reči: koinstrukcija (sopoučevanje)!

² Po Zeitschr. für päd. Psychol. u. exper. Pädag. 1914, 2. zv., str. 137.

vedno bolj upoštevati načelo delitve dela. In tako danes štejemo že kak tucat „psihologij“, t. j. bolj ali manj samostojnih znanstvenih panog, ki jim vsem tvori izhodišče „normalna“ psihologija, ki skuša razpoznati kakovost „poprečne“ psihične istinitosti ter izslediti njene občeveljavne zakone.

Nepregledna vrsta znanstvenih zbornikov v vseh mogočih jezikih je prezgovoren izraz dušeslovnega stremljenja, ki ga je rodila mlada mati — „normalna“, t. j. občna psihologija: duševnost otroka in njen razvoj proučuje psihologija otroka (Kinderpsychologie, child study); duševnost zločinca in posebe še okoliščin, ki so merodajne za ugotovitev in presodek zločina, izslednje kriminalna psihologija; z veliko ljubeznijo negovana pedagoška psihologija skuša dognati, kako se da najuspešneje izobraževati mladi duh in kako ti je postopati z učencem, da dosežeš svoj vzgojni in učni cilj; bolna duševnost je predmet psihopatologiji; v koliko na duševnost posameznika učinkuje soseščina tuje duševnosti (miljé, duh časa, družabni red, duh šolskega razreda, duševne epidemije...), to razbira psihologija mase; v koliko se ta duševnost razlikuje od druge (po spolu, starosti, naderjenosti, načinu mišljenja...), izsleduje psihologija individualnih razlik; nastajanje in razvoj socialnih tvorb, kakor so: jezik, umetnost, znanstvo, verstvo, šege, običaji, pravo... razmotriva psihologija narodov vedno bolj se goji psihologija živali, itd.

Ena izmed najzanimivejših hčera normalne psihologije se mi zdi forenzična ali sodnijska psihologija, to je „psihologija, v kolikor se tiče sodstva v najširšem pomenu besede“, ki ji gre važna beseda ne samo v kazenskih,

temveč tudi v civilnopravnih stvarih (veljavnost testamenta!) in pa v pravni filozofiji. Prej omenjena kriminalna psihologija je potemtakem le ena panoga forenzične ali sodnijske psihologije. Sodnijska psihologija ima že pokazati tako pomembnih izsledkov, da se n. pr. v Nemčiji, v danih slučajih, zlasti kadar nastopajo otroci kot priče, k sodni obravnavi pokliče kot izvedenec — psiholog-veščak in da je tem izsledkom včasih že v pravi zasmeh tisti zdravniški „izvid“ pri nas, ki po dolgovernih razlogih recimo konstatira, da je umorjeni zares, v istini in prav gotovo — mrtev.

Sodnijsko-psihologična literatura ima izza lanskega leta zaznamenovati dvoje lepih prirastkov. Zagrebški pravoslovec prof. I. Šilović je objavil svoja „pučka sveučilišna predavanja“ Uzroci zločina¹, a voditelj psihologičnega zavoda na würzburgskem sveučilišču prof. K. Marbe je obelodanil pod naslovom Grundzüge der forensischen Psychologie² svojevrstna predavanja, ki jih je imel za višje sodnijske uradnike u Münchenu l. 1913.

Šilović nam spričo obilnih, živih in čestokrat pretresljivih zgledov ponazoruje, da — „zločin je posledica uzroka društvenih i individualnih, od kojih su jedan put jedni jači, drugi slabiji, a drugi

¹ Dr. Josip Šilović. Uzroci zločina. U Zagrebu 1913. Izdanje Matice Hrvatske. — 163 str.

² Grundzüge der forensischen Psychologie. Vorlesungen, gehalten im Auftrag des k. b. Staatsministeriums der Justiz während des ersten bayerischen Fortbildungskurses für höhere Justizbeamte zu München im Mai 1913. Von dr. K. Marbe, o. ö. Professor und Vorstand des psychologischen Instituts der Universität Würzburg. Mit 8 Textabbildungen und einem Vierfarbendruck. München 1913. — 120 str. Cena vezanemu izvodu: 4 M.

put obratno" (str. 6). kot družabni vzroki zločinov nastopajo: pijanstvo, letni čas, bivališče (mesto, vas), poklic, prostitucija, gospodarsko in družabno stanje; v osebni račun zločinca pa grede: rojstvo in vzgoja, naobrazba, starost, spol, rodbinske razmere, telesna in duševna posebnost.

Iz Marbejeve knjige pa izveš za dejstva, vprašanja, načela in metodo sodnijske psihologije v obliki osmero mikavnih predavanj. Najbolj ugajala so mi ta-le „predavanja“: 3. Psihologija pričevanja (Zeugenaussage). — 4. Enakomernost duševnega dogajanja in nje sodnijski pomen. — 5. O ugotovitvi presodnih činjenic (presodnega stanju) (Tatbestandsdiagnostik). — 7. Hoteno dejanje.

Še posebe pa bi podčrtal poglavje o psihologiji pričevanja! Neveščaku, ki prečita to poglavje ter iz njega izve za celo vrsto presenetljivih, skrbno ugotovljenih dejstev, se bo zdelo, da se nahaja kje v — „gluhi lozi“, v začaranem gozdu. Ob teh dejstvih je jasno, da „to, kar je priča po najboljši vednosti in vesti pod prisego izpovedala, ne more vsakokrat popolnoma jamčiti za objektivno resnico, da je marveč sodnik često primoran, tudi spričo v prisego vzetih izpovedi, da objektivnost izpovedi še sam preizkuša s psiholoških vidikov“ (str. 43). Kdor si malo natančneje ogleda obojno vrsto činiteljev, ki kumujejo vsaki izpovedi, poslovanje spomina in pa silo sugestije, ta mora tudi tukaj priti do zaključka — tout comprendre c'est tout pardonner! Kaj pada ta spoznanek obenem stavi celo vrsto novih vprašanj pravni filozofiji in socialni pedagogiki!

V imenu vede in Vede bodita obe knjigi, Šilovičeva in Marbejeva, toplo priporočeni osobito našim gg. sodnikom.

K. O.

Glose.

I.

»Kdor ima šolo, ta ima bodočnost«. — To ni res. Pri nas v Avstriji so iz šol konkordatske dobe izšli možje, ki so ustvarili naš napredni šolski zakon. Svobodnejša šola pod novim šolskim zakonom pa nam je dala krščanske socialce in njim sorodne stranke. Saj je tudi umevno, da šola ne more odločilno vplivati na vzgojo svojih učencev. Do 6. leta je otrok popolnoma, potem pa pretežno pod vzgojnim vplivom doma in okolice. V šoli je le nekaj ur na dan in še ta čas se mora porabiti v prvi vrsti za pouk in le nekako posredno za vzgojo. Starši želijo pred vsem, da si otroci v šoli pridobijo potrebne znanosti, na vzgojo se spomnijo še le ob kričečih slučajih mladinske izprijenosti. Takrat je seveda šola kriva slabe vzgoje. To pa ni res.

Ako torej hočemo reformirati vzgojo, moramo popraviti družstvo, širiti med roditelji in v celi javnosti zmisel in voljo za dobro vzgojo. Šola sama ne more čudežev delati. Ako šola skrbi za temeljito znanje in učence navadi na redno delo, potem je indirektno tudi za vzgojo že veliko storila.

II.

»Srednja šola podajaj družbi telesno zdravih in duševno nadpovprečnih državljanov«! (Cornelius — Ozvald). —

Odkod pa jih naj vzame, ko sprejema vso povprečno maso, ki zniželira še ono majhno število nadpovprečnih? Splošno se toži nad prenapolnjenostjo srednjih šol in študiranih poklicev, a kaj se je storilo proti temu? Pogoji za napredovanje v srednjih šolah so se olajšali! Ali ni to čudna logika? S tem se nadpovprečnost naravnost ubija.

Sprejemni izpit nikakor ne garantira duševne nadpovprečnosti srednješolcev, telesno zdravje pa se pri sprejemu v srednjo šolo sploh ne preiskuje. K temu še pride pri nas skoro pravilno materialna beda srednješolcev, ki tudi ne pomaga ustvarjati nadpovprečnosti. Edino vojaški zavodi imajo pri sprejemu zdravniško preiskavo, sprejemajo samo toliko gojencev, kolikor jih rabijo,

tem pa nudijo popolno oskrbo, tako da se gojenci lahko popolnoma posvetijo svojemu poklicu.

Ako naj srednja šola podaia telesno zdrave in duševno nadpovprečne državljane, potem mora sprejemati le zdrave in duševno nadpovprečne učence, mora trajno čuvati njih telesno zdravje ter zaljevati od njih nadpovprečno duševno delo!

F. V.

Politična ekonomija.

Iz ekonomskega slovstva.

Ekonomskega monizmu, ktereга zastopa Achille Loria, posveča Charles Turgeon (v Rev. d'Economie Politique april 1914) obsežno razpravo. A. Loria pripisuje vesoljni socialni razvoj združenim vplivom zemlje in obljudenosti ter načinom zemljiške lastnine. On zagovarja odvisnost socialnih pojavov od gospodarskih činjenic in dokazuje, da določa gospodarska organizacija socialno, kar je precej podobno zgodovinskemu materializmu, ki ga pa precizira Loria v tem zmislu, da povzroča baje rastoča obljudenost v zvezi s pomanjkanjem razpoložljive zemlje v gotovih obdobjih popolno preureditev gospodarskih sistemov. Razvoj je odvisen potemtakem od demografične in telurične činjenice, ki obvladata in pogojujeja vse človeško prizadevanje. Zemljiška ekonomija je prava filozofija zgodovine, zgodovinski ekonomizem pravo svetovno raziranje.

Ch. Turgeon očita temu sistemu predvsem nemoralnost, ker zasuznjuje duševnega in idealnega činitelja povsem ekonomskemu in ker smatra utilitaristične težnje za edino odločujoče, za edino pravilo, ki se spreminja prigodoma v versko,

znanstveno, moralno in artistično silo. Vsi liberalni poklici bi bili le nezavedni mandatarji ekonomske sile in najnesebičnejše idealne aspiracije le egoistna preračunjenost. K temu pa ta demoralizujoči monizem ni niti izviren in ne nov. Loria si je izposodil celo svojo vodilno idejo in ves njen nakit iz sistemov, ktere so vstvarili pred stoletjem in prej Morelly, Mably, Linguet, Necker, predvsem pa Barnave. Turgeon podpira svoje dokaze z mnogimi paralelami. Loria nima sreče niti z logiko. Po njegovem sistemu temelji vesoljni razvoj socialnih organizacij na poljedelskem vprašanju, na izpreminjanju zemljiške lastnine, tako da se izpremeni ekonomski monizem v pravniškega in da je pravo edini pravi gospodar socialnega dogajanja, Loria imenuje svojo znanstveno zgradbo gospodarski monizem a ga razklada s pravniškimi razlogi, kar pomenja gotovo precejšnje notranje nasprotstvo. Pa ne dovolj! Laški profesor pripisuje naposled bistveno prvotnost renoudukejskemu nagonu in pripisuje prvotno vzročnost čisto biologičnemu dejstvu. Loria priznava kot vodilno silo zdaj politični, zdaj pravniški, zdaj gospodarski, biologični itd. monizem. Zato ne moremo najti prave enotnosti. Sicer povišu-

je nad vse druge sicer zemljiški in populacijski monizem, a se ne more rešiti ne dualizma, še manj pa pluralizma. V prvotnih časih je bilo med zemljiško lastnino in politično nadvlado tu pa tam nekaj bistvene zveze, toda za današnje čase tega ne moremo več priznavati, kajti tudi zemljiška lastnina je prehodila svojo razvojno pot in je dandanes že tako oslABLJENA, da ne more več igrati vloge odločujočega činitelja. To predvsem radi tega, ker je izgubila svoj stari privilegij, tradicionalno stalnost. Kajti glavna sila sodobnega gospodarstva je cirkulacija, ki razveljavlja čim dalje bolj tudi zemljiško posest. Depopulacija raste še neprenehoma in nekdanjim lastnikom, ki so vzljubili mestno življenje, ni prav nič za samotno obdelovanje grude. Napačno je tudi, če trdi z Labrioio Loria, da je kapitalizem posledica zemljiške lastnine ali industrijalnega mašinizma. Zgodovinske preiskave najnovejše dobe so dognale, da pohaja kapitalizem od trgovine in podjetnih trgovcev, ki so začeli proizvajati polagoma na lastni račun in se izpremenili še le polagoma v čiste kapitalistične proizvajalce. Trgovski kapitalizem se opira predvsem na kredit, ki ga je sam vstvaril, tehnične iznajdbe so še le sekundarnega pomena. Zmota, ki jo je zagrešil Loria v vseh svojih poskusih je stara in tipična. On hoče razložiti vso neskončno zgodovinsko in socialno mnogostranost s pomočjo enega ali dveh glavnih činiteljev, ki pa ne moreta razjasniti neštetih neizvestnosti, katerih je polna ne le preteklost ampak i današnja sodobnost.

Politično socialni razvoj v Angliji je bistveno drugačen kakor v Nemčiji. Začetkom delavske zakonodaje (v Angliji l. 1842, v Nemčiji l. 1881) prikazujeta obe državi skoraj isti gospodarski položaj. Na obeh straneh tlačijo revnejše sloje izredno visoke

carine na najpotrebnejša življenska sredstva kakor žito, meso, pivo, obleko itd. S prizadevanjem R. Peela in Gladstona se je odpravila d. l. 1860 carina v Angliji skoraj da popolnoma, zakonske določbe pričnejo prepovedovati zlorabo delavske, posebno ženske in otroške moči v tvornicah, l. 1887 in 1897 preneha truck system, l. 1908 določi Coal mines regulation osemurni delavni dan, l. 1913 pa je stopil v veljavo F. L. Georgeov zakon o zavarovanju zoper boleznin itd. V zavarovalni zaklad plača delavec 40 cent. na teden, 30 c. podjetnik in 20 c. država. Zavarovanec dobi v slučaju bolezni pet tednov po 10 šilingov in 5 šil., ako traja bolezen še dalje. Seveda to ni edini zavarovalni zakon, je le najmarkantnejši.

Nemčija po svoji politični osamosvojitvi svojega delavstva ni razbremenila. Nasprotno, l. 1879, 1881, 1883 pomenjajo neobičajna zvišanja carine, l. 1880 je znašala carina za 100 kg žita samo 1 M., l. 1886 že 3 M, l. 1889 5 M, l. 1902 5 M 50 Pf in tarif iz l. 1912 dovoljuje še višje postavke. Obenem poskoči carina za 100 kg gov. mesa od 25 M 50 Pf do 40 M. Jednako glede vseh drugih živil. Seveda gre Nemčiji zasluga za obširne zavarovalne zakone ali neugodnost leži v tem, da mora zavarovanec sam odplačati 2 tretjini celega prispevka.

Primerjamo li uspehe v obeh državah, zapazimo, da je angleški delavec mnogo na boljšem nego nemški. Angleški delavec si more prihraniti že v mladih letih, ker življenske potrebe niso predrage, se more prehranjevati prav udobno, tako da ne zapade lahko bolzni in si ohrani zdravje do pozne starosti. In če se mu pripeti nezgoda, more še vedno upati na starostno rento.

V Nemčiji imajo pa delavski sloji od zavarovalne metode več škode nego koristi, zavarovalne ugodnosti uniči vsled carine ra-

stoča draginja. Od l. 1907 do 1911 so se podražila živila v Angliji za 7-8%, na Nizozemskem za 10-3%, v Nemčiji pa za 22-2%. Prva posledica leži v omejenem konzumu. V Draždanih n. pr. je padel od l. 1900 do l. 1909 konzum govejega mesa za 22%, svinjine za 20%, moke za 20%. L. 1903 se je zaklalo na Saksonskem še 43.464 glav rogate živine, l. 1908 pa samo še 36.663. Prebivalstvo se hrani z mesom slabše kakovosti. L. 1903 se je zaklalo na Saksonskem 9.802 konjev, l. 1908 pa 12.011, l. 1903 2.610 psov, l. 1908 pa 3.776. Ne samo, da se zadovolji prebivalstvo s slabim mesom, statistika dokazuje da napreduje konzum krompirja, na deželi pa žganja. Pidejo pa nesrečni časi, ima angleški delavec zagotovljeno rento in kar je več, on ima navadno lepe prihranke. Nemški delavec si ne more ničesar prihraniti in je izročen brez milosti državni skrbi, ki ne skopari s šikanami. Ne samo, da je odplačeval eno tretjino prispevka, radi carine, uporabljene od države za zavarovalne fonde, je plačeval živila tako drago, da ni doplačal samo še drugo tretjino temveč še premijo agrarni politiki. Slabo prehranjevanje ga je kmalu izčrpalo, bolezniga nečejo zapustiti in po navadi se nima na starost nadejati ničesar. Pri tem pa ne smemo izpregledati, da ima državna zavarovalna renta značaj zakonitega milodara, imponderabile, ki praktično ni brez pomena. Ravno tako ni izpregledati, da pade breme zavarovalne politike na industrijo, kar ovira normalno zviševanje delavske mezde. Izkratka vsled nemške carinske politike se nemški delavski sloji ne morejo meriti z angleškimi. Zlo se je zajedlo že globoko v narodno telo. Tuberkuloza ima med nemškimi delavci vsled slabega prehranjevanja najbogatejšo žetev v Evropi, seslabljena fizična konstitucija je kriva, da so nezgode v tovarnah

zlasti koncem tedna tako mnogobrojne, da se morajo pripisovati le prehitremu izcrpanju. Zavarovalni zavodi žrtvujejo mnoge milijone za zdravišča in sanatorije, državni fondi trpijo več, kakor bi zahtevale normalne razmere in vsa nemška socialna politika je kakor Sisifovo delo, ki uničuje sproti vse dobre naprave. „Država jemlje delavcu bogastvo, da postavi z njim klinične zavode, ki so potrebni za zdravljenje bolezni, ki jih je povzročilo ravno to odtegotvanje bogastva. Oh! la belle finesse! — —

O nekterih vzrokih draginje polemizira W. Eggen-schwylert v Schmollers Jahrb. f. Gesetzgeb. Verwltg. Volksw. 1914. I. (Prinzipielles zur Erforschung der Teuerung 115—147) Z J. Fischerjem, čigar delo The purdasing power of money, je doživelo poslednje leto obče priznanje. — J. Fischer hoče podpreti kvantitativno denarno teorijo z „obratno hitrostjo“ in „postopno izločitvijo denarja iz plačilnega obrata“. Popravljen teorija pa pokazuje napako, da statistiki ni dostopna. Fischer razlaga splošni tržni nivo s „kupno močjo denarja“ in sestavlja dolge aritmetične formule. Toda denarna blagovna cena ni odvisna samo od kupne moči denarja temveč v višji meri od razmerja ponudbe in povpraševanja vsakega posameznega blaga. Ako naj izraža „tržni nivo“ denarno kupno moč, mora ostati ponudba v ravnotežju povpraševanjem, kar se da opazati morda glede konzumnih stvari nikoli pa proizvajalnih sredstev, (premog, železo, bombaž itd.), ki zavzemajo leto za letom večji del v celotnem blagovnem prometu. Iz tega vzroka presega splošno povpraševanje po blagu čimdaljebolj pomen denarne ponudbe in povpraševanja. Kvantitativno teorijo je treba toraj popraviti z zakonom splošne blagovne ponud-

be in povpraševanja. Časi gospodarskega prospevanja, katerim sledi kriza, so pogojeni od splošnega blagovnega povpraševanja dolgo pred ponudbo. To se tiče predvsem proizvodjalnih sredstev t. j. nakupljeni prihranki služijo pretirano naglim investicijam, premični kapital se izpreminja prehitro v nepremični kapital, ki se rentira še le po desetletjih. Blagovno povpraševanje povzroči seveda prej ali slej pretirano blagovno ponudbo in tedaj je visoka konjunktura pri koncu. Čim večji je delež fiksnih kapitalij v proizvodjanju in čim več kapitala zahteva posamezno proizvodjalno podjetje, tem dalje morajo takšna podjetja bogastvo samo porabljeti, predno morejo nastopiti s ponodbami in tem večji morata biti nadkonzum in nadinvesticija, kterima sledi še le nadprodukcija, kar pa pomenja znamenje bližajoče se krize. Kajti kakor hitro nastopijo v visoki konjunkturi ustanovljena podjetja s ponodbami, prednjači zopet blagovna ponudba povpraševanju in cené morajo pasti. Izrazita doba za nadinvesticije pada n. pr. v dobo od l. 1896—1909.

Denarni promet je dandanes tako elastičen, da kot draginjski činitelj ne prihaja v poštev. Tržni nivó s celotno produkcijo zlata in povpraševanje po zlatu se je oglašilo tekóm zadnjih 15 let vedno pred ponudbo. Vsa nadprodukcija zlata, katero se smatra pogosto za vzrok draginje, odda le pičel del evropski denarni cirkulaciji, največji del teče v industrijalni konzum. Državne banke nakupujejo sicer ogromne zlate zaklade, a jih ne vnovčujejo. Vsled povečanega kredita, gospodarske koncentracije in solidnih finančnih sistemov je bilo zadnje leto le malo povpraševanja po zlatu. Povpraševanje po kapitalu še dolgo ni povpraševanje po zlatu, temveč po surovinah in produkcijskih sredstvih. Ne le pomanjkanje denarja, v večji meri je stopnjeva-

no povpraševanje po blagu pravi vzrok kriznega razpoloženja. Draginja izvira iz pretiranega povpraševanja po blagu in proizvodjalnih sredstvih.

Narodnogospodarski teoretiki se poslužujejo pri ekonomski prognozi raznih „indeksov“. Ampak nar. gospodarstvo ni kriminalna statistika. Ako naj imajo ti indeksi kaj praktičnega pomena, se morajo nanašati na homogeno in razločno oddeljeno skupino ljudij ali stvarij in morajo nuditi garancijo, da se v komponentah ležeče hibe ne nakopičijo. In ravno v ekonomiji so takšni uspehi vsled neznanstvo spletenu združenih činiteljev vseh vrst izključeni. Teoretiki so bili zadnjih šest let presenečeni, ker so se perspektive, ki jih je podajal letno londonški „Business prospects year book“, vedno natanko uresničile. Izdajatelji so pogodili, ker so računali brez teoretičnih pripomočkov in zgolj na podlagi tržne statistike posameznih blagovnih enot: Železa, premoga, petroleja, bombaža, mesa, žita itd. Kajti so li določene cene teh proizvodjalnih sredstev, ne preostane več mnogo prostora za tržne izpremembe vseh drugih.

Napačno je mnenje, da je intenzivno povpraševanje pa blagu posledica prebitka na zlatu. Obe povpraševanji stopata in padata vsporedno, kajti plačilna sredstva so potrebnejša, ako se poveča blagovna cirkulacija in ako se ustanavljajo nova podjetja. Poslednja so na dolgo vrsto let le konzumenti, časi obilnih investicij so časi pretiranega povpraševanja po plačilnih sredstvih. Mi živimo ravno v takšni dobi in vsa znamenja kažejo, da je še nekaj let ne bo konec. Zato se za enkrat še ni bati krize in ne bo tudi tako huda, ker so vstvarile države zadnje desetletje široke sloje z stalnimi dohodki.

Psihični vplivi (medsebojno zapanje velikih podjetnih enot, kredit, kurzne izpremembe) zasenčijo lahko na letu delovanje matematično določljivih monetarnih vzrokov, a so vedno le sekundarnega pomena in teoretično ne prihajajo v poštev.

Albin Ogris.

Statistical averages. A Methodological Study by Dr. Franz Žižek Privat-Docent in Statistics in the University of Vienna. Authorized Translation with Additional Notes and References by Warren Milton Persons, Professor of Economics in Colorado College. (Henry Holt and Company, New York).

V prvem letniku Vede (Štev. 2) je bila objavljena daljša recenzija knjige „Die statistischen Mittelwerte...“ katero je spisal Slovencem že itak znani rojak in pisatelj gospod privatni docent in ministerialni podtajnik v trgovinskem ministruvstvu dr. Fran Žižek. S posebno spretnostjo je urejena obširna snov v jako pregleden sistem, ki izčrpno premotri različne statistične metode; vkljub temu se ne spusti pisatelj v minuciozno in neplodno raziskavanje, ki bi bilo po večini le nekaka igra z besedami. Dasi ravno ima to delo metodologičen in teoretičen značaj, ostanejo vedno teoretični problemi v ozkih stikih z realnim življenjem in nam kažejo pota, kako moramo operirati s statističnimi podatki, ako hočemo, da bo njih rezultat pravi odsev onega življenskega pojava, katerega raziskujemo. S tem delom je pripomogel naš pisatelj statistiki, da je postala neobhodno potrebna socialna veda. Vse te prednosti so vzbudile zanimanje za Žižkovo knjigo daleč onkraj morja. Ravno kar je izšel v New Yorku angleški prevod. „Die statistischen Mittelwerte“ je prevedel Warren Milton Persons, Professor of Economics in Colorado College. V uvodu pravi

Milton Persons med drugim tudi, da je Žižkovo delo sposobno za učno knjigo na vseučiliščnih „colleges in statistics“. Čudno je na vsak način, da mora priti šele Anglež iz Amerike, ki dvigne zaklade, zakopane v literarnih delih naših pisateljev. Že dejstvo, da se je prevedla knjiga brez avtorjeve vednosti na angleščino, priča o njeni veliki vrednosti in toliko bolj poklon, katerega je napravil Wilton Persons Žižkovi knjigi v uvodu.

Ta slučaj nam zopet izpričuje, da imamo Slovenci mnogo latentnih sil v svojih pisateljih, ki bi se razvile in prišle do veljave, če bi imeli svojo matico — vseučilišče. Sedaj so vse te duševne potentence raztrošene po celi Avstriji (na Dunaju, v Zagrebu, Pragi, Černovicah itd.), po Nemškem itd., in še celo v Ameriki so zaslovele. Kako krasno in svetovno znano literaturo bi nam mogle ustvariti, če bi bili vsi naši pisatelji združeni pod eno streho — v slovenskem vseučilišču!

M. Br.

Mortalnost in morbidnost.

V »Politisch-Anthropologische Revue« (december 1913 in januar 1914) objavlja dr. Georges Chatterton-Hill zanimivo študijo »Die Anwendung der Mortalitäts- und Morbiditätsstatistik auf die Frage der Rassenentartung«. Na podlagi obširne statistike Francije in Nemčije dokazuje, da v zadnjih desetletjih umrljivost pojema, bolehljivost pa raste.

V Franciji je leta 1880 umrlo 858.000, l. 1910 pa le 704.000 ljudi. Absolutno število umrlih sicer včasih tudi narašča, a to le začasno, v celoti pojema. Relativno število umrlih je v tem času padlo od 260 do 180 na 10.000 prebivalcev. Istotako v Nemčiji, kjer je relativno število umrlih (na 10.000 prebivalcev) padlo v letih 1880—1905 od 272 do 187.

Število bolnikov v javnih bolnišnicah pa stalno raste. V nemških bolnišnicah je bilo bolnikov:

BOLEZEN	triletje	
	1. 77-1879	1905-1907
kronični alkoholizem	12.863	31.286
syphilis	67.750	90.812
živčne bolezni . . .	58.981	270.478
tuberkuloza	50.511	365.901

Umobolnih je bilo v Franciji l. 1877: 27.718, l. 1906 pa 94.404; v Nemčiji l. 1877: 33.202, l. 1907 pa 198.412.

Medicina je res znižala število umrlih, toda ohranila je s tem mnogo slabičev, ki svojo degeneriranost prenašajo na svoje otroke in tako slabijo človeško pleme. To je uspeh individualizma, ki je vso skrb posvetil ohranitvi posameznika. Moderna eugenika, t. j. skrb za zboljšanje človeškega plemena, mora znižati število slabičev, zabranjevati bolnikom, zlasti šifilitičnim in alkoholistom, da ne širijo s podedovanjem svoje bolezni. V nekaterih državah Severne Amerike je to že vzakonjeno. Potem bo človeško pleme dobilo večjo odporno moč proti boleznim in število bolnikov bo padlo.

F. V.

Narodna statistika.

Pribrao ju i obradio Josip Lakatoš, novinar. Zagreb 1914. Vlastita naklada- Tisak Pučke Tiskare d. d. Marovska ulica 30. — Cena K 3'50. —

Takšne knjige pišejo drugod profesorji statistike ali ministrski uradniki ali jih izdajajo narodna obrambna društva. Hrvatska ima svojo univerzo, ina svoj zemaljski

statistički ured in vendar je narodno statistiko sestavil novinar. Hvala mu! V enem oziru je celo boljše, da se je lotil tega posla žurnalist, ki je v tesnem stiku z narodnim življenjem in zna tudi suhe statistične podatke v primerne oblike razširiti med narodom.

Težko, da bi nam kak statistični uradnik podal tako izcerpane podatke o nastanku nemških in madjarskih naselbin in šol na Hrvatskem. V tem samem tiči ogromno delo, ki je tem večje važnosti, ker Hrvati v svoji visokopolitični borbi radi prezrejo to drobno delo Nemcev in Madjarov. Ta del Lakatoševe statistike nam je porok, da raste na Hrvatskem zanimanje za drobno delo. Manjkajo še podatki o Madjarih v Bosni in Hercegovini.

Obdelane so celo hrvatske kolonije v Ameriki in Avstraliji.

Vseh čistih Hrvatov (brez Srbov) bi torej bilo po Lakatošu okroglo 3 in pol miliona:

Hrvatska	1,638.354
Bosna in Hercegovina	385.099
Ogrsko	298.503
avstr. pokrajine okroglo	660.000
Amerika okroglo	500.000

Da se v tem morju števil lahko vrinejo tiskovni pogreški, je umevno. Pri Reki str. 61 se skupno število prebivalcev naj glasi 49.806 namesto 46.806, število Slovencev pa 2336 namesto 4336.

Vsehi podatkov seveda ne morem kontrolirati in tudi ne naštevam drugih malenkostnih pomanj, n. pr. str. 64; večinoma si jih čitatelj lahko sam popravi.

Hrvati so dobili knjigo, kakoršne še nimamo Slovenci in menda tudi Srbi ne. Kako potrebno je bilo to delo, dokazuje njegov sprejem v javnosti. Listi so kopirali pregledne karte in cele strani teksta. Te knjige ne more pogrešati noben narodni delavec. Naba-

vi si jo lahko vsak, ker je cena minimalna.

H koncu še naj izrazim nekatere želje za bodoče izdaje »Narodne statistike«. Da ne trpi preglednost, naj se statistične tablice ne tiskajo na robu zemljevida, kakor je na karti med str. 56 in 57, ki je vsled tega prevelika in nerodna. Sumarni pregled, kakor je na str. 23, 61 in 62, bi naj bil tudi ob koncu knjige čez vsa poglavja. Knjiga imej tudi kazalo vsebine (sadržaj), da se hitro najde, kar se ravno rabi.

Trebalo bi še tako izdelati statistiko Slovencev in Srbov, ter izdati vse skupaj v eni knjigi kot statistiko Jugoslovanov. V času, ko se toliko razpravlja o narodnem jedinstvu, bi morala tudi statistika biti skupna in jedinstvena, ne separatistična. Taka skupna statistika bi nam podala celotno število pripadnikov enega naroda različnih narečij in bi že s tem močno dvignila samozavest Jugoslovanov.

F. V.

Zgodovina.

Dr. Josip Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, 3. zvezek, 1913.

Tretji zvezek Grudnove Zgodovine obsega pozni srednji vek in nam kaže gospodarske, kulturne in politične razmere, ki se je v njih nahajalo takrat slovensko ljudstvo. Brezdvomno mora izmed doslej izdanih ta zvezek vplivati najbolj globoko, ker odkriva življe in bitje Slovencev v vsi neposrednosti. Zakaj tu se razpravlja o turških vojnah in kmetskih uporih; ne le o srednjeveškem plemstvu in meščanstvu, ampak tudi o gospodarsko - družabnem položaju slovenskih podložnikov; ne le o versko-cerkvenem življenju sploh, ampak tudi o narodno-kulturnem stanju Slovencev posebej.

V dveh točkah se ne morem popolnoma strinjati z Grudnovimi izvajanjem.

Turških vojen ne moremo imenovati verskih bojev v tem zmislu, kakor bi bilo šlo Turkom le za sovraštvo zoper krščanstvo. Seveda je odločeval tudi verski nagib, ki je imel svoj izvir v mo-

hamedanskem fatalizmu in ž njim združenem fanatizmu. Toda Turki je bil v prvi vrsti osvojevalec, ki se je ravnal po vsakokratnih političnih razmerah. Zato se je družil tudi s krščanskimi vladarji in ti ž njim, ako je tako kazal uspeh. Vzhodno rimsko cesarstvo je bilo brez moči, zanašajoč se na pomoč zapadne Evrope, ki ji je ponujalo v ta namen celó cerkveno zvezo ali unijo. Zapadno rimsko cesarstvo in rimska cerkev sta bila pa sama takrat razorana (babilonsko pregnanstvo, verski razkol) in nezmožna za odločen, enoten nastop. Papeži so sicer res pridigovali križarske vojne zoper Turke, toda isto so delali tudi zoper krivoverce. Katoliškemu plemstvu je bilo oboje enaka nevarnost (Matija Korvin!), kakor pozneje protestantom papeštvo in Turki. Poleg tega so si ustvarili Turki okrog 1350. leta v janičarjih stalno vojsko pešcev, ki je v zvezi z lahko konjico vojaško nadvladovala težko konjeništvu zapadno-evropskega viteštva.¹⁾

¹⁾ Prim. Dr. Eduard Rothert, Karten und Skizzen aus der Geschichte des Mittelalters, II. Band, Nr. 21.

Vpliv glagolskega slovstva na Slovence se precenjuje. V tem oziru so vsekako prepričevalni dokazi V. Steške,¹⁾ da glagolsko slovstvo ni bilo posebno razširjeno po Slovenskem razen ob hrvaški meji in da Trubar ni porušil književne vzajemnosti z drugimi Jugoslovani, ko je vendar sam skrbel za glagolske in cirilske spise. Krelj pravi naravnost: »Inu so e i navaieni na to staro Slovensko, Hervatsko ter Churilsko Pismo. Bog ôtel pak, da bi to isto, zlasti Churilsko lepo Pismo, mogli spet v Lúdi perpraviti. Kadar pak nei dobrô mogoče, za obušva stran, za volio Turske sille, inu kâr so ta vegši del Slovenskih dežel puste inu vse Turske inu smo tako začeli naiveč z latinskimi puhštabi pisati inu drukati, taku moremo vsilli, kakor nemci govore, stole inu klopi na mizo postaviti: ali sai gledati, da se Latinski puhštabi na mesto naših starih Slovenskih, kolikor je mogoče, v glihi moči postavijo.« In Bohorič pojasnjuje, čakaj piše slovenščino z latinico, češ »quandoquidem jam usus illius antiquae litteraturae, Cyrillicae nimirum et glagoliticae, in Carniola nostra fer interdiciisset.« Dalje vemo, da so rabili škofje glagoljaše, ki so bili »rudes et ignari«, radi skromnih dohodkov in da so bili ti duhovniki begunci, ki so se preživljali z maševanjem. Končno nam je pa tudi znano, da je takrat že propadala glagolica celô med Hrvati samimi, ki so že začeli tiskati svoja dela z latinico in to ne samó v izvencerkvenem slovstvu.²⁾

Glede podrobnosti omenjam, da mora na str. 333. stati Kon-

¹⁾ Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, XVI. (1906), str. 166–172.

²⁾ Prim. dr. Fr. Kidrič, Epilog k Trubarjevemu zborniku. Naši Zapiski, VI (1909), str. 176.

stantin XI. in ne Konstantin XII. Kakor pri prejšnjih zvezkih, je tudi tu pripovedovanje živahno in jezikovno uglajeno.

D. Loučar.

Slovenska osebna imena iz 12. stoletja.

Leta 1890. je izšla v laškem Vidmu knjižica z naslovom „Listina iz l. 1170–1190. V spomin umeščevanja č. g. Jožefa Goznojaka v župnijo sv. Marije v Dreki. — Tiskarna Del Patronato v Vidnu (sic!) 1890“. — 14 str. vel. 8°.

Pod posvetilom, datiranim „v Dreki, 17. avg. 1890“, sta podpisana dr. Ivan Trinko in dr. Jožef Jušič; na 7. str. poroča dr. Trinko, da ga je opozoril knjižničar dr. V. Joppi na latinsko listino, spisano med leti 1170 in 1190, ki se je našla v mestni knjižnici v Vidmu. Od 7. do 14. strani je natisnjeno besedilo listine, ki je za nas zanimiva zaradi tega, ker je v njej nekaj lepih, starih slovenskih osebnih imen. Naštevajo se namreč v njej kmetje, ki so dajali desetino neki „soror Ermilint“, redovnici samostana Matere Božje v Ogleju.

V vasi „Pertegil“ (zdaj Peretele) je bil kmet Dobrazain, menda pomotoma namesto Dobrožizn (= bonam vitam agens, prim. češki Dobrožizen).

V Alturi (zd. Alture) so bili:

Mistibor, t. j. Mstibor. [= bojevnik za maševanje; prim. poljski Mścibor], Soimir, t. j. Svojmír [prim. češki Svojmír = gloriám propriam habens] in Ivan, t. j. Ivanr (to ime sicer ni slovanske korenine, omeniti je pa moram, ker je bil njegov nositelj Slovenec in ker se imenujejo drugi Ivani (ki niso bili Slovenci) v naši listini drugače: Ioannes, Zvan (Zuan) in podobno.

V vasi „Mortisin“ (zd. Mortesins) je Radul [prim. bolg. in srbsko Radul]. V „villa Terzii“ (zd. Terzo) je bil Ivan; drug Ivan je bil v vasi „Muschi“ (zd. furl. Muškli).

¹⁾ Vasi, katerih imena imajo za seboj številko 1, leže blizu Cervinjana v avstrijski Furlaniji.

V vasi „Mała Scinpica“²⁾ so bili Slovenci:

Dragouit, t. j. Dragovitz [= cui lucrum carum est; tako se je zval neki kralj polabskih Ljutičev], Stoian, t. j. Stojan [= stanoviten? prim. srbski, bolg. in češki Stojan]; Belissa, t. j. Bělca [= bela ženska; prim. srbsko ime Bjelica]; Willar, menda pomotoma namesto Vilan [prim. srbsko ime Vilan]; Precelau, t. j. Prěd-slav, [prim. srb. Predislav, č. Předislav, přeclav, poljski Przed-slaw itd.], Stojan in Ivan.

V vasi „Bellan“²⁾ (zd. furl. Bean) so bili:

Gozpret, t. j. menda Gostiprid, [prim. češki Hostipřid], Iuri, t. j. Jurij [ime sicer ni sl. izvira, označuje pa Slovence nasproti Romanu, ki je Zurzo, Georgius], Sdegoy, t. j. Sděgoj [= qui condit pacem; prim. češki Zdimř]. Bizlau, t. j. Byslav, [prim. češki, ruski Zbyslav, poljski Zbyslaw], Stanizlau, t. j. -slav, [prim. srbski, češki in ruski St., poljski Stanislaw], Dragozlau, t. j. -slav, [= gratiam gloriam habens; prim. srbski Dr., češki Drahoslav in Cacil, t. j. Kocel, tako se je zval tudi panonski knez v IX. stol.].

V vasi Pantianic (zd. furl. Pantianins, j. -zah od Vidma) so Slovenci:

Vitigoy, t. j. Vitogoj [prim. srbski Vitomir; goj = mir, vit = dobiček] Stegoy, t. j. Sděgoj [glej gori pod imenom Sdegoy!], Goste, t. j. Gost, [prim. srbsko ime Gost, poljsko Gościeta i. dr.], Cup, t. j. Kup, [prim. rusko ime Prikup], Gosta [prim. staročeško ime Hosta], Lastigoy, t. j. Lstigoj [prim. češko Lstimir] ali Vlastigoy [prim. č. Vlastibor], Dourogoy, t. j. Dobrogoy [prim. srbsko in bolg. Dobromir; mir = goj] in Zdestan, t. j. Sděstan, [= qui condidit domicilium].

V vasi „Meleretho“²⁾ (zd. furl. Mered di Tombe) sta bila:

¹⁾ V listinah tudi Mała Zumpichia, zdaj Zumpichia, furlanski Šumpiče, Supiče.

²⁾ Vasi, katerih imena imajo za seboj številko 2, leže na levem bregu Taljamenta, med Vidmom in Kodrojo.

Stanon [spominja na srbsko ime Stanon in Stoian, t. j. Stojan].

V drugem delu listine se poroča o raznih prodajah, in tam so zopet nekateri Slovenci navedeni:

Zdebor, t. j. Sděbor, [prim. češki Zděbor, Zdiber], Stogian, t. j. Stojan, Trubusza, t. j. Trěbša? [prim. češki Trěbsa, ruski Terebiha], Cuossa, t. j. Kosa [prim. srbsko ime Kosa?], Budin, [prim. srbsko Budin, češki Bđina], Tubrunsa in Tubruscaz (?) [prim. srbski Dobruško?] Zaunich, t. j. Savnik, Wuleonia, t. j. Vlkonja [prim. češko Vlkoh], Tichonia, t. j. Tihonja [prim. rusko ime Tihon, i. dr.], Budina [prim. srbsko Budina leta 1245, češki Bđina], Costingia, t. j. Kostinja? Marin je lanko lat. Marinus; če je pa slovensko, se da primerjati s srbohrv. imenom Marin v starem cetinjskem nekrologiju.

Vse omenjene vasi so dandanes pofurlanjene ter njih imena imajo v Pironovem furlansko-laškem slovarju iz l. 1871. (v oddelku „Vocabolario corografico“) pristavek „Jus monache d'Aquileia“, t. j.: te vasi so bile podvržene pravosodju oglejskega nunskega samostana Matere Božje.

Srbohrvatska, ruska, češka in poljska imena, ki sem jih pristavil slovenskim zavoljo primerjanja, so vzeta iz Miklošičeve razprave „Die Bildung der slavischen Personennamen“ (v Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Classe, X. Band, Wien, 1860).

Kakor je razvidno iz navedenih primerov, so klicale jugoslovanske matere od Taljamenta do Ponta svoje otroke nekdaž z istimi imeni kakor češke, poljske, polabske in ruske matere od Labe do Dona in Dnjepra.

In dandanes? Tiste lepe Vladimire, Jaroslave, Zora itd. so izpodrinili razni hebrejski (starozavezni) Jožefi, grški Andreji, latinske Ursule in germanski Rudolfi!

Ivan Koštiál.

Sociologija.

Masarykova knjiga o Rusiji.

Treba je bilo velike potrpežljivosti, da smo dočakali novo Masarykovo knjigo o Rusiji.¹⁾ Obljubljena je bila že davno in sedaj je obljuba izpolnjena. Pričakovati je, da bo to delo v silni meri vzbudilo zanimanje nemške publike. Priznati je treba, da je Masaryk v svojem delu prikazal najzanimivejše probleme ruskega življenja. S srečno roko je izbral snov, ki jamči, da bode knjiga in njena idejna snov vzbudila pravi zmisel za ruske probleme v mednarodnem občinstvu. Morda bi bilo umestnejše, ako bi Masaryk ne nazval svojih študij za sociološke skice, ker v taki zvezi res ni dobro prepogosto vporabljeni naziv sociologije.

Najprej nam je prikazati razdelitev dela. Masaryk je pred leti že napisal „Slovanske študije“, kjer je sijajno prikazal zapadnjake in slavjanofile. Ta češka knjiga, polna duha in impulzivne sile, je pa ostala nedovršena, torzo. Te češke „Slovanske študije“ so prava osnova pričujočemu delu. Pa bojimo se, da načrt, katerega nam podaja Masaryk, ne bo nikdar dovršen. Delo, o katerem nam je poročati, je šele prvi del (erste Folge) zbirke, katero imenuje Masaryk: „Rusija in Evropa. Študija o duhovnih smereh v Rusiji“. Prvi del obsega zgodovinsko- in verskofilozofske nauke prednikov in naslednikov, Dostojevskega in v njem hoče Masaryk podati zgodovino razvoja teh idej. V drugem delu se pa namerava avtor še le baviti z zgodovinsko in versko filozofijo Dostojevskega. Ako pomisli-

mo, da obsegata oba zvezka prvega dela okoli 900 strani, moremo si predstavljati, v kakem obsegu je Masaryk zamislil svoje delo. Dostojevski bi moral biti v središču študij, in v prvem delu ni niti še omenjen.

To, kar namerava Masaryk, je nekaka velika socialna literarna zgodovina ruske kulture, ki bi naj obsegala vse panoge ruskega družabnega življenja. Taka literarna zgodovina presega seve neznansko daleč vse leposlovno zamišljene literarne zgodovine filologov. Nekaj čudnega je to Masarykovo delo, na pol je zgodovina političnih teorij, na pol široko sociološko zasnovana literarna zgodovina, kakršna doslej še ni bila napisana.

Ako listamo po tej knjigi, prikazuje se nam vsa ta čudežna Rusija s svojimi ekstremi, s svojo rafinirano kulturo in brutalno neciviliziranostjo, s svojo askezo političnih mučnikov in s svojim neznanskim hrepenenjem po uživanju in ugodnem življenju, s svojimi intelektualci in mužiki, vseučilišči in samostani. Masaryk sam pravi, kak mogočen utis je napravilo to čudovito carstvo na njega, mnogo globji nego vse druge dežele, po katerih je kedaj potoval. In to delo ima ono svežost velikega lastnega intelektualnega dogodka.

Precej obsežen je historični uvod „Sveta Rusija“. Moskva tretji Rim. V njih obravnava Masaryk socialne in državne probleme stare Moskve. Treba je priznati, da je to storil mnogo pregledneje in jasneje ko Miljukov v svoji precej nerodni in rusko doktrinarni, znani knjigi.

Zanimiva je v tem odelku trditev, da je bil razvoj starih Rusov in starih Slovanov sploh razvoju Germanov bližji ko to mislijo mnogi slovanski pisatelji. Škoda samo, da

¹⁾ Th. G. Masaryk: Zur russischen Geschichte- und Religionsphilosophie. Soziologische Skizzen. 2 zvezka Diederichs 1913. Češko: Rusko à Europa. Laichter, Vinohrady.

nam Masaryk te misli ni bolj točno razpredal, v njej je mnogo istine.

Masaryk posveča krajša poglavja reformam Petra, državi Katerine II. in Nikolaja I. Zanimiva postajajo Masarykova izvajanja prav posebno, ko se bavi s političnimi idejami dekabristov. Tu je za zapad vse novo. Potem sledi prikazanje ruske politične zgodovine in društvenih preobratov do revolucije in začetkov konstitucije, torej do dvajsetega stoletja.

Zive so slike strašnega absolutizma, te grozne reakcionarnosti, ki karakterizira ruski državni organizem do osvoboditve kmetov l. 1861. Posebno se je borila ruska vlada proti državnemu pravu, ki ga je smatrala za skrajno nevarno za učečo se mladino na vseučiliščih. Še le l. 1856. so državno pravo evropskih držav zopet pripustili na pravne fakultete. Sploh je bila to doba preganjenja vsakega svobodnega duha na vseučiliščih, režim vidi v vseučiliščni svobodi svojega najhujšega sovražnika. Zdi se, da pride po l. 1861. splošni oddih, osvobojenje. Razočaranje je bilo silno. Revolucija se organizira, punt proti državi in njenim predstaviteljem postane vedno očitnejši. Pa še le v dvajsetem stoletju pride do velikega krvavega izbruha. L. 1908 je bilo v Rusiji 1835 vseh obsojenih na smrt, izmed katerih 802 usmrčena. Istega leta je bilo 1820 vseh ubitih in 2083 ranjenih. Pa Rusija je preogromna, da bi ta krvava žetev napravila toliko vtisa kakor na zapadu. Masaryk sam navaja, da se je v preteklosti prelivalo mnogo več krvi, in sicer je bilo v Angliji ubitih ob času kraljice Elizabete 89.000 ljudi.

Dovršivši studijo ruske politične evolucije začena se Masaryk baviti s problemi ruske zgodovinske in religiozne filozofije. Problem revolucije mu je trud ruske politike, ki mu je etičen problem. Masaryk je religiozen filozof in stavlja si vpra-

šanje, na katero mu naj odgovorijo ruski pisatelji: „More li znanstveno, kritično misleč človek, more li filozof imeti vero in katero?“

Jedno najvažnejših poglavij je vsekakor ono, ki se tiče slovanofilstva. Masaryk nam prikazuje na mojstrski način Kirjejevskega, Čadujeva in Homjakova, razpravlja o teokratičnem državnem nauku slovanofila K. Aksakova. Aksakovu so Slovani, in predvsem Rusi „nedržaven narod“. V tem poglavju najdemo celo vrsto upoštevanja vrednih sentenc.

Tako pravi Masaryk, da je gibanje, naperjeno proti Napoleonu I., silno okrepiło narodno idejo. To je dejstvo, ki osvetljuje pomen francoske dobe tudi za slovensko narodno idejo.

Masaryk priznava, da se pojma država in narod nikakor ne krijeta. V Evropi ni niti jedne narodne države, ki bi združevala v svojem krilu ves narod.

Prav zanimiva so avtorjeva razmotrivanja o maloruskem separatizmu. Masaryk se vpraša, kaj pa odločuje, da se smatra kaka skupina za poseben narod. Na to odgovor: ne gramatika in jezikoslovje, ampak volja biti celota in se literarno organizirati. Radikalnemu separatizmu Rusinov ni niti Masaryk preveč naklonjen in sam priznava, da je razlika med Velikorusi in Rusini ona severa in juga.

Kritikujoč slovanofilstvo imenuje ga Masaryk prvo zavestnejšo versko in zgodovinsko filozofijo. Prvotno slovanofilstvo je povsem nepolitično ter je izraz staroruske nemestne kulture.

Antipod slovanofilstva je zapadnjaštvo s svojim vodjem, Bjelinskim. Zapadnjak veruje v Evropo, slovanofil pa v Rusijo. Zapadnjakom je cerkev, slovanofilom pa država vodilna zgodovinska in socialna sila.

S Hercenom in njegovim publicističnim delom, neprecenljivim za

Rusijo, zaključuje avtor prvi zvezek. Hercen je veliki neizprosni kritik l. 1848. Zgodovina je Hercenu zmedena improvizacija. Sedanjost mu je realna sfera bitja. Rusija ni in ne bo nikdar juste milieu po zapadnem vzorcu. Ruski družabni razvoj bo preskočil kapitalistično dobo, preko buržoazije takoj v socializem. Hercen je poln skeptice, mož brez tradicij.

Nikjer ni našel anarhizem toliko zvestih pristašev ko v Rusiji. Nihilizem je značilen ruski pojav. In pravi zastopniki nihilizma so Bakunin, Černiševskij in Pisarev. Posebno važen je Černiševskij za Jugoslovane, saj je bil Černiševskij učitelj jednemu prvih jugoslovanskih socialistov, Svetozaru Markoviču. Černiševskij je popolen materijalist najhujše vrste. Treba je družbo napraviti socialistično in komunistično in njene uredbe naj odgovarjajo idealom Fouriera. Še le tedaj bi se človek smel pečati z umetnostjo, ko ne bi imel več priložnosti storiti kaj bolj koristnega. Černiševskij je strogo utilitaran. V ekonomiki ni pristaš Marxov, ne priznava razrednega boja.

Fina je karakteristika, katero nam podaja Masaryk o ruskem teroristu. Ruski terorist, kakor cela ruska napredna družba, je nervozen, nemiren. Ta nervoznost je jeden najznačilnejših znakov ruske družbe. Pa to je črta, ki mora odbijati vsakogar, ki je navajen na solidno, nepretrgano in premišljeno politično delo. Masaryk trdi, da je povprečen ruski terorist mogel komaj dve leti „delovati“, čakala ga je gotova smrt. Masarykova karakteristika ruskega terorista pa je sledeča: „Vročje žrtvovanje duševni in politični svobodi, požrtvovalnost in navdušenje za svoj narod, brezobzirnost proti sebi in svojemu življenju, zvestoba in poštenost napram svojim tovarišem, to so njegove blesteče in neprecenljive lastnosti“...

Ostro kritizira Masaryk teoretike oficialne teokratije, Katkova, Pobjedonosceva in Leontjeva. Nad vse ostra je sodba o Pobjedonoscevu.

Vladimir Solovjev, globokoun ni mistik, prijatelj Štrossmajerjev je filozof drugega kova. Solovjev je veliki verski filozof Rusije. Teokratična organizacija človeštva mu sledi iz etičnega načela, iz askeze. Koren vere je v spoštovanju. Solovjev razlikuje tri važne društvene organizacije, gospodarsko, politično in cerkveno. Cerkev mora prešinjati s svojim naukom politično in ekonomsko društvo. Z veliko simpatijo in globokim umevanjem razpravlja Masaryk o filozofiji in verskem misticizmu Solovjeva.

Poglavja o novejšem socializmu, anarhizmu in liberalizmu zaključujejo drugi zvezek. Tu je vse monumentalno zgrajeno. Ruska filozofija je predvsem praktična in ima najožje zveze s strujami socialnega življenja.

Jedro ruskega problema je, da je bila stara Rusija brez vsakega prehoda pritegnjena v razvojni proces osemnajstega in sledečih stoletij. Ruska družba se ni borila za ideje reformacije ali renezanse, ni sodelovala pri velikih socialnih pokretilih prošlosti. Vržena je bila namah v valovje sodobnih pokretov. To je pravi razlog ruskega anarhizma in ruske revolucije. Manjka vsaka kontinuiteta.

Nemški protestanski filozofi so se polastili ruskih duš in rusko pravoslavje je bilo premagano od nemškega protestantizma.

Nenavadno važno je primerjati Evropo z Rusijo, pravi Masaryk. Naši domači evropski problemi postajajo mnogo jasnejši, ako jih primerjamo z ruskimi.

Prva dva zvezka Masarykovega dela sta grandiozen uvod v študijo o Dostojevskem, tem velikem analitiku ruske revolucije. Napisana je

še le uvertura, ki nam pa že podaja duševno bogastvo Rusije v mogoč-
nih obrisih. Po tem delu mora
vsak seči, ki hoče umevati Rusijo.
Knjiga je pisana v individualnem
kratkem slogu, ki se mnogo lažje

čita, ko Masarykove češke knjige.
Te študije so delo praktičnega filo-
zofa, ki mu pomenja valovanje
socialnega življenja več ko suha
teorija filozofije.

B. Vošnjak.

Prirodoslovje.

Pro domo k „Bistvu življenja“.

Moja knjižica „O bistvu živ-
ljenja“ je napotila dva kritika, da
sta v precej obširni obliki izrazila
svoje mnenje o njej, svečenika-
filozofa-thomista Ušeničnika in pri-
jatelja Grošlja.*) Ni moj namen tu
podrobno odgovarjati tem kritikam,
nego karakterizirati hočem le par
markantnih točk.

Da je svečeniku izvensvetko
bitje, stvarnik, ki je za me kot
p r i o r o d o s l o v c a popolnoma tuje
in nedokazljivo bistvo, temelj vsega
motrenja, je jasno; bilo bi tudi
jako nespametno, ako bi si hotel
svečenik odžagati vejo, na kateri
sedi. Seveda pa kali ta teološki
predsodek logiko njegovega mo-
trenja prirode, posebno njegovega
dokazovanja za smotrenost živih
bitij. Glede pojma smotrenosti,
da je bistvo tega pojma zamišljeni
cilj, ki je pravi vzrok smotrenemu
dejanju, se v celem ujema z menoj,
dasi pojm smotrenosti sicer nekaj
razširi. Toda kako dokazuje smo-
trenost žive prirode? Pravi n. pr.
„če ni gnezdenje ptic smotreno,
kaj je še smotreno?“ To torej
znači: če pri gnezdenju ptic ne
igra vloge zamišljeni cilj, kje naj
jo še igra? Gospod dr. Ušeničnik sicer
priznava, da si ptice same niso v
svesti, kakšen cilj naj ima gnezdenje,
in vendar trdi, da tak zamišljeni

cilj postoji, postojati mora torej
izven prirode. Kdor hoče verjeti na
tak izvensvetki zamišljeni cilj, mu
drage volje prepuščam to zabavo,
jaz pač na take cilje ne verujem,
ker nimam nobenega povoda za
tako vero v fiktivne faktorje, o k-
terih nam empirija ne nudi nobenih
podatkov in dokazov. Da ta zamiš-
ljeni cilj, ki ga je iznašel gospod dr.
Ušeničnik, ne plava v zraku, zato
čuti moj kritik še drugo potrebo:
„zato je treba sklepati, da je Nekdo,
ki je mislil za stvari ter je vtisnil
v njih težnje za smotrenost“. Nam
naravoslovcem je ta potreba pač
popolnoma tuja, kajti oni Nekdo
nam je popolnoma nepoznan, mi
ga nikjer v naravnih prikaznih ne
zasledujemo. Pa da bi i bil oni
Nekdo in da bi postal pri gnez-
denju ptic zamišljeni cilj, ipak ni-
mamo nobenega povoda za logični
skok, da je ravno oni Nekdo za-
mislil ta cilj. Naj gospod dr. Ušeničnik
malo premotri, kakšen cilj si je
pač ta Nekdo zamislil, ko je mislil
za parasite, ki na tako kompliciran
in rafiniran način umejo doseči, da
se vgnezdijo v višjih živalih in tam
sistematično vse ono uničujejo, kar
si je oni Nekdo tu dobrega zamislil.
Tu si gosp. dr. U. le z Avguštinom
more zaklicati: credo quia absur-
dum est. Mi naravoslovci vseh takih
srednjeveških potreb nimamo.

Prijatelj Grošelj pa moje me-
ditacije o smotrenosti odklanja, ker
moje pojmovanje smotrenosti „ne
odgovarja nazorom modernih teolo-
logov“; merodajna mu je tu fa-

*) Dr. Aleš Ušeničnik, O bistvu živ-
ljenja. Čas, VIII, zv. 2, str. 141-15.

Dr. P. Grošelj, O bistvu življenja.
Zvon, XXXIV, št. 3, str. 131-135.

mozna revija „Zeitschr. f. d. Ausbau der Entwicklungslehre“. Kaj, ko bi bil morda jaz mnenja, da so definicije smotnosti teh „modernih teleologov“ napačne in ne zadenejo jedra tega pojma? Saj sem celo v svoji knjižici izrazil, da ljudje, ki dokazujejo tako kot „moderni teleologi“, ne znajo logično misliti. Zahtevati, da moram akceptirati logične kozle „modernih teleologov“, ako hočem pobijati njih vitalizem, je pač nekoliko neskrumno.

Mojih dokazov proti Driesnovemu vitalizmu gospod dr. Ušeničnik seveda ne odobrava, najmanj mu prija pasus o kromosomih. Pri pomanjkanju gotovih kromosomov v plodovih stanicah morskega ježa se pokažejo pri larvi, ki se iz takega plodu razvije, gotovi defekti. To dejstvo stoji po mojem mnenju v direktnem nasprotju z lastnostimi Drieschovih entelehij. Ne vem, ali gosp. dr. U. tega ne more ali pa noče umeti. Entelehijo izvaja Driesch med drugim iz opazovanj, da postane kljub pomanjkanju enega dela jajčne plazme ali sličnim umetno proizvedenim defektom plodu larva normalna, da je torej kljub gotovim snovnim defektom razvoj normalen. Driesch sklepa iz tega, da oni činitelj, ki povzroča razvoj, ne more biti neka snov, neka ekstenzivna mnogoličnost, nego le neka nesnovna intenzivna mnogoličnost t. j. njegova entelehija. Ono opazovanje je pa ravno, kakor kaže nauk o kromosomih, nepopolno, del plazme pač lahko manjka jajcu, kajti plazma je le pasivni material, ki se diferencira pri razvoju pod uplivom kromosomov. Ako pa kaka kvaliteta kromosomov manjka, tedaj je normalen razvoj nemogoč. Kromosomi so pa neka snov, neka ekstenzivna mnogoličnost, razvoj se torej odigrava pod uplivom neke ekstenzivne mnogoličnosti. Drieschova entelehija, ki naj bo intenzivna mnogoličnost, se pokaže torej v luči nauka o kromosomih kot prazen

bavbav, ki je v razlago razvoja popolnoma nepotreben in spada med staro šaro.

Gospod dr. Ušeničnik se izpodtika nad tem, da v opombah citiram toliko znanstvenih del, češ, brošura je pisana za širšo publiko — znanstveni aparat opomb je pa le za strokovnjake, to da je pravo šarlatanstvo! Glejte ga. Da bi bil to baš aparat za strokovnjake, ako navajam razne učbenike in pa najvažnejše originalne razprave, o tem precej dvomim. Vsa dela, ki jih navajam, so pisana tako, da jih vsak omikanec lahko razume, saj moja knjižica je namenjena omikancem. Cilj mi je bil, navesti vrsto dobrih in vestno sestavljenih del prvih avtoriev. Da bi se seveda „strokovnjaki“ kakor Ušeničnik, ki črpa svojo učenost o citologiji iz Wasmanna (ki je pač dober poznavalec mravelj) in iz dela nekega v znanstvenih krogih popolnoma nepoznanega Muckermanna, naučili iz knjig, ki jih citiram, lahko mnogo novega in prekornega, to nam kaže Ušeničnikova kritika na vsak korak. Tudi prijatelj Grošelj se je na nekaterih mestih, recimo, nekoliko pre nagil.

Gospod dr. Ušeničnik nima pojma o kristalizaciji in njenih silah, kristali so mu stabilne tvorbe. Da se je Driesch pri clavellini nesmrtno blamiral, je gospodu dr. A. U. tudi neznano; kakor se je namreč pozneje izkazalo, je ona „regeneracija“ pri clavellini, ki jo gospod U. tako pompozno navaja, le normalna gemulacija, ki se vedno pojavlja v zimi in more torej veljati v Drieschovem smislu k večjemu kot „statiško“ ne pa „dinamiško teleološka“. Da gospod dr. Ušeničnik misli, da se razvijejo pri poizkusih z jajci morskega ježa iz posameznih blastomer res morski ježi, dočim gre razvoj v istini komaj do prvega larvalnega stadija, mu ne zamerim, ker njegov pravi poklic je brati mašo in peti litanije, pač pa bi

prijatelj Grošelj smel vedeti, da je med lobožnimi in filozofskimi psevdopodiji fundamentalna razlika in torej ne gre mešati obojih. Prijatelj Grošelj govori nadalje o kenotoksinu, sklicujoč se na neko popularno brošurico; da bi bil malo pobrskal po znanstveni literaturi, bi bil uvidel, da sta Pregel in Pfeifer že pred 4 leti pokazala, da so one špekulacije popolnoma napačne.

Gospod dr. Ušeničnik uporablja s posebno marljivostjo izraz „šarlatanstvo“; naj ima to veselje. „Veda“ je preozbiljen list, da bi se v njej vodila polemika na ta način, dasi mi pride pri postopanju gospoda U. na konci njegove kritike marsikaka trpka beseda na jezik. V svoji knjižici pravim na koncu, da nimamo za seboj niti četrtnine poti, ki vodi do rešitve življenskega problema; da gre tu za kvantitativen izraz in ne morda za to, da so nepoznane nam $\frac{3}{4}$ kvalitativno različne od poznanih nam dejstev, to mora vsakdo takoj umeti, $\frac{1}{2}$ dor je knjižico le površno prelistal. Gospod U. se pa obesi na to $\frac{1}{4}$ poznane in oni stavek v tem smislu preobrne, ko da gre tu za kvalitativen izraz. Pri takem postopanju se vsaka resna diskusija jenja. Kaže nam pa to, za kako lahkovorne in malomiselnega mora imeti gospod dr. Ušeničnik svoje bralce.

Malo me je začudilo, da je prijatelj Grošelj prešel v tabor vitalistov, takoj na čelu kritike se namreč postavi na stališče, ki ga zastopa Bunge, da je ravno ono bistveno pri življenju, česar še nismo dosedaj analizirali, in vse, kar smo fizikalno-kemiškim potom raz-

rešili je nebitveno. Temu pojmovanju je seveda moderna fiziološka kemija prazno početje, ker ostane vse, kar smo razložili in proučili nebitveno; ne preostane drugega, ko da zapremo naše laboratorije in prepustimo bistvo življenja mistikom v razrešitev. Jasno je pri tem pojmovanju seveda, da so Grošlju vsi poizkusi posnemanja življenskih prikazni praživali le prazna igrača. Pa makar da pri kopijah delujejo popolnoma enake sile, kakor pri dotičnih gibanjih praživali, pač potem po onem nazoru ti pojavi niso več bistveni...

Da je gibanje ameb bistveno različno od gibanja spenjenega olja, dokazuje Grošlju dejstvo, da se ameba na električni dražljaj skrči, dočim kapljica olja tega ne stori. Ravno tako lahko rečemo, da je gibanje lesenega mlinčka na vodo bistveno različno od enake priprave iz železa, kajti dočim drugo lahko z jakim magnetom ustavimo, se prva za magnet ne briga. Da kaže silno labilna in komplicirana beljakovinasta živa snov pod uplivom električnega toka gotove kemične izpremembe, ki jih pri zmesi olja in pepelike ni opaziti, to vendar bistva njenega gibanja ne tangira!

No, sicer se pa prijatelj Grošelj kljub svoji dogmatično-vitalistični smeri v pričetku kritike že na tretji strani odloči do priznanja: „da so slednjič komplicirane fizikalno-kemiške izpremembe oni činitelji, ki omogočijo amebni gibanje, je pač jasno“. Vsekakor jako hvalevredno, dasi ne baš konsekventno.

Boris Zarnik.

Publicistika.

Slovenska publicistika žaluje za enim svojih najmarkantnejših, najboljših zastopnikov. Umrli je v Gorici

dr. Anton Dermota,

soustanovnik „Naših Zapiskov“ in njihov urednik prvih deset let. Izprva Masarykov učenec je šel, dosleden v svojem spoznanju, v socialno demokracijo, koje najboljši predstavnik je bil, naroden in mednaroden v dobrem zmislu. Napisal je vrsto lepih političnih člankov, kritik, referatov in bil vzgojitelj mnogim... Hvaležen in časten mu spomin in lahka zemlja, ki jo je ljubil, iz katere je izšel in v katero se je vrnil prežgodaj.

Srbsko in ž njo jugoslovansko publicistiko je zadela žalostna izguba. Nenadoma je umrl v najlepši moški dobi

dr. Jovan Skerlić,

profesor na univerzitetu v Beogradu, literaren historik, pisatelj, kritik, dolgoletni urednik „Srpskega književnega glasnika“, vodilne srbske revije, v kateri je pazno motril srbsko in jugoslovansko slovstvo, umetnost, znanost, jedinstveni pokret, politiko. Ž njim izgube Srbi jednega svojih vodij v narodnem slovstvu, jedinstveni pokret jednega svojih najznačilnejših predstavnikov, univerzitet jednega svojih najboljših profesorjev. Bodi mu ravnotako časten spomin v naših srcih, kakor mu ostane v zgodovini književnosti in pokreta jedinstvene nacije.

Beležke.

Archiv für slavische Philologie, Band 35, 3.-4. Heft, April 1914 (Berlin, Weidmann).

S tem dvojnim sešitkom je končan 35. zvezek Jagičevega časopisa za slavistiko. Vsebina je to pot bolj raznovrstna kot globoka; žal mi je, da moram to povedati. Fr. Ramovš (v Gradcu) dokazuje, 1. da se je razvil znanih predk v gorenjskih narečjih*) iz t preko 9-97-7, in 2. da se moti Pintar, govoreč o metatezi med l in v v besedah kakor Voklo, Lavtar i. dr. Argumenti so zelo prepričevalni. Dr. Peter Skok (iz Zumberka) razlaga besedo čaban iz stgn. scif + obr. an (skrajno neverjetno) in peščico srbohrvatskih besed, Rusin R. Stoki (v Lipskem) pa nekoliko maloruskih izposojenk iz sosednih jezikov. Dr. Fr. Fancev (prof. v Zagrebu) je priobčil podrobnosti o starejših hrvatskih spisih, n. pr. o Krajačeviću, Habdeliću i. dr., dr. Tomo Matić (na Dunaju) pa o dubrovniškem prepisu Relkovičevega „Satira“ in pa izpiske iz starih listin, ki se tičejo štirih hrv. literatov. Jagić sam primerja z glagolico pisan rokopiš „Tundalove prikazni“ iz l. 1468. z Daničičevim tekstom ter našteva iz prvega slovenizme (žveplo, bruman, hišnik, vekši, le i. dr.). Dr. Paul Diels (prof. v Vratislavi) skuša razložiti slovaški e (namesto a) v sklanjatvi in slovaški a v besedah kakor daska, mach, rač i. dr., kjer bi pričakovali e kot refleks poluglasnikov ѣ, ѥ. Šved Herbert Petersson (v Lundu) dokazuje z nevelikim uspehom, da je slov. h in š v mnogih besedah nastal iz prvotnega qh in ks, n. pr. v besedah pohabiti, mahati, hraniti, hosta, hrbet, hram, hlestniti, hrapav; šala, šega, šipek...

E. Hanisch (v Bytomi) nadaljuje svoj spis o staropoljski Zofijini bibliji, ki jo primerja od črke do črke z levovsko izdajo iz l. 187. Manj suhoparen je članek dr. H. Halma o razmerju med grofom L. N. Tolstim in nemškim

slovstvom. Škoda je papirja in truda, ki se je porabil za spis dr. R. Abichta o pikah in vejicah v slovanskih prevodih grških cerkvenih pesmi; to je otroče dlakocepstvo brez duha. Luka Pintar navaja iz Bandouinovih tekstov vzgleda za podvojitve predloga s, z ter razlaga besedi sesamojda (Helleborus graveolens) in sesljav (= poželjiv) s pomočjo reduplikacije: sè + samó — jeda, sè — slja (= Lust) + av. Isti razpravlja o krajevnih imenih Vodolnica, Vobre, Soteska; pri zadnjem konstatira, da je nemško ime tiste vasi, Einöd, nastalo iz Engede (od enge = tesen, torej = soteska), ne pa = samota. Ime Glamoč je po Pintarju iz besede glama (= zmes iz srebra in zlata) z obrazilom oš. Stojan Novaković (v Belgradu) citira iz Schlumbergerjeve knjige Expédition des Almogavares* (1902) neki stavek v dokaz, da so Mogovari ali Almogavari katalanski pešci. Neki K. Treimer izvaja ime albanskega mesta Dibra iz starosl. dьbrь = Talschlucht; alb. refleks stsl. t je dokaz, da se je izgovarjal ta poluglasnik kakor reduciran i. Ivan Miletić (v Zagrebu) je objavil pismo grofa P. Cloza krškemu škofu I. Sintiću l. 1829. zastran znanega „Glagolita“. Dr. Djuro Šurmin (vseuč. prof. v Zagrebu) je priobčil bibliografske podrobnosti o Kstančiću in Mikloušiću. Dr. A. Brückner (vseuč. prof. v Berlinu) graja, da je novoustanovljena stolica slavistike v Leydenu omejena na jezike in da se bo upoštevala tudi litvanščina. Dr. P. Diels piše o staropoljskih molitvah, ki so se našle v statutu vratislavske sinode iz l. 1446. Dr. Vl. Corović je našel v arhivu v Bologni nekaj besed o treh hrv. pisateljih 17. stoletja Jagić citira članek prof. Barjuškova, ki je dokazal, da je dobil Gogolj snov za „Revizorja“ od Puškina in da se je dejanje zgodilo v Ustjužni v novgorodski guberniji.

V tem sešitku so priobčena nekatera pisma: srbskega kneza Miloša Kopitarju l. 1832, Vuka Ka-

*) n. pr. svahko iz slatko (= sladko).

radžica istemu iz leta 1835, tri Šofaričkova T. Pavloviču 1836—37, eno Vukovo istemu iz l. 1847, Oblakovo Novakoviču iz l. 1893 (o macedonskih narečjih). Dr. W. Bruchnalski (v Levovem) je napisal lep nekrolog poljskemu literarnemu zgodovinarju in filologu drju. Antonu Maleckemu, Jagić pa drju. Vsevolodu Millerju, bivšemu prof. na univ. v Moskvi, znamenitemu etnografu in primerj. jezikoslovcu.

Ocenjena so v „Arhivu“ to pot tale dela: Jakubec — Nováková „Gesch. der čech. Lit.“, 2. izd., Vlček — Máchal — Hanuš — Jakubčeva „Lit. česká 19. století“, 2. izd., Vásev „Katech. dějiny lit. české“, A. in I. V. Nováka „Dějiny lit. české“, 2. izd. (Donath); Milčetičeva „Hrv. glagolska bibliografija“ I. (Vajs), Kaprasove „Právní dějiny zemi koruny české I.“ (Mucke), Jensenov švedski prevod „Gorskega vijenca“ in „Smartí Smail-age“ (Olaf Broch), prvi štirje zvezki „Hölderjevih šolskih izdaj českých pisateljev“ (Vybóral), Hordynskega „Úřivok psaltíri 13—14. vika“ (Paňkevč), Tunickega „Sv. Klíment, episkop slovenskij“ (Jagić), A. Nováka „Jan Neruda“ (Donath), Spinova „Katharinenlegende“, staročeskí tekst z nemškím uvodom in glosarjem (Smetánka) in nekaj manjših spisov.

Ivan Košťál.

Vjesnik Staroslavenske akademije u Krku za godinu 1912. — Uredio prof. N. Zic. — Nakladom Staroslav. akademije. Tiskom „Kurykte“. U Krku 1913. — 124 str.

Leta 1902. se je ustanovila v mestu Krku (na otoku istega imena) „Staroslavenska akademija“, ki hoče gojiti staroslavanski liturgijski jezik ter pospeševati njega učenje. Med sredstvi v dosego tega namena je tudi priobčevanje knjig in izdajanje družbenega glasila. — Od leta 1903. do 1913. je izdala akademija okoli 20 knjig različne obsežnosti: „Prerok Joel“ (iz kodeksa dunajske dvorne knjižnice), „Rímsko-slovenski vesperal“, „Staroslavenska začitnica“, „Prerok Habakuk“, „Prerok Ozeja“, „Vrbniški odlomek“, „Jobova knjiga“ (iz brevijarja, naj-

denega v Novem), „Glagoliška notarska knjiga Ivana Stašica v Vrbniku i. dr. Većino teh knjig je oskrbel dr. Jos. Vajs, docent na praški češki univerzi, ki je bil poprej nekaj let na Krku; njegova marljivost v delu za glagolico in staroslavenski obredni jezik je občudovanja vredna. — Do leta 1912. so dobivali udje poročila o delovanju akademije na posebnih polah, a na seji dne 17. IV. 1912. se je sklenilo izdati odslej vsako leto „Vjesnik“.

Pred kratkim je izšel prvi „Vjesnik“, ki ima prav zanimivo vsebino. Za uvod so natisnjena družbena pravila, imenik članov (4 častnih, 5 ustanovnikov, 20 podpornih in 143 rednih članov) in poročilo o sejah in skupščinah od marca 1912. do marca 1913. Nato sledé razprave, referati in ocene. Matija Oršić (v Krku) nam razlaga zasluge drja Frana Volarića za glagolico. Vinko Premuda (na Vrhu pri Krku) je priobčil nekoliko spisov o glagolici, ki kažejo, kako intenzivno se ukvarja njil pisec s tem predmetom. Pod nadpisom Prilozi za literaturu hrv. glag. spomenikâ“ razpravlja o treh rokopisih: 1. o velikonočni sekvenčiji v vrbniškem brevijarju iz 15. stoletja; objavil je tekst in pripomnil, da spominja ta pesem na grško-vzhodni obred, ki ni bil neznani v dalmatinskih mestih; 2. o „službi“ (= biografiji) sv. Mavra, rkp. iz 14. stol., ki je preveden iz latinščine; Premuda je prepisal tekst v latinico ter pridejal prvím trem poglavjem lat. izvirnik, od IV. do VIII. pa novljanski rkp. iz 15. stol.; 3. o oporoki Margarite Sedmačičeve iz l. 1520. Ta tekst je pisan v kurzivi na pergamentu ter se je našel v Vrbniku. Oporoko je spisal notar M. Mihovilić v mešanici iz stare slovenščine in vrbniškega (čakavskega) narečja. V. Premuda je opremil lat. transkripcijo z opombami, zlasti o imenih.

V članku „Još oble glagolice na Kvarneru“ obravnava Premuda napis na „Valunski plošči“, ki jo je odkril l. 1907. v Valunu (Vallone) na Cresu. Ta zelo važna starina obsega 15 črk v okrogli glagolici in 2 vrstici v čudni latinici. Prvih 15 črk čita Pr. takole: „Tēha. o. ē. zlvb. kř.tna“ ter meni, da je „zlvb“

kr" morda kratica za kralja Zbimir; beseda Tēha se ponavlja v prvi latinski vrstici; v zadnji vrstici stoji: „juppan (= župan) Juref“. Pod naslovom „Glagolski pabirci“ je objavil Premuda 2 zanimivi drobščini: 1. besedo „doscinobrah“ v rokopisu iz l. 1506., tako zvanem „blagdanarju“ (= zbirki prazniških pridig) tolmači kot aorist dovršnega glagola do-s-cinobr-ati = „iskitiiti činobrom [kodeks]“. Ta razlaga je očitno prava, ker je rokopis res olepšan z minijem (činobrom). 2. Izraz „zlato kray“ v Stašičevi notarski knjigi iz 17. stol. razlaga Pr. kot „najam u novcu od krave“, kar je prav verjetno.

Ker je „Zbornik u slavu V. Jagića“ (Berlin 1907. 725 strani) med Hrvati skoraj neznan, zato je priobčil Premuda v „Vjesniku“ prevod (oz. posnetek) zanimivega članka, ki ga je bil objavil Francoz Louis Leger v omenjenem zborniku pod nadpisom „Georges d'Esclavonie, Chanoine penitencier de la cathedrale de Tours au XIV.-XV. me siècle“. Neki Georgius Henrici [filius] de Rayn (tudi Rain, Rahyn) ali G. de Slavonia je bil od l. 1403. do svoje smrti l. 1416. kanonik v mestu Tours; od 1387. do 1403. se je mudil večidel v Parizu, kjer je bil nasvoled „magister non legens“ na Sorbonni. V njegovi zapuščini se je našlo marsikaj o glagolici, n. pr. 2 glagoliški azbuki, angelijski pozdrav, vera. Na nekem mestu nasteva kanonik škofije, v katerih se je rabila staroslovanska liturgija; v „Britskem muzeju“ v Londonu se je našel zapisek: „Dne 5. maja 1416 je umrl v Tours Jurij, Henrikov sin, de Rayn... V svoji oporoki je zapustil tamkajšnji cerkvi ostane premožnja, da bi se praznovala njegova obetnica tisti dan po sv. Hieronimu“. Znano je, da so imeli tega svetnika pobožni Hrvati za izumitelja glagolice! Premuda meni, da je Ra(h)yn = Rajhenburg na Staj. ali pa = Rihenberg na Goriškem; ta je pa bosa, ker se je imenoval prvi kraj od IX. do konca XII. stol. Richenbure(h), odlej pa Reichenburch, -rg, drugi kraj pa se zove v listinah Reuff, Reiffenberg! L. Leger pa misli, da je bil Jurij iz

Brežic; to je že mogoče, ker se je pisalo ime tega mesta od 13. do 15. stoletja Rayn in Rain. Meni se pa zdi verjetnejše, da je bil korar Jurij iz kranjske plemenite rodbine „von Rain, Rayn“, v kateri je bilo ime Jurij prijubljeno; Valvasor XV. 369 omenja J. v. R., „Landesvitzum“ leta 1469., in IX. 85 J. v. R., poslanca l. 1568.; Schiviz, „Der Adel in den Matriken von Krain“ (1905) navaja J. v. R., roj. 1676., in v imeniku še družega (brez letnice).

Jako interesanten je članek I. Milčetića (penz. prof. v Varaždinu) „Stari glag. recepti, egzorcizmi i zapisi“. Tu nam je podal v latinski transkripciji in s komentarjem vse besedilo pergama kodeksa, ki je zanimiv glede na vsebino, jezik in pisavo (v paleografskem oziru). Jezik je lepa čakavščina; glagolica je oglata, toda prehodna: mnogo črk kaže okroglo poteze. Milčetić sodi, da je večji del rokopisa iz 14. stoletja. Podpisal se je neki Mate Benković. Kodeks je podaril anonimni čestilec glagolice „Jugoslav. akademiji“; konec 6. zapiska je v fotografskem posnetku priložen „Vjesniku“ (med str. 60. in 61.).

V. Premuda je priobčil tudi obširne ocene štirih važnih publikacij o glagolici: Jagićevega dela „Glagoliceško pismo“, Milčetićeve „Hrv. glag. bibliografije, I.“ (1911, v „Starinah“ Jugosl. akad.), R. Stroha love izdaje glag. notarske knjige I. Stašiča iz 17. stoletja (1911) in pa hrv. glag. napisov, objavljenih v „Glasniku hrv. arheološkoga društva“ za 1912. Ocene so zelo vestne in nepristranske. — Prihodnji „Vjesnik“ (za 1913) izide l. 1914. in bo še interesantnejši, ker bo število sodelavcev večje in tvarina mnogovrstnejša. Doneske so objavili: dr. Vajs (Praga), Milčetić, prof. dr. Luka Jelić v Zadru, ravnatelj Strohal v Zagrebu, prof. dr. M. Tentor v Opatiji, prof. I. Ivančić isotam, urednik prof. V. Žic v Krku i. dr. Iz Gorice je dobilo uredništvo štiri članke.*)

Ivan Koštiál.

*) 1. Glagolica pri Slovencih, 2. Zagovori iz 17. stoletja, 3. Istrske listine, 4. Matrike v Krkavčah pri Kopru.

Naročnina znaša letno **8 K**, polletno **4 K**, za dijake samo celoletno **5 K** v naprej, izven Avstro-Ogrske 1:50 K več. Posamezne štev. à 1:50 K.

Naročnina se pošilja na

upravo „Vede“, Gorica, Gosposka ulica 7

v naprej. Na naročila brez naročnine se ne oziramo. One velecenjene gg., ki so obdržali zadnjo doposlano jim številko, kakortudi vse druge gg. naročnike prosimo, da se blagovolijo poslužiti prejšnjemu broju priloženega čeka poštne hranilnice.

Ravnotako prosimo, naj vzamejo gg. naročniki na znanje, da revija ne stoji več v zvezi s „Socialno Matico“ v tej meri, da bi člani poslednje dobivali „Vede“ po znižani ceni. Ukrenili smo to radi nastalih zmešnjav. Odslej je cena, kakor gori označena, brezizjemno.

Prihodnja številka izide tekom julija.

Upravništvo „Vede“ kupi 3. številko III. letnika „Vede“ po originalni ceni in prosi za ponudbe.

Vsem znanstvenikom, ki se zanimajo za zaslužno delovanje etnografa in prirodopisca B. Haquet-a, sporoča uredništvo „Carniole“, da izide 10/1. 1915., ob stoletnici njegove smrti, posebna „Haquetova številka“ Carniole. Nekteri odlični znanstveniki so že obljubili svoje sotrudištvo. Vabimo pa tudi vse druge, ki se zanimajo za stvar, da stopijo v krog sotrudišnikov Haquetove številke. Dobrodošle so manjše razprave, zapiski in referati. Naslove rokopisov je javiti uredništvu do 1. avgusta, rokopisi naj se vpošljejo najkasneje do 15. oktobra t. l. Vsi prispevki se bodo honorirali po 50 K od tiskovne pole; vsak sotrudišnik dobi poleg honorarja tudi 25 brezplačnih odtisov svojega dela in 1 izvod Haquetove številke.

Uredništvo „Carniole“ v Ljubljani.

Uredništvo je prejelo v zameno ali oceno naslednje publikacije:

Periodične. Češke: Naše Doba, Správní Obzor, Slov. Přehled, Čas. Musea král. českého. Sborník menšinový. Česká mysl. Pedagogické rozhledy. Časopis modern. filologů. Slovaške: Prady. Sbornik & Časopis Mus. slov. spoločnosti. Poljske: Świat Słowiański. Jugoslovanske: Carniola. Časopis za zgodovino & narodopisje. Popotnik. Čas. Naši Zapiski. Omladina. Glas Juga. Novi Akordi. Ljubljanski Zvon. Slovan. Slov. Trgovski Vestnik. Zadruga. Slov. Branik. СРПСКИ КЊИЖ. ГЛАСНИК. ЕКОНОМИСТ. ЛЕТОПИС МАТ. СРПСКЕ. БЪЛГАРСКА СБИРКА. СПИСАНИЕ НА БЪЛГ. АКАД. НА НАУКИТЕ, V, VI. Savremenik. Književne novosti. Vihor. Narodno jedinstvo. Vijesnik (tehniká). Liječnički Vijesnik. **Knjižna izdanja.** A. Kraigher, Kontrolor Škrobar, roman. — Viktor Bežek, Občno vzgojeslovje z dušeslovnim uvodom. A. Osnovni nauki iz dušeslovja, S. Š. M. — МИТЎН М. ПАВИЧЕВИЧ, СТАРИ МОТИВИ, III, ЦЕТИЊЕ. — Towarzystwo słow. w Krakowie w l. 1912 i 1913. Bibl. słow. T. 4. — Božo Cvjetković, Oceanografija. Mat. Dalm. 1914. — Slovenský spolek „Detvan“ v Prahe 1882—1913. — Marko Car, Nacionalni duh u literaturi i umjetnosti. — Joža Ivakić, Selo u hrv. književnosti. — Davorin Trstenjak, Klerikalizam. Vse: Trbojević, Reka 1914. — СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА. Ј. ИГЊАТОВИЧ, ВАСА РЕШПЕКТ, роман. — Ј. М. ВЕСЕЛИНОВИЧ, ХАЈДУК СТАНКО, роман. — Ж. РАСИН (Racine): АТАЛИЈА. — Д. ВИКЕЛАС, ЛУКА ЛАРАС, новела. — П. С. ТУРГЕЊЕВ, РУДИН. — М. МАРЈАНОВИЧ, САВРЕМЕНА ХРВАТСКА. — ЈЕВТО ДЕДИЈЕР, НОВА СРЕИЈА. — Dr. Petar Karlić, Matica Dalmatinska, I.—III. — V sledečih si zvezkih: Spisy Frant. Drtiny, Uvod do filozofie. — Masaryk, Rusko a Evropa. — Razven tega več jugoslovanskih dnevnikov in tednikov, ki jih radi pomanjkanja prostora ne moremo posamezno navesti.